

E. R O K K

LEIUTUS-
RATSJONALISEERIMISTÖÖ
ETTEVÖTTES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

Arh. eks.

242716



A-21880

E. ROKK

LEIUTUS-
RATSIONALISEERIMISTÖÖ
ETTEVÖTTES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1958

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

42716

SISSEJUHATUS

Tehnika arenemise küsimused, küsimused tehnilise progressi igakülgse kiirendamise võimalustest paeluvad ikka rohkem ja rohkem nõukogude inimeste tähelepanu. Rahvamajanduse edasise tõusu reserveid otsingutel kasutavad meie maa töötajad laialdaselt teaduse ja tehnika saavutusi.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi direktiivides NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta öeldakse, et meie tähtsamateks ülesanneteks on garanteerida pideva tehnilise progressi ja tööviljakuse suurendamise baasil kõigi rahvamajandusharude edasine võimas kasv ning sel alusel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme märgatav tõus.

NLKP Keskkomitee juulipleenumil rõhutas seltsimees N. A. Bulganin, et hästi arenenud tööstus on Nõukogude riigi võimsuse aluseks, on töötajate heaolu pideva kasvu allikaks.

Sellest lähtudes nõudis NLKP Keskkomitee juulipleenum, samuti ka NLKP XX kongress ettevõtetes tootmistehnika vahetpidamatut täiustamist, edasist kiiret tehnilist progressi, progressi kõigis rahvamajandusharudes, igas ettevõttes üksikult.

Uue progressiivse tehnika loojateks on meil leiutajad, kes töötavad välja uute automaatide, seadmete, agregaatide ja mehhanismide konstruktsioone — eesmärgiga automatiseerida ja mehhaniseerida tootmisprotsesse.

Olemasolevaid seadmeid, olemasolevat tootmistehnikat

täiustavad ning moderniseerivad meie ratsionaliseerijad ja tootmisnovaatorid.

Leiutajate, ratsionaliseerijate ja tootmisnovaatorite loovtegevus on see, mis võimaldab meil ettevõtetes tehnikat edasi viia.

Leiutajate ja ratsionaliseerijate loovast tööst ning selle osatähtsusest annab selge ettekujutuse juba see fakt, et ainuüksi meie vabariigis saabus möödunud aastal üle 21 000 leiutise, tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisetpaneku, milledest rakendati tööstusse üle 14 000 ettepaneku. Nende ettepanekute rakendamine võimaldas rahvamajandusel saavutada üle 53 miljoni rubla säästu aastas.

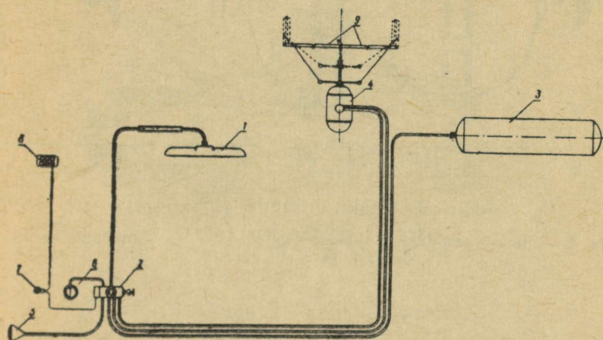
Kuid leiutajate, ratsionaliseerijate ja tootmisnovaatorite loova tegevuse tähtsus ei piirdu üksnes säästuga. Tänu nende loovale tegevusele muutub tööstuse ilme, kasvab tehnika tase, tõuseb tööviljakus, tekivad uued tööstusharud, ilmuvad uued loodust mõjutavad vahendid, kergenevad inimese töötingimused. Tootmisprotsessist osavõtvatel inimestel tekib vajadus pidevalt täiustada oma teadmisi, tõsta oma kvalifikatsiooni.

Arvesse võttes leiutajate ja ratsionaliseerijate töö tähtsust, osutab Nõukogude valitsus leiutus-ratsionaliseerimistööle väga suurt tähelepanu. See nähtub ka ratsionaliseerijate, leiutajate ja tootmisnovaatorite üleliidulise nõupidamise kokkukutsumisest 1956. a. Moskvas Kremli Suures Palees. Seetõttu on meie maal tekkinud, kasvanud ja laieneb pidevalt ratsionaliseerijate, leiutajate ja tootmisnovaatorite — kõigis rahvamajanduse sektorites tehnilise progressi innukate edasiviijate — massiliikumine.

Vabariigi leiutajate, ratsionaliseerijate ja tootmisnovaatorite poolt esitatud ja nüüd ettevõtetes rakendatud ettepanekud, olles suunatud peamiselt tootmisprotsesside automatiseerimisele ja mehhaniseerimisele, uute seadmete väljatöötamisele, toodete kvaliteedi parandamisele ja praagi vähendamisele, aitasid suurel määral kaasa tootmisplaanide

täitmisele ja ületamisele ettevõtetes. Suur osa nendest ettepanekutest on huvitavad ja efektiivsed.

Tartu Autoremonditehase nr. 3 konstruktor Jakob-Kalju Ruuder töötas välja autobussi uste avamise-sulgemise vaakumseadme konstruktsiooni (joon. 1), mis asendab seni kasutamisel olnud kallihinnalist suruõhu kompressor-seadet.

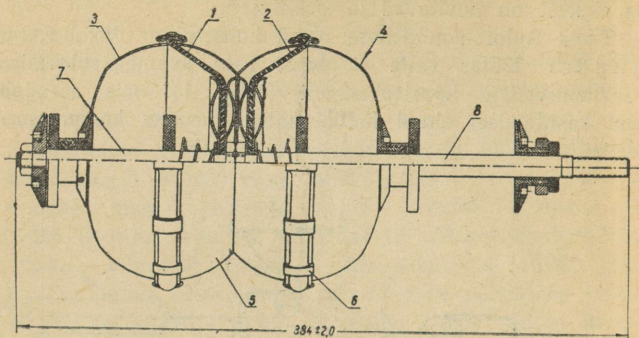


Joon. 1. Autobussi TA-6 vaakumseadme asetuskeem.

1 — mootori sisselaskekollektor; 2 — vaakumventiil; 3 — vaakumi reservpaak; 4 — vaakumseade; 5 — välisõhu filter; 6 — vaakummeeter; 7 — ukse sulgemise kontroll-lamp; 8 — harukarp; 9 — nelja poolega klappuks.

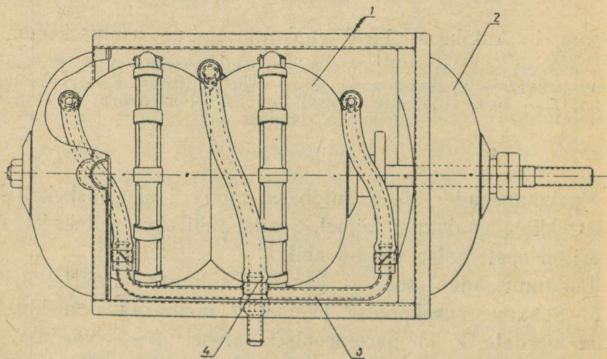
Vaakumseade töötab autobussi mootori sisselaskekollektoris tekkiva vaakumi toimet. Seadet juhitakse selleks konstrueeritud spetsiaalse ventiili abil.

Vaakumseade (joon. 2) koosneb kolmest kambrist 3, 4 ja 5. Seadme vasakpoolse kambri 3 membraan on kinnitatud vardale 7 ja parempoolse kambri 4 — vardale 8. Vasak- ja parempoolset kambrit ühendab kummist toru 3 (joon. 3). Varras 7 (joon. 2) on liikumatu. Vaakuumi tekkimisel äärmistes kambrites 3 ja 4 tõukab membraan 3 kogu mehhanismi paremale. Samal ajal membraan 2 tõukab täien-



Joon. 2. Vaakumseade (läbilõige).

1 ja 2 — membraanid; 3, 4 ja 5 — kambrid; 6 — kambripoolte ühendaja; 7 ja 8 — vardad.

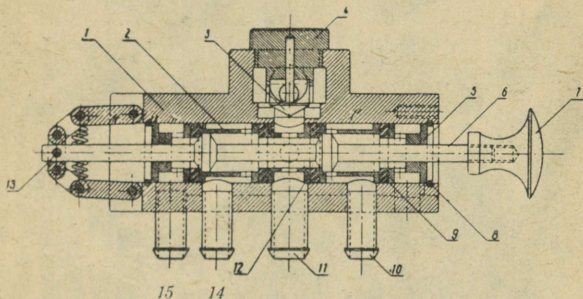


Joon 3. Vaakumseade asetatult kestasse.

1 — kamber; 2 — väline kest; 3 ja 4 — kummitorud.

davalt pika varda 8 samuti paremale ja, olles ühendatud hoovastiku kaudu autobussi uksega, avab viimase. Vaakuumi tekitamisel keskmises kambris 5 toru 4 (joon. 3) kaudu asetub kogu mehhanism algseisu tagasi ja autobussi uks sulgub.

Seadme juhtimiseks kasutatav vaakuumventiil (joon. 4) töötab järgmiselt:



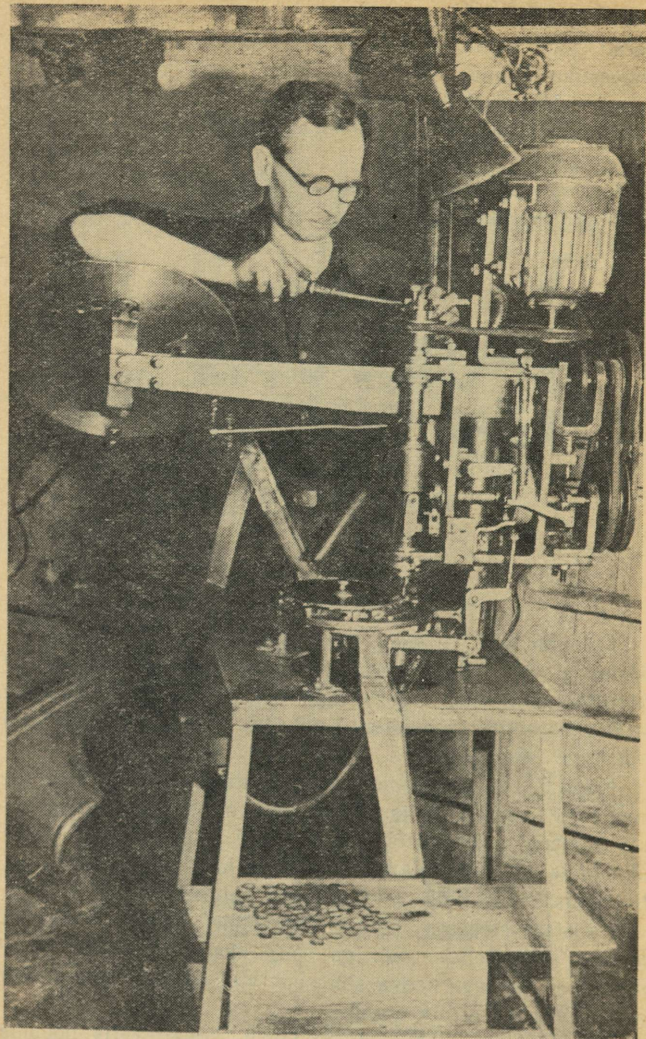
Joon. 4. Vaakuumventiil.

Kui nupule 7 vajutada, liigub ventiili varras 6 vasakusse äärmisse seis. Seejuures avaneb toruotsikute 11 ja 14 ühenduskanal ning reservpaagi vaakuum tekitab alarurve vaakuumseadme äärmistes kambrites. Seejuures avaneb autobussi uks.

Nupu 7 väljatõmbamisel avab ventiili varras 6 oma liikumisega torustike 10 ja 11 ühenduskanali, mistõttu keskmises kambris tekib alarõhk. Samal ajal avaneb kanal torustike 14 ja 15 vahel, alarõhk äärmistes kambrites tasakaalustub välisrõhuga ning autobussi uks sulgub.

Kunstsarvetehases puuriti nõopidele augud käsipuurmasina abil. Selleks tuli iga nõop üksikult asetada puurmasinasse, vastava hoova abil puur viia nõobi juurde ja iga auk nõobisse puurida eraldi.

Ratsionaliseerija Mihkel Seiton konstrueeris nõopide puurimise poolautomaadi ühes automaatse etteandjaga



Joon. 5. Nööpide puurimise poolautomaat ühes automaatse söötjaga.

(joon. 5). Selle poolautomaadi abil puuritakse nõobile neli auku korraga. Sellise poolautomaadi kasutamisele võtmine võimaldab tehasel säästa üle 35 000 rubla aastas.

Paljude trikoo- ja õmblustoodete külge kinnitatakse kar-


Eesti Vabariiklik Töendus- kooperatsiooni Nõukogu	Эстонский Республиканский Совет Промысловой Кооперации
Artell	Артель
„VÕIT“	„ВЫИТ“
Tallinn, Raekoja pl. 13	Таллин. Разков пл. 13
Toote nimetus Наименование товара Motor. müts Suurus 57 Kasu - Pikkus - Размер Рост Длина Preiskurant 47 4-021 Преискурнт Kanga nimetus Наименование ткани sordi hind RBR. 25-85 Цена I сорта sort I Hinnaalandus - Сорт Скидка Hind ühes hinnaalandusega 25.85 Цена со скидкой Väjalaske kuupäev I. 56a Дата выпуска Gost VSTA 308-57 Гост Valmistaja Изготовитель	

Joon. 6. Käsitsi täidetud etikett.

tongetiketid, millele märgitakse toodet iseloomustavad andmed. Tavaliselt täideti sellised etiketid käsitsi, mis oli väga aegaviitev (joon. 6).

Artelli „Võit“ leiutaja Karl Kuuskne töötas välja

templi konstruksiooni, mille abil saab andmed kanda kuni 1000 kartongetiketile tunnis.

Eesti Vabariiklik Töõndus- kooperatsiooni Nõukogu	Эстонский Республиканский Совет Промысловой Кооперации
Artell „VÕIT“	Артель „ВЫИТ“
Tallinn, Raekoja pl. 18	Таллин, Рязкоя пл. 18
	
Toote nimetus Наименование товара	N. k. /mantel, кар.
Suurus Размер	48 Kasv Рост III Pikkus Длина 111
Preiskurant Прейскурант	41 227-752
Kanga nimetus Наименование ткани	4297
I sordi hind Цена I сорта	Rbl. 155.-
Sort Сорт	Hinnaalandus Скидка
Hind ühes hinnaalandusega Цена со скидкой	
Väljalaske kuupäev Дата выпуска	I. 56a.
Gost Гост	ENSV TT 490-53
Valmistaja Изготовитель	

„Õhisalu“, Tallinn. Tell. 3032. IX 1955. Tirand 80000.

22

Joon. 7. Templiga paljundatud etikett.

Etiketi tekst kirjutatakse kirjutusmasina abil (ilma lindita) vahapaberist trafaretile läbi õhukese paberi, millele on eelnevalt tõmmatud etiketi teksti kohased jooned.

Templi allosas on värvipadi. Tekstiga varustatud vahapaberist etikett kinnitatakse templi allosa vastu värvipatja. Kui asetada tempel etiketile ja käega sellele vajutada, tungib värv läbi vahapaberisse löödud trükitähtede jälgedele ning jätab etiketile vastavad andmed (joon. 7).

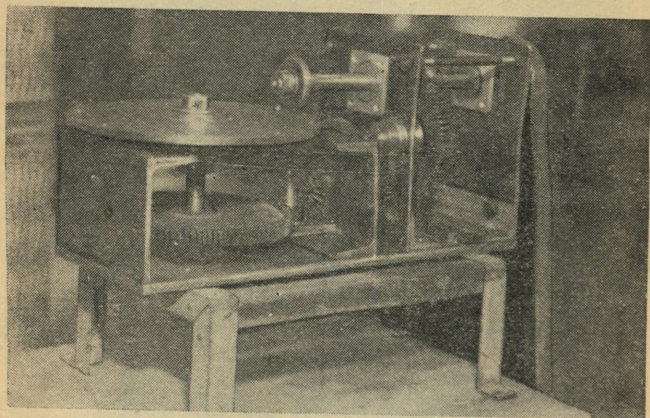


Joon. 8. Etikettide paljundamise tempel.

Joonisel 8 on toodud kõnesoleva templi üldvaade. Karl Kuuskne poolt esitatud templi kohta anti autorile leiutise autoritunnistus ja see võeti masstootmisele.

Artelli „Salvo” remondilukksepp Ago Soots töötas välja kruvipeade lõhestamise poolautomaadi konstruktsiooni (joon. 9). Kruvid asetatakse poolautomaadi kettas olevatesse

pesadesse (avadesse) peaga ülespoole. Pööreldes viib ketas kruvid pöörleva freesi alt läbi, mille juures viimane lõikab kruvipeadele ühtlased lameda põhjaga sälgud. Kui varem primitiivse seadeldisega 8 tunni jooksul lõigati sälgud 3500 kruvipeale, siis kõnesoleva poolautomaadi abil lõigatakse sama aja jooksul sälgud 35 000 kruvile. Pärast freesimist viskab seadeldis automaatselt kruvid vastavasse kasti.



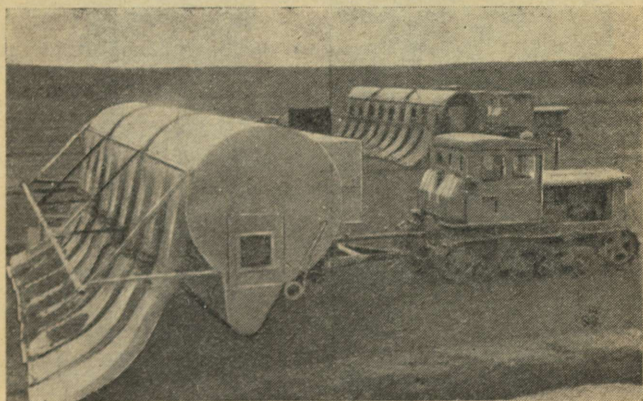
Joon. 9. Kruvipeade lõhestamise poolautomaat.

Tallinna Parfümeeria- ja Seebitehases pesti parfümeeria-pudeleid vannis käsitsi, mis oli väga raske ja aegaviitev. Nüüd konstrueeris tehase peamehaanik E. Tamm pudeelite pesemise masina (joon. 10), mille rakendamisega likvideerus käsitsitöö ja tõusis tööviljakus 300%.

Tootsi Briketitööstuse ratsionaliseerijate kollektiivi välja-paistvaks saavutuseks on uue pneumaatilise freesturbavalitaja konstrueerimine koostöös Aerohüdrodünaamilise Keskinstituudi ja Moskva Turbainstituudi töötajatega (joon. 11). Uue agregaadiga kogutud turvas on kuni 10% kuivem mehaanilisel teel kogutust. Nii suur turba niiskuse vähen-



Joon. 10. Parfümeeriapudelite pesemise masin.



Joon. 11. Uus pneumaatiline freesturba vallitaja.

damine võimaldab suurendada briketitoodangut aastas umbes 11 000 tonni võrra ja alandada briketi omahinda.

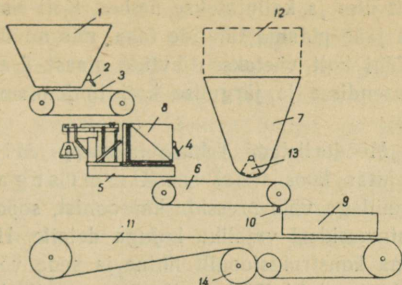
Kingissepa Kalakombinaadi mehaanik S. Sigus töötab välja jahutatud peenkala (räime) pakkimisautomaadi konstruktsiooni (joon. 12 ja 13).



Joon. 12. Jahutatud peenkala pakkimisautomaadi üldvaade.

Jahutatud kala pakkimine kastidesse käsitsi on aegaviitev, mistõttu ostupunktides ei jõuta pakkida vahetuses üle 8 t värsket kala. Pakkimisautomaat kaalub, puistab jääga üle ja pakib kastidesse kalasaagi, mis tuleb püügilaevadelt transportööri abil automaati. Automaat pakib kastidesse vahetuses kuni 70 t jahutatud värsket kala.

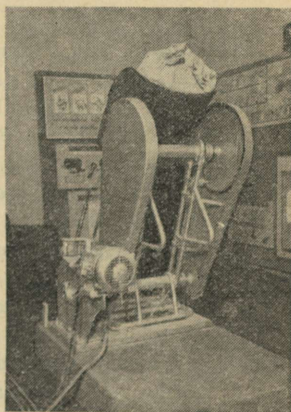
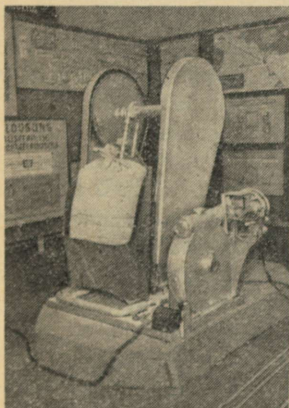
Leivatehastes tühjendatakse jahukotte käsitsi: tööline tõstab 60-kilogrammise koti kolu seinale, hoiab soppidest kinni ja kummutab ümber. Selliselt käib näiteks V. Kingissepa nim. Teraviljakombinaadis ööpäevas tööliste käte vahelt läbi 60 tonni. V. Kingissepa nim. Teraviljakombinaadi konstruktor Arvo Talviste lahendas selle tööoperatsiooni mehhaniseerimise küsimuse, töötades välja kottide tühjen-



Joon. 13. Jahutatud peenkala pakkimisautomaadi skeem:

1 — toite-reguleerimispunkter; 2 — reguleeritav klapp; 3 — lint-sulgur; 4 — klappisulgur; 5 — kaalud 160 kg; 6 — dosaatorlint; 7 — jääpunkter; 8 — kaalupunkter; 9 — kast; 10 — triiksahk; 11 — veo-lint; 12 — jääpunkri kõrgendus; 13 — sulgur; 14 — veotrummel.

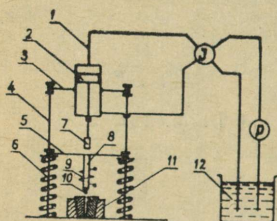
damise poolautomaadi konstruktsiooni (joon. 14). Kott asetatakse metallist kesta, mille põhjas on otsaga allapoole pööratud tihvtid. Metallist kest tõstetakse koos kotiga



Joon. 14. Kottide tühjendamise poolautomaat:
vasakul — algasendis; paremal — kallutamisel.

mehaaniliselt üles ja kallutatakse ümber. Koti sisu tühjeneb, kott ise aga jääb pidama tihvtide taha, mis nüüd on otsaga ülespoole. Tühi kott võetakse tihvtide otsast ära, tühi kest viiakse algasendisse ja järgmise koti tühjendamise operatsioon algab.

Tallinna Mõõduriistade Tehase lukksepp Miku konstrueeris ja ehitas koos treial sm. Ummusega hüdraulilise pressi, millega võib pressida kaproonist, sopolimerist ja teistest plastmassidest vajaliku kujuga detaile. Hüdrauliline press on oma konstruktsioonilt lihtne ja seda võib kergesti valmistada iga metalli töötlev ettevõtte oma jõududega.

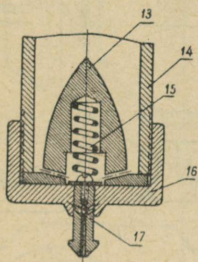


Joon. 15. Plastmassist detailide hüdrauliline press:

1 — toru; 2 — kolb survesilindris; 3 — kinnituskronstein; 4 — juhtsammas; 5 — kronstein; 6 — vedrud; 7 — kolb; 8 — sulatuskamber; 9 — spiraalne küttekeha; 10 — klapp; 11 — pressvorm; 12 — õlimahuti; J — jagaja; P — hammasrätaspump.

Press (joon. 15) koosneb metallalusele kinnitatud juhtsammastest 4, silindrist ja kolvist 2, plastmassi sulatuskambrist 8 ja hüdraulilisest süsteemist. Sulatatav mass asetatakse sulatuskambrisse 8, mida kõetakse spiraalse küttekehaga 9. Silindris, mis on kronsteinidega 3 jäigalt kinnitatud juhtsammaste 4 külge, liigub kolb 2. Kolvile 2 antakse liikumine alla (töökäik) või üles (tühikäik) hüdraulilisest süsteemi 1 kaudu. Hüdrauliline süsteem koosneb õlimahutist 12, hammasrätaspumbast P ja jagajast J. Jagaja pööramisega vastavasse asendisse juhitakse õli kolvi peale (töökäik) või kolvi alla (tühikäik). Kolvi 2 alla liikudes surutakse väiksem kolb 7 kambri 8 silindrisse. Surve mõjul hakkab kamber 8, mis kronsteinide 5 abil on liikuvalt ühendatud juhtsammastega 4, liikuma allapoole ja surub kokku vedrud 6. Kuumutuskamber 8 liigub allapoole, kuni klapp 10 surutakse vastu pressvormi 11. Klapi konstruktsiooni ja tööta-

mispõhimõtet selgitab joonis 16. Kui klapp 10 on surutud vastu pressvormi 11, siis tõuseb klapi düüs 17 üles, kuni düüsi avad ulatuvad klapi koonuse 13 tühikusse. Nüüd täidetakse pressvorm plastmassiga. Kui pressvorm on täitunud plastmassiga, lülitatakse õlisurve ümber ja kolb 2 liigub ülespoole. Surve sulatuskambrile kaob ja viimane liigub vedrude 6 toimel üles. Surve kaob ka täitedüüsile 17, mis vedru 15 mõjul sulgub. Press on viidud uuesti algasendisse. Pressi käsitsemine on lihtne ja tema tootlikkus on keskmi-



Joon. 16. Hüdraulilise pressi klapi konstruktsioon:

13 — klapi koonuse tühik; 14 — klapp; 15 — vedru; 16 — klapipea; 17 — klapi düüs.

selt 800 g kaproonmassi tunnis. Kõnesoleva pressi kasutusele võtmine on tunduvalt lihtsustanud veemõõtjate üksikute detailide tootmistehnoloogiat ja võimaldab aastas kokku hoida üle 8 tonni värvilisi metalle.

Trükikoja „Oktoober” ratsionaliseerijate kompleksbrigaad koosseisus elektrik A. Kütt, lukksepp A. Raud ja tsehhi mehaanik H. Roots konstrueerisid voltimismasina juurde automaatlugeja (joon. 17).

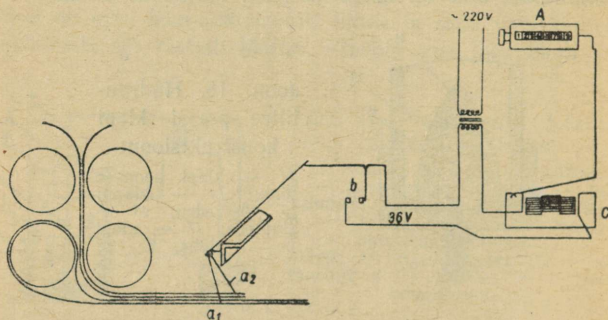
Voltimismasina juurde seinale monteeriti spetsiaalne numeraator, mis loeb ainult volditud poognaid, võimaldades seega igal ajal kindlaks teha volditud poognate arvu.

Ettepaneku juurutamisega parandati tunduvalt töötajate töötingimusi, sest voltimismasinat teenindavad töötajad ei tarvitse kulutada aega volditud poognate ülelugemiseks.

Masinaehitustehases „Ilmarine” oli üheks kitsaskohaks tahmapuhuri toru (läbimõõt 55 ja pikkus 520 mm) pealispinna töötlemine. Puhuri töötamise ajal liigub toru välis-

pinda mööda topendipuks topendiga. Kui toru välispind ei ole küllalt sile, kulub topend kiiresti ning hakkab auru läbi laskma. Detaili vajaliku pinnapuhtuse tagamiseks tuleks pärast treimist läbi viia toru pinna jäme- ja peenlihvimine lihvimispingil.

Mehaanikatsehi treial Aamisepp ja tehnoloog Ruuven tegid ettepaneku tahmapuhuri torude treitud välispindu töödelda rullimismenetlusel. Menetlus

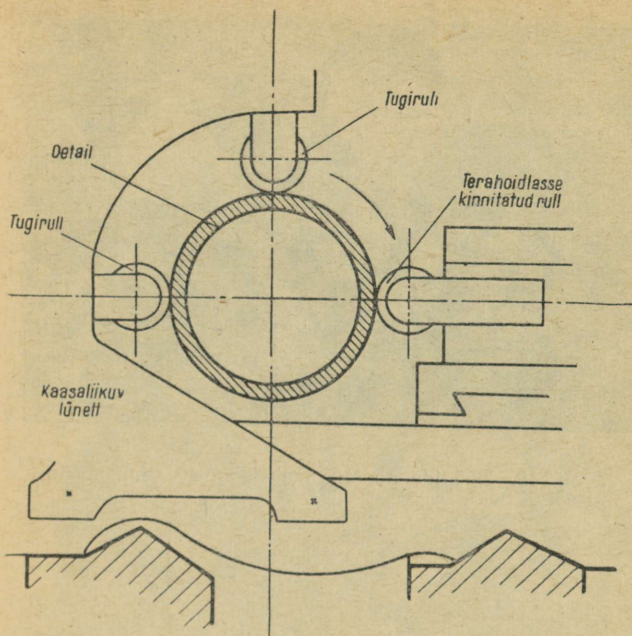


Joon. 17. Automaatlugeja voltimismasina juurde.

seisab selles, et treimisel tekkinud kõrgemad kohad muljutakse rullide abil maha (joon. 18). Seejuures tiheneb toote välispind ning suureneb pinna kõvadus. Töötlemise ajal määratakse rullide ja detaili välispinda pidevalt puhta masinaõliga. Uue menetluse rakendamine tõstab tööviljakust, samuti tagab suure pinnapuhtuse.

Kunstsarvethases konstrueeris sm. Armin Koppel nõõpide poolautomaat-graveerimismasina (joon. 19), mis võimaldab graveerida keerulisema ja suuremat täpsust nõudva mustriga nõõpe väiksema ajakuluga, tõstes seejuures valmistatava toodangu kvaliteeti.

Lihula traktoriijaama traktorist A. Oosim konstrueeris ja valmistas traktori „Belaruss” külge turba ja sõnniku



Joon. 18. Torude treitud välispinna töötlemine rullimis-
menetlusel (skeem).

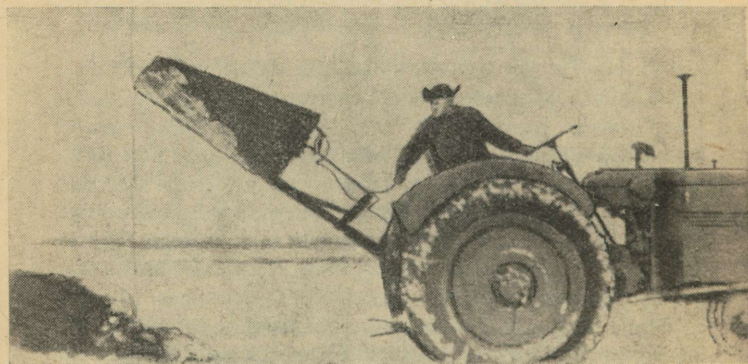
tõstmiseks tõstuki ja veoks isekallutava kelgu (joon. 20), mis võimaldab neid töid teostada ilma abitööjõuta.

Kadrina traktoriijaama sepp Johannes Saugla konstrueeris ja valmistas vana hobu-heinaniidumasina baasil mineraalväetise külvimasina (joon. 21), mis teeb ära kümne inimese töö.

Olemasolevate seadmete ja mehhanismide parema kasutamise ja tööviljakuse tõstmise eesmärgil on väga tähtis mehhaniseerimise teel vähendada toote valmistamisel teatud operatsioonide sooritamiseks kuluvat üldist tööaega. Teatavasti jaguneb tööaeg koostisosadeks, millistest peamis-

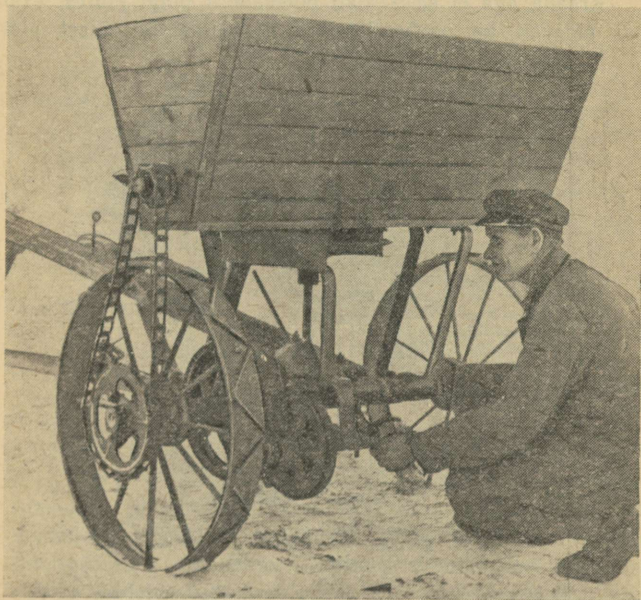


Joon. 19. Nööpide poolautomaatne graveerimismasin.



Joon. 20. Traktorist A. Oosim töötamas tema poolt konstrueeritud tõstukiga.

teks on põhiaeg (tehnoloogiline aeg) ja abiaeg. Abiaeg kulub põhitööga seoses olevaile ettevalmistustele (näiteks eseme tööpinki asetamine ja äravõtmine, käia või tera lähendamine ja eemaldamine jne.). Abiaegade osatähtsus



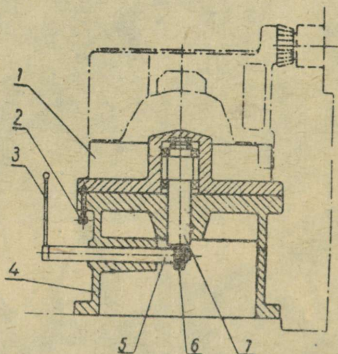
Joon. 21. Kadrina traktorijaama sepp Joh. Saugla omakonstrueeritud mineraalväetisekülvimasinaga.

on väga suur masinaehitustehastes. Iga abiaega vähendav minut ühel või teisel operatsioonil viib otseselt tööviljakuse tõusule.

Elektrimootritehases „Volta”, Tallinna Masinaehitustehases, Masinaehitustehases „Ilmarine” on ratsionaliseerijate poolt välja töötatud ja rakendatud hulk rakiseid abiaegade lühendamiseks.

Elektrimootoritehases „Volta” freesitakse 12.—13. gaba-riidi elektrimootorite keredel algul jalad. Seejärel vabas-tatakse kere oma kinnitusest töölaual ja pööratakse kraana abil 90° ümber oma telje. Pärast uut kinnitamist freesi-takse üks külg.

Kraana aga ei seisa alati ootevalmilt pingi juures, vaid on pidevalt ka naabertöötajate käsutuses. Seepärast pidi

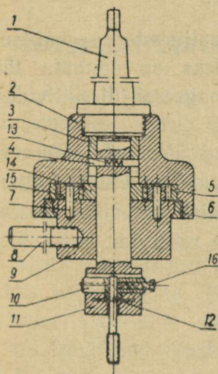


Joon. 22. Pöördlaud elektrimoo-torite kerede pööramiseks nende töötlemisel (skeem):

- 1 — pöördlaud; 2 — fiksaator;
3 — käepide; 4 — alus; 5 — võll;
6 — ekstsentrik; 7 — püsttelg.

kerede freesija sageli kaotama palju aega kraanat oodates, et ülalnimetatud detaili pöörata. Selle puuduse kõrvaldasid suurte masinate tsehi meistrid Kõvamees ja Vels, kes töötasid välja ja esitasid sisetreipingile, kus freesitakse keresid, pöördlaua konstruktsiooni koos eri alusega (joon. 22). Pöördlauale kinnitatakse töödeldav kere. Lauda 1 pööratakse käepideme 3, võlli 5 ja ekstsentriku 6 abil. Ekstsentrik tõstab püsttelje 7 kaudu pöördlaua koos töö-deldava detailiga aluselt 4 2—3 mm üles. Peale fiksaatori 2 vabastamist on võimalik ühe käe kerge liigutusega pöö-

rata töödeldav detail soovitud asendisse. Peale pööret ja fikseerimist lastakse ekstsentriku abil pöördlaud alla ja kinnitatakse poltidega alusele. Kõnesoleva pöördlaua raken-damine vähendas abiaega kerde freesimisel kuni 20%.



Joon. 23. Keermeta-mispadrun:

1 — padruni puurpingi töövõlli otsa kinnitamise koonus; 2 — padruni kere; 3 — puks; 4 — nokad; 5 — hammas-ratas; 6 — sisehambu-misega hammas-ratas; 7 — völliik; 8 — varras; 9 — ketas; 10 — völliik; 11 — keermepuurihoidja; 12 — keermepuur; 13 — vedru; 14 — hammas-ratas; 15 — satelliithammas-ratas; 16 — keermepuuri kinnituskrui.

Masinaehitustehase „Ilmarine” ratsionaliseerijad Harald Klaving ja Eduard Papp esitasid spetsiaalse keermes-tamispadruni konstruktsiooni, mis pärast ava keermetamist võimaldab keermepuurile lihtsalt ja kiiresti anda keermes-tamispööretele vastupidise liikumise keermepuuri eemalda-miseks töödeldavast avast (joon. 23). Võrreldes teiste augu-keeramisiisidega vähendab kirjeldatud padrun keermeta-mise aega kuni 40%.

Need on üksikud näited meie leiutajate, ratsionaliseeri-jate ja tootmisnovaatorite suurest ja loovast tööst

Arvesse võttes leiutajate ja ratsionaliseerijate osatähtsust tehnika arendamises meie kõikides tööstusharudes ja toot-misplaanide täitmise kindlustamises, tegi partei XX kong-ress ülesandeks „igati arendada ratsionaliseerijate, leiuta-jate ja tootmisnovaatorite massilist liikumist, samuti tagada eesrindlike kogemuste laialdast propagandat ja levitamist”.

Selle ülesande täitmine oleneb suurel määral sellest, kuidas on ettevõtetes, trustides, valitsustes, peavalitsustes ja ministeeriumides organiseeritud leiutus-ratsionaliseerimistöö.

Kõigepealt on vaja leiutajatele, ratsionaliseerijatele ja tootmisnovaatoritele luua soodsad tingimused nende loovaks tööks ja saavutada kõikjal leiutus-ratsionaliseerimistöö plaanipärane juhtimine.

Kõikide ettevõtete, trustide, valitsuste, peavalitsuste ja ministeeriumide otseseks ülesandeks on suunata töötajate loov mõte eeskätt partei XX kongressi direktiivides ettenähtud ülesannete lahendamisele.

Partei ja valitsuse poolt antud ülesanded nõuavad kõikide olemasolevate tootmisreservide mobiliseerimist. Leiutajate ja ratsionaliseerijate massilise liikumise edasiarendamine on tähtsaks abinõuks nende reservide kasutamisel.

SOTSIALISTLIKU LEIUTUSE PÕHIMÕTE

Leiutuse ja ratsionaliseerimise põhimõte meil, sotsialistlikes tingimustes, erineb põhjalikult leiutuse ja ratsionaliseerimise põhimõtetest kapitalistlikes maades, kapitalistlikes tingimustes. Sotsialistliku leiutuse põhimõtete aluseks on majanduse sotsialistlik süsteem ja tootmisvahendite sotsialistlik omand.

Sotsialistlik majandus kujutab endast üht tervikut, mis on vaba kapitalistliku ühiskonna majandusele omastest vastuoludest. Vastuolud puuduvad mitte üksnes selles mõttes, et on hävitatud ühiskonna klasside huvide vastuolud. Ühtsus ja vastuolude puudumine on tingitud ka sellest, et kõigis meie rahvamajanduse harudes valitseb ülesannete täielik ühtsus, mis seisneb ühiskonna rikkuse suurendamises, töörahva ainelise ja kultuurilise taseme vääramatuse tõus. NSV Liidu iseseisvuse kindlustamises ja ta kaitsevõime tugevdamises, nagu seda näeb ette Nõukogude Liidu Konstitutsiooni § 11.

Ülesannete ühtsus väljendub ka selles, et Nõukogude Liidus määratakse kogu majanduslik elu ühtse riikliku rahvamajanduse plaaniga, mis on suunatud nende ülesannete lahendamisele.

Tingitud sellisest ülesannete ühtsusest meie rahvamajanduse kõikides harudes ja üksikute kodanike isiklike huvide ja kogu sotsialistliku ühiskonna huvide ühtsusest, on sotsialistlik leiutus-ratsionaliseerimistöö suunatud tootmises uute täiuslikumate töömeetodite otsingutele, olles seega allutatud rahvamajanduse huvidele ja ülesannetele. Just sellepärast, vastavalt meie rahvamajanduse plaanilisuse

põhimõttele, on ka leutus-ratsionaliseerimistegevus meil plaaniliselt suunatud.

Nii näiteks pannakse leutiste ja tehniliste täiustuste Põhimäärusega ministriumide peale leutus-ratsionaliseerimistöö plaaniline juhtimine, mis seisab perspektiiv- ja jooksvate temaatiliste plaanide koostamises, tähtsamate ülesannete lahendamise otstarbel võistluste korraldamises jne.

Leutus-ratsionaliseerimistöö üleliidulise plaanilise juhtimise näiteks on viie aasta plaanid, kus on toodud meie rahvamajanduse kõikide harude kogu probleemide süsteem, mis viisaastaku kestel kuuluvad lahendamisele leutajate-ratsionaliseerijate poolt.

Sotsialistliku majanduse ülesannete ühtsus ühenduses sotsialistliku võistlusega kutsub esile kogemuste vahetamise, mis on sotsialistliku leutus-ratsionaliseerimistöö üheks aluseks. Rahvamajanduse ühe osa tehnilised saavutused levivad seega kogu rahvamajanduses. Täiustatud töömeetodite rakendamine kõikjal, kus need on rakendatavad — selline on sotsialistliku leutus-ratsionaliseerimistöö põhimõte. Seejuures avaldub sotsialistliku majanduse ühtsus veel selles, et kooperatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid kasutavad leutisi ühistel alustel riiklike organitega nende kompetentsi kuuluvatel aladel (Põhimääruse § 3). Iga saavutuse võimalikult laialdane kasutamine kõikjal, kus see aga on võimalik — selline on meie leutus-ratsionaliseerimisala organite tähtsam ülesanne. Kogemuste vahetamise organiseerimine leutus-ratsionaliseerimisalal on Põhimääruse § 14 p. d alusel pandud nii ministriumidele kui ka kooperatiivse süsteemi keskustele.

Teatada kõrgemalseisvaile organeile kõigist leutistest ja tehnilistest täiustustest, millel võib olla tööstusharuline tähtsus — selline on ülesanne, mis Põhimääruse § 18 punktiga f on pandud ettevõtete ja teadusliku uurimise asutuste juhatajatele.

Sotsialistlik leutustegevus on suunatud tööviljakuse tõstmisele, töötingimuste parandamisele. Meil püüab sellest tööst

tööstuses osa võtta iga aktiivne tööline. Nii olemegi massilise sotsialistliku leiutustegevuse tunnistajateks, mis tõmbab loomingulisse töösse kaasa üha laiemaid töölistmasse. Leiutus-ratsionaliseerimistöö massilisus — see on meie leiutus-ratsionaliseerimistöö põhimõte.

See on tingitud kõigepealt sellest, et sotsialistlikes tingimustes leiutus-ratsionaliseerimisasjanduse seadusandlik reguleerimine: esiteks, tagab leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissetepanekute rakendamise sotsialistliku rahvamajanduse kõikidel aladel, kus see aga osutub võimalikuks, kuna Põhimääruse § 3 kohaselt „riik hoolitseb leiutiste realiseerimise eest ...” ja, teiseks, tagab autorile, leiutise loojale, kõik isiklikud ja materiaalsed hüved, mis tekivad ühenduses tema leiutise kasutamisele võtmisega ühiskonna poolt.

Leiutus-ratsionaliseerimisasjanduse seadusandliku reguleerimise põhimõtteks on leiutamise massilisus. Reguleerimise ülesandeks on luua leiutus-ratsionaliseerimistööst osavõtjaile selline õiguste süsteem, mis tagab leiutus-ratsionaliseerimistöö kasvu ja massilise arenemise. Sellest tingitult on reguleerimise aluseks võetud sellised ühiskonnale kasuliku töö põhimõtted, nagu: „töö on au, vapruste ja kuulsuse asjaks” ja „töö eest makstakse tasu vastavalt selle hulga ja kvaliteedile”.

Meie leiutusõiguse üheks iseärasuseks on see, et õiguslikku kaitset omavad mitte üksnes leiutiste autorid selle mõiste kitsamas mõttes, vaid ka igasuguste tehniliste täiustuste ja teiste selliste saavutuste autorid, mis parandavad tootmistegevuses kehtivaid töömeetodeid. Meie leiutusõigus omistab autorile tema õiguste ja kõigi tema huvide kaitse.

Sotsialistlikus ühiskonnas põhineb kogu leiutus-ratsionaliseerimistöö vabal loomingul, laialdaste töölishulkade osavõtul — iga tööline on huvitatud tööprotsessi parandamisest ja võtab sellest aktiivselt osa.

See on tingitud sellest, et sotsialistlikus ühiskonnas vaatab iga töötaja ettevõttele, kus ta töötab, nagu oma südame-

lähedasele asjale, mille arendamisest ja parandamisest ta on huvitatud. Eriti on see kehtiv tänapäeval, kus miljonid üldrahvalikust sotsialistlikust võistlusest osavõtjad võitlevad loominguuliselt tootmisplaanide ennetähtaegse täitmise eest ja avaldavad seejuures mitmekesist algatust kõikidel rahvamajandusaladel. Sotsialistliku võistluse käigus esitavad nõukogude inimesed kümneid tuhandeid leiutus-ratsionaliseerimissetpanekuid, millelele on uhked kõik nõukogude inimesed.

Meie maal ei leidu ühtki ettevõtet, ühtki kollektiivi, kus tööliste ja insener-tehniliste töötajate loov initsiatiiv ei muutuks võimsaks uuenduse jõuks. Seejuures on sotsialistlik leiutus-ratsionaliseerimistöö ka tööliste ja töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme tõstmise abinõuks.

Sellised on põhimõtted, millelele on rajatud leiutus-õigusega autorile omistatud kaitse, sellistele põhimõtetele on rajatud meie sotsialistlik leiutamine.

LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISTÖÖ PLAANIMINE

Tööstus- ja põllumajandusettevõtete ees seisab väga tähtis ülesanne: luua meie maal kõrgeväärtuslike tööstus- ja toidukaupade küllus. Selle ülesande täitmiseks peavad kõik tööstusharud tagama tootmismahu tõusu tempo, peavad tagama tootmisvõimsuste suurenemise.

Uute ettevõtete ehitamise kõrval seisab meie ees suur töö olemasolevate tööstus- ja põllumajandusettevõtete tehnika ümberkorraldamisel, tööprotsesside mehhaniseerimisel ja automatiseerimisel, eesmärgil suurendada nende võimsust, tõsta tööviljakust ja parandada toodete kvaliteeti. Suurem osa sellest tööst tuleb täita meie tööstusnovaatoritel, leiutajatel-ratsionaliseerijatel. Sellepärast on suur tähtsus leiutajate-ratsionaliseerijate töö plaanipärasel juhtimisel ettevõttes.

Plaanimisel on leiutus-ratsionaliseerimistöös suur tähtsus. Plaanimise ülesandeks on suunata leiutajate-ratsionaliseerijate loominguuline mõte tööstuse edasisele arendamisele.

Plaanida leiutus-ratsionaliseerimistööd, tähendab anda leiutajatele-ratsionaliseerijatele ülesandeid, tõstes seejuures esile põhilised küsimused, mille lahendamisest oleneb tootmisplaani täitmine nii mahult kui ka kvaliteedilt.

Tootmise käigus esinevad ettevõtetes sageli igasugused raskused. On vaja leiutajaid-ratsionaliseerijaid juhtida nende raskuste kõrvaldamisele. Küsimused, mille lahendamiseks vajatakse leiutajate-ratsionaliseerijate abi, tehakse viimastele teatavaks.

Selleks koostatakse igas ettevõttes nn. leiutus-ratsionaliseerimisteemade plaan.

Teemade plaani ülesandeks on tutvustada ettevõtete töölisi, meistreid ja insener-tehnilisi töötajaid selliste aktuaalsete küsimustega, millele on vaja suunata kollektiivi loomingu- ja tehnilisi jõude.

Teemade plaan kujutab endast nende küsimuste või teemade süstematiseeritud loetelu.

Teemade plaan tuleb koostada organiseeritult. Selle koostamisele tuleb kaasa tõmmata ettevõtte kõik töölised ja insener-tehnilised töötajad.

Kõigepealt tuleb igas tsehhis moodustada komisjon eesotsas tsehhi juhatajaga, kes kogub töolistelt ja insener-tehnilistelt töötajatelt ettepanekuid, missugused küsimused nende arvates vajavad lahendamist leiutajate ja ratsionaliseerijate poolt.

Vaadatud läbi tsehhi tööliste ja insener-tehniliste töötajate ettepanekud, saadab tsehhi komisjon koostatud teemade loetelu üldtehaselisele komisjonile.

Üldtehaseline komisjon vaatab tsehhide teemade loetelud läbi ja kustutab neist sellised küsimused, mis on võimalik lahendada leiutajate ja ratsionaliseerijate abita.

Teemade valiku ja nende plaani võtmise aluseks on mittekasutatavate tootmisreservide olemasolu või otsesed kaod ühes või teises tootmisloigis, näiteks ettevõtte poolt väljastatavate toodete tootmises esinev praak ja defektid, madal tööviljakus, mahajäänud tootmistehnika, ebaratsionaalne tehnoloogia, rasked töötingimused, ebaratsionaalne

materjalide, kütuse ja elektrienergia kulu, tootmisvõimsuste mittetäielik kasutamine jne.

Teemade plaani võetakse ainult need küsimused, mille lahendamine ei ole plaani koostamise momendil ettevõtte organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanis. Teemade plaani ei tule võtta selliseid probleeme, mille lahendamine nõuab kestvaid uurimistöid. Samuti ei tule teemade plaani võtta selliseid tähtsusetu küsimusi, mida on võimalik lahendada tavalise töö korras.

Teemade plaani koostamisel ei tule lähtuda ainult ettevõtte jooksvatest vajadustest, vaid siin on vaja võtta arvesse ka edasisi arenemise perspektiive ja antud teema otsustarbekust, nimelt majanduslikust seisukohast.

Teemade plaani koostajail tuleb arvesse võtta, et teemade plaani avaldamise momendist kuni ettepaneku saabumiseni ja ettepaneku saabumisest kuni selle realiseerimiseni võib mööduda suur ajavahemik. Selle ajavahemiku jooksul võib esineda muutusi tootmisplaanis, mis mõjutab ettepaneku efektiivsust. Siit järeldub, et teema õigel valikul ja selle täpsel formuleeringul on teemade plaani koostamisel suur tähtsus. Õigesti formuleeritud teema võimaldab autoril rutem leida vajaliku lahenduse ja aitab kaasa ettepaneku kiiremale realiseerimisele.

Iga teema koostamisel tuleb näidata kõigepealt, missugune on tegelik olukord ja missugused puudused esinevad antud tootmisloigis. Teiseks tuleb anda tehnilised tingimused ja, kui võimalik või vajalik, ka graafiline seletus teema kohta.

Teemade plaani näide

TEEMADE PLAAN

..... leiutajatele-ratsionaliseerijatele.

(nimetus)

I. Palju jõukulu nõudvate tööde mehhaniseerimine

Teema 1. Valmistoodangu raudteevagunisse laadimise mehhaniseerimine.

Kehtiv olukord

Kastidesse taarastatud valmistoodangu raudteevagunitesse laadimine toimub käesoleval ajal eranditult käsitsi. Tavaline raudteevagun (16 t kandejõuga) mahutab endasse 500 puitkasti valmistoodangu. Valmistoodangu laadimine vagunisse 2 töölise poolt kestab tavaliselt keskmiselt 2—3 tundi. Selle aja jooksul tuleb igal töölisel tõsta üles, kanda ja asetada kohale 250 puitkasti või keskmiselt 4—4,5 t.

Ülesanne

Välja töötada valmistoodangu raudteevagunisse laadimise mehhaniseerimise projekt, millega oleks saavutatud töötingimuste kergenedamine, laadimistööde kiirenemine (kestus mitte üle 1 tunni) ja tööjõu vähenemine.

II. Tootmistehnoloogia täiustamine

Teema 1. Automaatlugeja valmistoodangu arvutamiseks.

Kehtiv olukord

Pudelitesse taarastatav valmistoodang loetakse üle kahel korral: esimene kord konveieri lõpul pudelite ümberasetamisel ja teine kord — kastide üleandmisel tsehhist lattu. Valmistoodangut arvestatakse kastide ülelugemise teel.

Ülesanne

Välja töötada lugeja konstruktsioon, mis teeks automaatselt kindlaks konveierit läbiva pudelitesse taarastatud toodangu hulga. Automaatlugeja peab olema kantav ja peab lugema ainult toodanguga täielikult täidetud pudeleid.

Teema 2. Etikettide kleepimise liimi retseptuur.

Kehtiv olukord

Valmistoodangu pakendite etikettide kleepimiseks kasutatakse liim kuivab aeglaselt ega vasta seetõttu tootmistingimustele. Värskest kleebitud etikettidega pakendite kastidesse asetamisel, pakendi puutumisel vastu kasti seinu või teisi pakendeid, kägarduvad niisked etiketid, rebenevad ja nihkuvad kohalt.

Ülesanne

Välja töötada etikettide kleepimiseks kaks liimi retsepti — valge ja poolvalge liimi jaoks. Esimese retsepti järgi valmistatava liimiga kaetud etikett peab kiiresti kuivama ja hästi kleepuma ning veega niisutamisel pakendilt kergesti lahti tulema. Teise retsepti järgi valmistatava liimiga kaetud etikett peab kiiresti kuivama ja hästi kleepuma ning veega niisutamisel pakendilt mitte lahti tulema. Liimi valmistamiseks ei või kasutada defitsiitseid materjale.

III. Muud ülesanded

Teema 1. Abinõu automootori käivitamiseks madala temperatuuri tingimustes auto väljas hoidmisel.

Kehtiv olukord

Mõnikord hoitakse autod väljas lahtise taeva all. Käivitada autot talvel madala temperatuuri juures ilma töökindla soojendusseadme kasutamisetä on raske.

Soojendada mootorit lõkketulega, samuti jootefambiga pole lubatud, kuna see kutsub esile vastutavate detailide rikkeid ja lühendab mootori tööiga.

Mootori käivitamine elektri- või aurusoojendusseadisega on vähe levinud, kuna kõikjal pole võimalik saada elektri-

energiat või auru. Soojendamata mootori käivitamine suurendab aga vântmehhanismi kulumist.

Ülesanne

Välja töötada soojendusseade, mis peab vastama järgmistele tingimustele:

1) peab olema töökindel ja peab võimaldama mootorit kiiresti käivitada;

2) tuleb ette näha, et soojendusseade ei oleks kogukas ja et seda oleks võimalik valmistada ettevõtte oma jõududega;

3) peab olema ohutu ja ei tohi kutsuda esile seadme detailide remondi normide suurenemist kehtivate normidega võrreldes.

Ettevõtetes tuleb arutada teemade plaanid läbi peainseneri juures insener-tehniliste töötajate nõupidamistel ja tsehhide tootmisnõupidamistel tööliste osavõtul. Tähtsamad teemaatilised ülesanded leiutajatele-ratsionaliseerijatele on vaja kujundada plakatitena ja need panna välja tsehhides ja ratsionaliseerijate nurkades, samuti ratsionaliseerimisala vitriinides.

Järgmiseks tähtsamaks leiutus-ratsionaliseerimistöö plaanamise ülesandeks on teemade loetelusse plaanitud ülesannete väljatöötamise organiseerimine. Eesrindlike ettevõtete kogemused näitavad, et kõige paremaid tulemusi raskemate ülesannete väljatöötamises saavutavad kompleksse loomingu brigaadid.

Ettevõtte peainsener koostab kõigepealt tähtsamate teemade väljatöötamise plaani, grupeerides teemad selliselt, et ühele kompleksse loomingu brigaadile oleks võimalik anda kaks või kolm ülesannet. Järgnevalt moodustab ettevõtte peainsener koos tsehhide juhatajatega iga teemadegrupi kohta 3—5-liikmelise kompleksse loomingu brigaadi. Iga brigaadi koosseisus tuleb ette näha insener või tehnik. Et võimaldada brigaadil leiutuse-ratsionaliseerimise teemaatilist ülesannet lahendada ja tööd sel alal sooritada omal jõul, on

otstarbekas brigaadi koosseisu arvata selline lukksepp-ratsionaliseerija, kes tunneb ka treimist, freesimist ja teisi sellise iseloomuga töid. Olenevalt teema iseloomust tuleb brigaadi koosseisu arvata veel kas mehaanikuid, tehnolooge või keemikuid jne.

Kompleksse loomingu brigaadide koosseisud on soovitav avaldada direktori käskkirjas.

Iga brigaad tutvub peainseneri ja tsehhi juhataja osavõtul neile temaatilises plaanis ettenähtud ülesannetega ja valmistab tööde läbiviimise kalenderplaani.

Enne järjekordse teema väljatöötamisele asumist tuleb brigaad kokku ja jaotab liikmete vahel lähemad ülesanded. Nüüd asuvad brigaadi liikmed igaüks iseseisvalt endale võetud ülesannete täitmisele.

Kalenderplaanis ettenähtud tähtaegadel tuleb brigaad kokku töötulemuste ja uute ülesannete arutamiseks.

Brigaad annab oma tegevusest aru peainsenerile kalenderplaanis ettenähtud tähtaegadel. Samal ajal saab brigaad peainsenerilt konsultatsioone esilekerkinud küsimustes. Ettevõtte peainsener jälgib tähelepanelikult kompleksse loomingu brigaadi tööd ja osutab talle vajaduse korral materiaalset ning tehnilist abi.

Ettevõtte ametiühingukomitee näeb oma tööplaanis ette kompleksse loomingu brigaadide abistamise korra.

Temaatilises plaanis ettenähtud küsimustes korraldab ettevõtte peainsener individuaalselt töötavatele leiutajatele-ratsionaliseerijatele tehnilisi konsultatsioone selleks väljatöötatud plaani kohaselt.

Sageli esineb ettevõttes juhtusid, kus mõnele aktuaalsele temaatilises plaanis ettenähtud tehnilisele ülesandele ei leita lahendust. Selliste küsimuste lahendamise tagamiseks tuleb ettevõttes korraldada konkursid. Ettevõtte ratsionaliseerijatele tehakse teatavaks konkursi teema ja tehnilised tingimused, millele peab vastama antud küsimuse lahendus. Ühtlasi määratakse konkursil esitatavate ettepanekute vormistamise kord, esitamise tähtajad ja preemiade määramise

tingimused. Konkursi kulud kaetakse leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest.

Allpool toome konkursi vormistamise näite.

Konkursi vormistamise näide

.....
(Ettevõtte nimetus)

KONKURSS

õlipumba hammasratta valmistamiseks vajalikule paremale rakisele.

Tehasel on ülesanne asuda uut konstruktsiooni õlipumpade tootmisele. Õlipumpade tootmisel on suureks takistuseks eri hüpostsükloidaalses profiilis sisehambumise hammastega hammasrataste valmistamine.

A. Konkursi tingimused

1. Anda nende hammasrataste hammaste profiili arvestuse meetod ja ettepanek hammasrataste valmistamise viisi kohta.

2. Sel alusel välja töötada selliste hammasrataste töötlemise rakise konstruktsioon.

Rakis peab vastama järgmistele tingimustele:

- tagama automaatselt hammasratta hammaste profiili täpsuse 0,03 mm piires;
- rakise abil valmistatud hammasratastega pumba tootlikkus peab vastama teoreetilisele arvutusele;
- hammasratta hammaste töötlemisel peab tootlikkus olema vähemalt 1 detail tunnis;
- rakis peab olema ette nähtud töötamiseks ühel tehases juba olemasoleval tööpingil.

B. Konkursi ettepanekute vormistamine

1. Kõik konkursile saabuvad ettepanekud peavad olema varustatud täpsete joonistega ja kirjeldustega ning teoreetiliselt põhjendatud.

2. Konkursi materjalid tuleb saata kinnises ümbrikus tootmistehnilise nõukogu (ratsionaliseerimiskomisjoni) nimele.

3. Konkursile saadetud materjalid ei kuulu tagastamisele. Edasi tuuakse andmed materjalide esitamise tähtaegade kohta ja preemiate määramise tingimused.

ETTEPANEKUTE KOGUMINE JA VORMISTAMINE

Ettevõttes, kus on olemas hästi koostatud temaatiline plaan, hästi organiseeritud temaatilises plaanis ettenähtud ürituste väljatöötamine ja eeskujulikult korraldatud selgitustöö leiutuse-ratsionaliseerimise alal, esitatakse tööliste ja teenistujate poolt leiutus-ratsionaliseerimissettepanekuid pidevalt.

Ettevõttes võetakse vastu ja vormistatakse ainult need ettepanekud, mis sisult (teemalt) vastavad antud ettevõtte tegevusele.

Ettepanekud, mis nendele nõuetele ei vasta, antakse üle ettevõtetele, kes nendest on huvitatud.

Kui ettepanek oma teemalt (sisult) ei ole antud ettevõttele vastuvõetav, siis tuleb autorile tingimata selgitada, kuhu ta peab selle läbivaatamiseks esitama.

Töötanud välja tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimissettepaneku, vormistab ratsionaliseerija selle blanketil vorm nr. 1 „Ettepanek” (tabel 13) ja esitab ettevõttele. Ettevõttele tuleb esitada ka tööstusharulise tähtsusega ettepanekud, mis vajaduse korral saadetakse ettevõtte poolt kõigi materjalidega edasi trustile või ministeeriumile.

Ettepanekuid, milledele autor nõuab leiutise autoritunnistuste väljaandmist, ettevõttes läbi ei vaadata ja need saadetakse edasi läbivaatamiseks NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvale Leiutiste ja Avastuste Komiteele.

Ettevõttesse esitatavate tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissettepanekute avalduste juurde esitavad autorid kirjeldused ja joonised kahes eksemplaris.

Ettepaneku esmasuse õiguse tagamiseks saab autor vastava kviitungi, mis on varustatud allkirjaga ettepaneku vastuvõtmise kohta ja kuupäevaga.

Tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute materjalide vormistamisel kehtivad üldiselt samad tingimused, mis on ette nähtud leiutiste kohta esitatavaile ettepanekuile, s. o. ettepaneku juurde tuleb lisada kirjeldus, milles mõte peab olema väljendatud selgesti ja täpselt. Vajaduse korral lisatakse kirjelduse juurde skemaatilised joonised, mis peavad ühtima kirjeldusega. Tingimata on nõutav, et kirjelduse ja jooniste kõik eksemplarid oleksid alla kirjutatud autorite poolt.

Kui esitatakse mingisugune uus konstruktsioon või olemasoleva konstruktsiooni täiustus, siis peab autor ettepaneku kirjelduse juurde lisama joonise või skitsi, mille abil saaks konstruktsiooni kõikidest elementidest niivõrd selge ettekujutuse, et selle järgi iga konstruktor võiks valmistada tööjoonised. See on kehtiv ka ettepanekute suhtes, mis muudavad konstruktsiooni, tehnoloogilist protsessi jne.

Kui aga ettepanek ei nõua graafilist vormistamist, siis peab see olema vormistatud küllaldaselt täpse kirjeldusega, mis annab ettepaneku sisust täieliku ettekujutuse.

Õigesti vormistatud ettepanek kõigepealt vaadatakse kiiremini läbi ja sellest olenevalt juurutatakse see ka tööstusse kiiremini, mis ongi leiutaja-ratsionaliseeriya eesmärk. On esinenud juhtumeid, kus saabunud väärtuslike ettepanekute tagasilükkamist on põhjustanud eranditult ettepanekute ebaselged ja ebatäpsed kirjeldused. Autoritel on neil juhtudel tulnud oma ettepanekute kirjeldusi täiendada ja need teistkordselt esitada.

Kirjeldustega, joonistega või skitsidega vormistamata ettepanekuid ei tule autoritelt vastu võtta.

Neil juhtudel, kui ratsionaliseerimisüritus on rakendatud, kuid ettepanekuna vormistamata, võib initsiaator pretendeerida autorlusele, esitades sellekohaselt vormistatud ettepaneku (vorm nr. 1 „Ettepanek”). Sel juhul jõustub ettepanek saabumise päevast arvatès, tingimusel, et ürituse

juurutamise päevast kuni vormistatud ettepaneku saabumise päevani on möödunud vähem kui kolm aastat.

Saabunud ettepanekud registreeritakse ja vaadatakse läbi järgmistes organisatsioonides:

a) ettevõtte poolt registreeritakse ja vaadatakse läbi tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimise ettepanekud, mil on tähtsust kas antud ettevõttele või antud tööstusharu mitmele ettevõttele;

b) peavalitsuste, valitsuste ja trustide poolt registreeritakse ja vaadatakse läbi tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimise ettepanekud, mil on tähtsust kas antud peavalitsusele (trustile) või antud tööstusharu mitmele peavalitsusele (trustile);

c) liiduvabariikide ministeeriumide poolt registreeritakse ja vaadatakse läbi tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimise ettepanekud, mis omavad tähtsust antud ministeeriumi mitmele tööstusharule.

Ettevõtetes, peavalitsustes, valitsustes, trustides ja ministeeriumides registreeritakse saabunud ettepanekud vastavas ettepanekute arvestusraamatus (žurnaalis) vorm nr. 2, (tabel 12), olenemata sellest, kas autoril ametikoha järgi on või ei ole õigust autoritasule.

Eri kord kehtib ettepanekute vormistamisel, registreerimisel ja läbivaatamisel, milledele autor nõuab leiutise autori-tunnistuse väljaandmist. Selliste ettepanekute registreerimine ja läbivaatamine toimub NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvas Leiutiste ja Avastuste Komitees leiutajatelt saabunud avalduste alusel. Leiutusettepanekute avalduste esitamise kord tuuakse allpool.

Juhul, kui leiutaja-ratsionaliseerija ei ole ise suuteline ettepaneku juurde koostama kirjeldusi ja jooniseid, siis Põhimaaruse § 18 kohaselt peab teda selles abistama see organisatsioon, kus ta töötab.

Juhul, kui peavalitsusse (trusti) või ettevõttesse saabus ettepanek, millel läbivaatamisel arvatakse olevat uudsuse tunnuseid, vormistatakse selline ettepanek kokkuleppel auto-

riga leiutise avaldusena ja saadetakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvale Leiutiste ja Avastuste Komiteele.

Organisatsioonilist laadi ettepanekuid, mille kohta ei kehti Tasumaksmise juhend, arvestusraamatusse (žurnaali) sisse ei kanta ja need arvestatakse tootmistehnilistest ettepanekutest eraldi.

Samuti ei registreerita arvestusraamatus tehniliste kogemuste vahetamise korras ratsionaliseerija ettepanekul teistest ettevõtetest üle kantud ja kirjandusest ning kõrgemal-seisvalt organisatsioonilt saadud materjalidest võetud ja ettevõttes juurutatud ettepanekuid. Sellised ettepanekud registreeritakse eri raamatus tabelis 1 toodud vormi kohaselt.

Reegli kohaselt kogub ratsionaliseerijatelt ettepanekuid ettevõtte leiutusinsener (leiutus-ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja).

ETTEPANEKUTE LÄBIVAATAMINE ETTEVÖTTES

Põhimääruse § 29 kohaselt võetakse saabunud ettepanekud pärast registreerimist läbivaatamisele ja uuritakse, kas need on kasulikud, kas neid on otstarbekas rakendada. Saabunud ettepanekud tuleb läbi vaadata: ettevõttes hiljemalt 10 päeva jooksul, peavalitsustes ja trustides — hiljemalt 20 päeva jooksul ja ministriumides — hiljemalt 2 kuu jooksul ettepaneku saamise päevast arvates. Nimetatud tähtajal peab organisatsioon, kellele saabus ettepanek, selle kasutamisele võtma või tagasi lükkama või võtma proovimisele ja eksperimenteerimisele. Need otsused tuleb autorile teatavaks teha viivitamata, nagu seda toonitab Põhimääruse § 19.

Saabunud ettepanekud tuleb ettevõttes hoolikalt läbi vaadata.

Kehtivas seadusandluses ei ole ette nähtud, kes ettevõttes personaalselt peab ettepanekud läbi vaatama. Seepärast ei ole kõikides tööstusharudes saabunud ettepanekute läbivaatamises kehtestatud ka ühtset korda.

Järgnevalt vaatleme meie ettevõtetes kehtestatud kõige levinumat ettepanekute läbivaatamise korda.

Leiutusinsener, võtnud ratsionaliseerijalt vastu ettepaneku, selgitab selle iseloomu. Kui tema arvates see ettepanek oma iseloomult vastab tehnilistele täiustustele ja ettevõttes vastuvõtmisele kuuluvatele ratsionaliseerimisetpanekutele esitatavatele nõuetele, siis registreerib ta selle ettepaneku arvestusraamatus ja annab autorile sellekohase vastuvõtukviitungi.

Seejärel esitab leiutusinsener ettepaneku ratsionaliseerijate nõukogule (tootmistehnilisele nõukogule) läbivaatamiseks.

Juhul kui ettepanek on kas keerukas, suure tähtsusega või omab tehnilise täiustuse elemente, siis annab leiutusinsener selle koos peainseneri poolt allakirjutatud vahekirjaga läbivaatamiseks eksperdile. Eksperdiks võib olla oma ettevõtte tsehi juhataja või mõni kõrge kvalifikatsiooniga insener-tehniline töötaja, kõrgemalseisva organisatsiooni insener-tehniline töötaja, teaduslik-tehnilise ühingu esindaja, teadusliku uurimise instituudi töötaja jt. Eksperdile antakse seisukoha avaldamiseks 5-päevane tähtaeg. Ekspert koostab oma arvamise akti näol (vt. tabel 1a).

Juhul, kui eksperdi otsus on eitav, informeerib leiutusinsener sellest autorit, nõudes temalt põhjendatud vastuväiteid kolme päeva jooksul.

Tabel 1a

EKSPERTIISI AKT

Käesolev ekspertiisi akt on koostatud „.....”
..... 195..... a.
(ettevõtte nimetus)
sm.
arvatava tehnilise täiustuse „.....”
(arvatava tehnilise täiustuse nimetus)
.....” nr., esitatud
.....” 195..... a., kohta.

Eksperitiisi teostas sm.
(ees-, isa- ja perekonnanimi)

töökoht:
.....
(töökoha nimetus ja aadress)

amet:

1. Ettepaneku lühike kirjeldus:

2. Ettepaneku eelised ja puudused:

3. Tunnused, mis näitavad, et ettepanek on tehniline
täiustus:

4. Ettepanekus avaldub autori isiklik looming järgnevalt:

5. Ettepaneku kasulikkus või tagasilükkamise põhjus:

6. Ettepanekut tuleks täiendada järgnevalt:

”

195..... a.

(Eksperdi allkiri)

Ettepaneku autorile on välja antud tehnilise täiustuse autoritunnistus nr.

„.....” 195..... a.

.....
(Ratsionaliseerimisala vastutava
töötaja allkiri)

Järgnevalt esitab leiutusinsener ettepaneku koos eksperti otsusega ja autori vastuväidetega läbivaatamiseks ratsionaliseerijate nõukogule (tootmistehnilisele nõukogule), millest võtavad osa nii autor kui ka ekspert.

Ratsionaliseerijate nõukogu vaatab läbi saabunud ettepaneku ja teeb otsuse selle kasulikkuse ja rakendamise võimaluse kohta. Otsus kuulub kinnitamisele ettevõtte direktori poolt.

„Kasulikkuse” all tuleb mõista ettepaneku sellist omadust, mille olemasolul võidakse ettepanekut otstarbekalt rakendada (Põhimääruse § 19).

Tuleb meeles pidada, et kasulikkuse tunnustamisega kaasneb ettepaneku kasutamise, realiseerimise kohustuslikkus.

Kui läbivaatamisel selgub, et ettepanekut ei saa kasutada, et see ei ole antud juhul ettevõttele kasulik, siis lükkatakse ettepanek tagasi.

Ettepaneku tagasilükkamist, keeldumist ettepanekut tunnustada kasulikuks, võib seletada sellega, et:

1) rahuldades rakendamise võimaluse nõudeid, ei ole ettepanekut võimalik tegelikult rakendada. Näiteks juhul, kui ühe ettepaneku rakendamiseks puuduvad teised ettepanekud, mis võimaldaksid esimese rakendamist; mingisuguse tootmisprotsessi leiutamisel selliste masinate puudumine, mis võimaldaksid uue tootmisprotsessi rakendamist;

2) ettepanek on „perspektiivne” ja seda ei ole võimalik rakendada, kuni ettevõttes (või rahvamajanduses) pole loodud vastavaid tingimusi;

3) ettepaneku rakendamine ei ole otstarbekas käesoleval ajal. Näiteks ettepanek ei ole tasuv juhtudel, kui ettepaneku

ökonoomsed tulemused ei vasta nendele töö- ja materiaalsele kulutustele, millega on seotud ettepaneku rakendamine.

4) ettepanek ei ole sisuliselt põhjendatud ega rakendatav;

5) autori poolt ette pandav probleemi lahendus on juba samal kujul võetud ettevõtte organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani;

6) ettepanek on puudulikult vormistatud.

Kuid siinjuures tuleb arvesse võtta, et ülal loetletud takistused on mööduvad, on ajutise iseloomuga. Kogemused näitavad, et need takistused varem või hiljem ikkagi kõrvaldatakse ja ettepanek juurutatakse.

Mida suurem on autori poolt ettepanekuga tehtav „hüpe edasi“, võrreldes antud ettevõttes või rahvamajanduses kehtiva tasemega, seda vähem võib loota selle kiirele rakendamisele.

Kasulikuks mittetunnistatud, tagasilükatud ettepanekud vaadatakse iga aasta üle, et selgitada, kas olukord ettevõttes on muutunud ja kas neid ettepanekuid saab uues olukorras rakendada. Jaataval korral võetakse kunagi tagasilükatud ettepanek rakendamisele.

Leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute kasulikkuse mittetunnistamist (s. t. ettepaneku tagasilükkamist) on autoril õigus kontrollida: Põhimääruse § 19 näeb ette, et „... kui ettepanek tagasi lükatakse, tuleb autorile teatada tagasilükkamise motiivid.“ Ebaõige otsuse peale on autoril õigus edasi kaevata.

Ratsionaliseerijate nõukogu otsus peab olema konkreetne ja põhjendatud ning selles tuleb näidata, milliste tehniliste, konstruktiivsete, ökonomiliste, omadusliste või teiste näitajate alusel on otsus tehtud.

Otsus ei või olla üldine, formaalse iseloomuga, nagu: kiita heaks, lükata tagasi jne.

Ratsionaliseerijate nõukogu otsuses (protokollis) tuuakse algul autori perekonna- ja eesnimi, ettepaneku nimetus ja

registreerimise number. Soovitav on tuua lühidalt ka ettepaneku olemus ja selle eelised või puudused.

Edasi tuuakse otsus. Kui ettepanek võetakse vastu, siis on tarvis näidata, kas see määratakse praktiliseks kasutamiseks või võetakse väljatöötamisele ja proovimisele. See täpsustus on tarvilik autorihüvituse määramisel, kuna see makstakse kasutuselevõetud ettepanekute eest (Tasumaksmise juhend p. 3).

Kui ettepanek lükatakse tagasi, siis märgitakse protokollis tagasilükkamise motiivid.

Ratsionaliseerijate nõukogu otsuses klassifitseeritakse (liigitatakse) läbivaadatav ettepanek ja näidatakse, missugusesse gruppi see kuulub — kas see on ratsionaliseerimisetpanek või tehniline täiustus. Seejuures täpsustatakse, missugust iseloomu omab tehniline täiustus (konstruktsiooni täiustus, tootmisprotsessi või tööviisi täiustus). Samas otsuses näidatakse ka, kas see ettepanek on originaalne (antud ettevõtte suhtes) ja kas selles on tehnilise loomingu elemente. Selline täpsustamine on tarvilik Tasumaksmise juhendi p. 19 kohaselt, juhul kui ettepanek oma iseloomult kuulub autori töövaldkonda.

Kõigi nende andmete mittetäpsustamine raskendab õige otsuse tegemist hüvituse väljamaksmiseks.

Ratsionaliseerijate nõukogu otsuses ettepaneku vastuvõtmise kohta märgitakse ka, kelle poolt ja missugusel tähtajal tuleb ettepanek välja töötada, proovida ja juurutada.

Ehitusorganisatsioonides esitatakse sageli ettepanekuid, mis muudavad tellija poolt kinnitatud projekte. Neil juhtudel tuleb enne ettepaneku vastuvõetavaks tunnistamist nõutada tellija ja projekteerimisorganisatsiooni nõusolek, teha projektis vastavad muudatused ja see järgnevalt kinnitada. Alles siis võib asuda ettepaneku vastuvõetavaks tunnistamisele ja rakendamisele.

Ülal juhtisime tähelepanu ettepanekute hoolsa läbivaatamise vajadusele. See nõue on kehtiv olenemata sellest, kas ettepanek vaadatakse läbi ratsionaliseerimisebüroos (-komisjonis), ratsionaliseerijate nõu-

kogus, leiutusosakonnas või isiklikult ettevõtte direktori või peainseneri poolt. Eri- line tähtsus on autori osavõtul tema ettepaneku arutamisest. Sageli esinevad juhud, kus ettepaneku kirjeldus ei anna täpselt edasi autori loomingulist mõtet. Sel juhul autor, vii- bides ettepaneku arutamise juures, selgitab täiendavalt veel suuliselt oma mõtet. Praktika on näidanud, et kirjaliku aval- duse põhjal kujunenud arvamine ettepanekust, pärast autori täiendavat suulist selgitamist, muutub sageli hoopis teiseks. Isegi sel juhul, kui ettepanek ei ole vastuvõetav, on autori osavõtt selle läbivaatamisest ja uurimisest kasulik. Ette- paneku tagasilükkamise põhjuste arutelu on kõigepealt õpet- lik autorile endale ja ergutab teda edaspidi tõsisemalt suh- tuma ettepanekute läbitöötamisse.

Kui ettepanek on tööstusharulise tähtsusega ja nõuab väljatöötamiseks ja rakendamiseks suuri kulutusi, siis esi- tatakse ettepaneku väljatöötamiseks vastuvõtmise kohta tehtud otsus kinnitamiseks kõrgemalseisvale organisatsioonile.

Kui saabunud ettepaneku läbivaatamisel leitakse sellele olevat uudsuse elemente, siis annab ratsionaliseerijate nõu- kogu (tootmistehniline nõukogu) selle kohta soovitus ja abistab autorit ettepaneku vormistamisel leiutisena.

Kõik otsused tehakse autoritele teatavaks allkirja vastu ja kantakse ettepanekute arvestusraamatusse.

Kui autorilt on vaja saada täiendavaid materjale, siis teatab ratsionaliseerijate nõukogu autorile, mida just on vaja esitada, ja määrab ühtlasi ka tähtaja.

Kahe kuu jooksul täiendavate materjalide või vastuse mittedaamisel lõpetatakse küsimus selle ettepaneku kohta, millest ka autorile teatatakse.

Ettepanek, mis on tunnistatud kasulikuks, kuid mittekül- laldaselt põhjendatuks, antakse autorile tagasi täiendami- seks või, kokkuleppe kohaselt temaga, antakse täiendavaks läbitöötamiseks vastavale organisatsioonile.

LEIUTISTE VORMISTAMINE JA LÄBIVAATAMINE

Leiutiste kohta annab autoritele autoritunnistusi ja patente käesoleval ajal NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Leiutiste ja Avastuste Komitee. Seepärast tuleb avaldus leiutise kohta suunata sellele komiteele kas vahe- tult, oma ettevõtte (või oma ministeeriumi kaudu).

Tuleb silmas pidada, et iga avaldus leiutise kohta võet- takse erilisele uurimisele selle uudsuse ja kasulikkuse kind- lakstegemiseks. Leiutise uudsuse tunnustamise uurimisel võetakse arvesse varem väljaantud autoritunnistused ja patendid (nõukogudeaegsed, nõukogude-eelsed ja välismai- sed), varem esitatud avaldused, NSV Liidu piirides ja välis- maal väljaantud kirjandus, samuti ka andmed leiutise rakendamise kohta.

Sellest tuleneb praktiline nõuanne leiutajaile — enne kui asuda ühe või teise ettepaneku või arvatava leiutise välja- töötamisele, tuleb üksikasjaliselt tutvuda tehnika arenemise tasemega antud küsimuse kohta olemasoleva kirjanduse ja praktika kaudu, tarbe korral konsulteerida instituutidega ning võtta arvesse kohaliku insener-tehnilise kollektiivi arvamust. Kui pärast sellist läbivaatamist selgub, et ette- panek on kasulik ja uudne, tuleb see vastavalt vormistada ning saata NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuval- e Leiutiste ja Avastuste Komiteele kui avaldus arvatava leiu- tise kohta.

Põhimääruse § 1 kohaselt võib autor oma leiutise kait- seks enda valikul nõuda kas patendi või autoritunnistuse väljaandmist.

Patendi saamisel on autoril selle leiutise kasutamise kohta ainuõigus. Ettevõtted või organisatsioonid, kes soo- vivad sellist leiutist kasutada, peavad leiutajalt nõutama vastava loa. Patent antakse autorile 15 aastaks. Patendid kuuluvad iga-aastasele maksustamisele. Patendi puuduseks on see, et patendivaldaja peab ise leidma organisatsiooni, kes on nõus patendiga kaitstud leiutise rakendamiseks temaga astuma lepingulisse vahekorda.

Sel põhjusel nõukogude leiutajad kasutavad oma leiutiste kaitseks autoritunnistusi. Pealegi leiab selline kaitse tegelikult soodustusi seadusandluse poolt, kuna Põhimääruse § 3 järgi sel juhul riik hoolitseb leiutise realiseerimise eest ja selle autoril on, peale hüvituse leiutise kasutamisele võtmise eest, veel õigus seaduses ettenähtud soodustustele. Põhimääruse § 4 kohaselt need soodustused ei laiene isikutele, kellele on antud patent. Samuti ei või kasutada soodustusi autoritunnistuste järgi need leiutajad, kellel on ühtede leiutiste kohta võetud autoritunnistused, teiste kohta aga patendid (Põhimääruse § 8). Soodustuste saamiseks peab autor, Põhimääruse § 7 kohaselt, temal olevad patendid vahetama autoritunnistuste vastu.

Põhimääruse § 40 kohaselt annab autoritunnistusi välja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Leiutiste ja Avastuste Komitee NSV Liidu jaoks kehtestatud ühtse vormi järgi (tabel 2).

Põhimääruses on tehtud erand keemilisel teel saadud ainete leiutistele, millede kohta autoritunnistusi ja patente ei anta. Küll antakse need nende ainete uute valmistamisviiside kohta.

Ravivahendite, maitse- ja toiduainete, uute raviviiside ja uute seemnesortide kohta antakse ainult autoritunnistused.

Põhimääruse § 5 kohaselt ei anta patente vaid antakse ainult autoritunnistused:

a) kui leiutis on tehtud seoses leiutaja tööga teadusliku uurimise instituutides, konstruktsioonibüroodes, katsetustsehhides, laboratooriumides ja teistes asutistes ning ettevõtetes;

b) kui leiutaja sai leiutise väljatöötamiseks riigilt, kooperatiivselt või ühiskondlikult organisatsioonilt rahalist või muud materiaalselt abi.

„Tehaselise” leiutise puhul on autoritunnistuse saamise õigus organisatsioonil, kus leiutis välja töötati. Patente „tehaselistele” leiutistele ei anta.

Leiutise autor, kes soovib oma leiutist kaitsta autoritun-

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Leiutiste ja
Avastuste Komitee

AUTORITUNNISTUS

Nr.

Käesolev autoritunnistus on välja antud kod.

.....
leiutisele

.....
vastavalt juurdelisatud kirjeldusele avalduse nr. järgi,
prioriteediga „.....” 195..... a

Registreeritud NSV Liidu leiutiste
riiklikus registris „.....”
..... 195..... a.

Autoritunnistus kehtib kogu
NSV Liidu territooriumil.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu
juures asuva Leiutiste ja Avas-
tuste Komitee esimees

Moskvas „.....” 195..... a.

nistusega, peab sellest teatama NSV Liidu Ministrite Nõu-
kogu juures asuvale Leiutiste ja Avastuste Komiteele.

Tuleb meeles pidada, et iga tehniline täiustus või ratsio-
naliseerimisettepanek, kui see kasulikkuse seisukohalt on
uudne ja originaalne, võib olla leiutis. Seepärast iga kaht-
luse korral tuleb see ka vastavalt vormistada.

Real juhtudel autorid seda ei tee, arvates, et leiutise
vormistamine on üleliigne formaalsus.

Kõige sagedamini talitavad selliselt konstruktsiooni-
büroode insenerid, samuti tehnoloogid ja teised insener-
tehnilised töötajad ettevõtetes. Seepärast jäävad sageli ette-
võtetes põhitööna loodud suured leiutised vormistamata,

mida peetakse täiesti normaalseks. Selline seisukoht ei ole aga õige.

Tuleb võtta arvesse, et iga leiutise avaldus ei kaitse üksnes leiutaja autoriõigusi leiutisele, vaid aitab kaasa ka selle vormistamisele Nõukogude Liidu arvele ja määrab selle prioriteedi kogu maailma suhtes, kuna iga leiutise uudsus tehakse ekspertiisi poolt kindlaks maailma tehnika seisukohalt.

Vormistamata leiutisele võib hiljem mõni teine leiutaja välismaal võtta patendi ja sel juhul on selline leiutis läinud Nõukogude Liidule ja meie autorile kaotsi.

Pealeselle, kui leiutis pole vormistatud, on ka raske organiseerida kogemuste vahetamist ettevõtete vahel ja võib juhtuda, et juba lahendatud probleemi kallal töötavad asjata edasi teised leiutajad.

Leiutiste avalduste õigel vormistamisel on väga suur tähtsus.

Leiutise avalduse võib esitada nii leiutaja ise, tema pärijad kui ka leiutaja volitusel ettevõtte või asutis (Põhimääruse § 25).

Põhimääruse § 18 p. d kohustab ettevõtteid ja uurimis-asutusi osutama leiutajatele abi nende autoriõiguste vormistamisel.

Leiutise avalduses tuleb tähendada leiutise autori perekonna-, ees- ja isanimi, tema tegevusala, töökoht ja leiutise nimetus. Kui avalduse teeb üks kaasautoreist, tuleb avaldajal tähendada ka teiste kaasautorite nimed, nende aadressid, tegevusalad ja töökohad.

Avaldusele lisatakse leiutise kirjeldus ühes vajalike joonistega kolmes eksemplaris.

Põhimääruse § 25 kohaselt tuleb kirjelduses esitada leiutise põhiolu niivõrd täpselt, selgelt ja täielikult, et sellest nähtuks leiutise uudsus ja et selle kirjelduse alusel oleks võimalik leiutist teostada. Kui leiutis kannab tehnilist-konstruktiiivset iseloomu, siis tuleb kirjeldusele lisada veel vastavad joonised.

Avalduse võib koostada vabas vormis, kuid on väga soovitatav siiski kinni pidada järgmistest vormi näidistest.

Avalduse näidis 1

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvale
Leiutiste ja Avastuste Komiteele

Moskva, Malõi Tšerkasski per. 2/6

Kodanikult 1.
2.
(perekonna-, ees- ja isanimi)
Töökoht
Tegevusala Kodakondsus
Haridus
Aadress

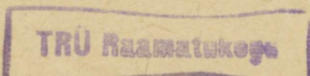
avaldus.

Esitades siinjuures loetletud dokumente palu $\frac{n}{me}$ minule
välja anda autoritunnistus $\frac{minu}{meie}$ poolt iseseisvalt
tehtud ja mitte omastatud arvatava leiutise kohta nime-
tusega

Teatan, et $\frac{mina}{meie}$ $\frac{olen}{oleme}$ selle leiutise tegeli $\frac{k}{kud}$
auto $\frac{r}{rid}$.

$\frac{Minul}{Meil}$ on teada, et kirjavahetus kõnesoleva leiutise
üle kuni selle avaldamiseni peab toimuma korras, nagu see
on ette nähtud avaldamisele mittekuuluvate materjalide
suhtes.

Juhul kui antud leiutis tunnistatakse Komitee poolt sala-



jaseks, kohus $\frac{\text{tun}}{\text{tume}}$ kinni pidama kõikidest salajasuse reeg-
litest, mis on kehtestatud eri juhendiga.

Ettevõtte nimetus ja aadress, kelle kaudu tuleb pidada
salajast kirjavahetust

Kõnesoleva avalduse asjus kirjavahetust pidada

kod. aadressil

Tallinn, „.....” 195..... a.

Allkiri

Lisade loetelu:

1. Leiutise kirjeldus 3 eks., iga eksemplar „ ” lehel.
2. Joonised 3 eks., iga eksemplar „ ” lehel.

Suur tähtsus on avalduse tegija õige ja täpse aadressi
näitamisel. Täpse aadressi puudumisel ei saa leiutaja kätte
komitee teadist avalduse käigu kohta ning üksikutel juhtu-
del võib sel põhjusel autorilt vastuse mittesaabumine põh-
justada küsimuse lõpetamist komitee poolt. Igasugustest
aadressi muutustest tuleb seepärast Leiutiste ja Avastuste
Komiteed informeerida.

Koostades lisade loetelu, tuleb täpselt üles tähendada
lisade nimetused, lisatavate eksemplaride arv ja iga lisa
lehtede arv.

Leiutajatel — töolistel ja teenistujatel — on õigus, kui
nad seda soovivad, teha ettevõttele, kus nad töötavad, üles-
andeks esitada tema nimel avaldus autoritunnistuse saami-
seks tema poolt tehtud arvatavale leiutisele. Seejuures on
ettevõttel soovitav avaldus koostada järgmise näidise
kohaselt.

Avalduse näidis 2

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvale
Leiutiste ja Avastuste Komiteele

Moskva, Malõi Tšerkasski per. 2/6

Ettevõtte nimetus

Täpne aadress

avaldus.

Esitades siinjuures allpoolloetletud dokumente, palume välja anda autoritunnistus järgmise nimetusega leiutise

autorile

(perekonna-, ees- ja isanimi, kodakondsus,

töökoht, tegevusala, haridus)

kes elab

(kodune aadress)

Käesoleva avalduse esitamise ülesannet kinnitab leiutise autor oma allkirjaga käesoleval avaldusel.

Ettevõtte esindajate allkirjad

Ettevõtte

pitser

Tallinnas, „.....” 195..... a.

Leiutise autori allkiri

Lisade loetelu:

1. Leiutise kirjeldus 3 eks., iga eksemplar „ ” lehel.
2. Joonised 3 eksemplaris, iga eksemplar „ ” lehel.

Avaldus on sel juhul soovitav kirjutada ettevõtte blan- ketil. Avaldus peab kandma ettevõtte esindaja ja autori all- kirja. Viimase allkirja puudumine võib hiljem kutsuda esile vaidlusi selle üle, kas leiutaja volitas ettevõtet esitama autoritunnistuse saamise avaldust.

Kui leiutis on tehtud mitme leiutaja poolt, siis peavad avaldusele alla kirjutama kõik leiutajad.

Mitme leiutaja avalduses tuleb näidata, kellega kaasleiu- tajatest tuleb komiteel pidada kirjavahetust, ära tähendades selle ja teiste leiutajate aadressid.

Uhele avaldusele ei tule mingil tingimusel kanda mitut leiutist, kuna see toob segadust, pidurdab ekspertiisi läbi- viimist ja kutsub esile liigse kirjavahetuse.

Kollektiivsetele leiutistele autoritunnistuse saamiseks tuleb avaldus esitada järgmise näidise järgi.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvale
Leiutiste ja Avastuste Komiteele

Moskva, Malõi Tšerkasski per. 2/6

Ettevõtte nimetus

Täpne aadress

avaldus.

Esitades siinjuures allpoolloetletud dokumente, palume
anda välja

(ettevõtte nimetus)

autoritunnistus järgmise nimetusega leiutisele

Kõnesolev leiutis on kollektiivsete kogemuste ja praktika
tulemus, mitte aga üksikute leiutajate isikliku algatuse
saavutus.

Tallinn, „.....” 195..... a.

Ettevõtte pitser

Ettevõtte direktori allkiri

Lisade loetelu:

1. Leiutise kirjeldus 3 eks., iga eks. „ ” lehel.
2. Joonised 3 eksemplaris, iga eks. „ ” lehel.

Avaldus leiutisele patendi nõutamiseks tehakse üldi-
selt samuti nagu avaldus autoritunnistuse saamiseks. Aval-
duses on tarvis tingimata tähendada, et avaldaja soovib
oma leiutisele saada patenti.

Peale leiutise kirjelduse ja jooniste (3 eksemplaris) on
patendi nõutamisel vaja lisada veel Riigipanga kohaliku
osakonna kviitung 260 rubla suuruses leiutise avaldusmaksu
tasumise kohta.

Patendi nõutamise avalduses peab olema märges selle
kohta, et patendi väljaandmiseks ei ole Põhimääruse § 5
loetletud takistusi.

Põhimääruse § 5 loetletud takistused on järgmised:

„Patenti ei anta, vaid antakse autoritunnistus:

a) kui leiutis on tehtud seoses leiutaja tööga teadusliku uurimise instituutides, konstruktsioonibüroodes, katsetustsehhides, laboratooriumides ja teistes asutistes ning ettevõtetes;

b) kui leiutis on tehtud riigiorgani, kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni ülesandel;

c) kui leiutaja sai leiutise väljatöötamiseks riigilt, kooperatiivselt või ühiskondlikult organisatsioonilt rahalist või muud materiaalist abi”.

Tuleb erilist tähelepanu osutada asjaolule, et kõnesolev märge ei jääks avaldusse sisse võtmata, kuna sellela ei anta avaldusele käiku ja komitee on sunnitud tegema selle kohta täiendava järelepärimise, mis kutsub esile viivituse küsimuse otsustamises. Ebaõigete andmete esitamise eest kannab vastutust avalduse esitaja.

Ainult välismaal elunevate välismaalaste suhtes ei ole avalduses kõnesoleva märke tegemine kohustuslik.

Isik või asutis, kellele autor andis õiguse patendi nõutamiseks, on kohustatud avalduse juurde lisama dokumendi, mis tõestab patendi saamise õiguse üleandmist (õiguse üleandmise leping).

Neil juhtudel, kui siiski Põhimääruse § 5 loetletud takistused patendi saamiseks on olemas, ei või leiutaja oma õigusi patendile teisele isikule, asutisele või organisatsioonile üle anda, kuna tal endal ei ole õigusi patendi saamiseks.

Sel juhul võidakse avaldusega esineda ainult autori-tunnistuse saamiseks.

Kui avaldus esitatakse volitatu kaudu, siis tuleb avalduse juurde lisada ka vastav volitus.

Patendi saamise avaldus tuleb koostada järgmise näidise järgi.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvalle
Leiutiste ja Avastuste Komiteele

Moskva, Malõi Tšerkasski per. 2/6

Kodanik
(perekonna-, ees- ja isanimi)
Kodakondsus
Töökoht
Haridus
Kodune aadress

avaldus.

Esitades siinjuures allpoolloetletud dokumente, palun
minule välja anda patent minu poolt iseseisvalt tehtud ja
meile mujalt mitte omandatud leiutisele nimetusega

Ühtlasi teatan, et patendi väljaandmiseks ei ole leiutiste
ja tehniliste täiustuste põhimääruse § 5 näidatud takistusi.

Allkiri

Tallinn, „.....” 195..... a.

Lisade loetelu:

1. Leiutise kirjeldus 3 eks., iga eks. „.....” lehel.
2. Joonised 3 eksemplaris, iga eks. „.....” lehel.
3. Kviitung 260 rbl. suuruse avaldusmaksu tasumise kohta.

Avalduse olulisemaks osaks nii autoritunnistuse kui ka patendi nõutamisel on arvatava leiutise kirjeldus. Mida hoolikamalt ja täpsemalt kirjeldus koostatakse, seda täielikumalt selgitatakse leiutist ekspertiisi jaoks, seda kiiremini tehakse ekspertiisi.

Kirjeldus tuleb koostada niivõrd selgelt ja täielikult, et leiutise tehniline olemus ja selle põhilised elemendid olek-

sid seevõrra selged, et kirjelduse järgi oleks võimalik leiutist teostada.

Kirjelduses võib materjalide paigutuse ja kõikide küsimuste selgitamise kord olla mitmesugune, kuid soovitav on siiski kirjeldus koostada alljärgneva skeemi kohaselt, mis on kõige ratsionaalsem ja sunnib kirjelduse koostamisel leiutajat veel kord antud ettepanekut igakülgsest läbi mõtlema.

Kõigepealt tuleb kirjelduse pealkirjaks anda leiutise õige ja täpne nimetus. Kirjeldus ise peab koosnema kolmest peamisest osast:

- a) sissejuhatus;
- b) leiutise tehniline kirjeldus;
- c) lõppsõna.

Kõigis kolmes osas tuleb tingimata valgustada allpool toodud küsimusi.

Sissejuhatavas osas on vaja näidata:

- a) missugusesse tehnika-alasse kuulub leiutis;
- b) missugust eesmärki (tehniline ja ökonoomiline) taotleb leiutis;
- c) missugused puudused kõrvaldab leiutis juba teadaolevates konstruktsioonides.

Sissejuhatuses on vaja veel tuua esitatava leiutise majanduslike ja tehniliste eeliste lühike kirjeldus.

Teist osa (leiutise tehniline kirjeldus), kui selles esinevad selgitavad joonised, tuleb alustada jooniste loeteluga ühes märkimisega, mida neis kujutatakse. Järgnevalt kirjeldatakse esitatava konstruktsiooni ehitust tavalisel viisil. Seejuures tuleb joonistel tingimata tähistada konstruktsiooni olulisemad detailid ja kirjelduses neile viidata. See täpsustab kirjeldust, kergendab selle lugemist ja võimaldab leiutise ehitust täpsemalt selgitada.

Pärast ehituse seletust on vaja kirjeldada konstruktsiooni töötamist või selgitada selle kasutamist. Seejuures tuleb samuti viidata jooniste tähistustele.

Kui lihtne ka esitatav konstruktsioon on, ikkagi tuleb

seda tingimata üksikasjaliselt selgitada ja kirjeldada täpselt selle töötamist.

Teises osas, kui see on võimalik, tuleb tuua ka leiutise peamised mõõted ja materjalid, milledest on vaja valmistada esitatava konstruktsiooni detailid jne.

Kui leiutis on suunatud ainete (näiteks: kõvasulam, plastmass, kunstväetis jne.) uuele valmistamisviisile, siis on kirjelduses vaja tingimata näidata antud ainete valmistamiseks kasutatavate lähtematerjalide sisaldavuse piirid, mille juures tekib esitatav aine. Peale selle on kirjelduses vaja tuua aine saamise konkreetseid (retseptuurilised) näited.

Kolmas, s. o. lõpposa, peab sisaldama täpsed andmed ja ka leiutaja otsuse ettepaneku kasulikkuse ja leiutise kasutamisest loodetava tehnilis-ökonomilise efekti kohta. Selles osas on vaja tuua andmed leiutise katsetamise kohta, vastavad arvutused jne., kui need on leiutajal olemas.

Lõpposas on ühtlasi vaja loetleda need olulised erinevuse tunnused (konstruktiivsed või uued võtted), milles leiutaja näeb uudsust ja mis on iseloomulikud just antud leiutisele. Tuleb silmas pidada, et ettepaneku tunnistab leiutiseks ikkagi ekspertiis. Selleks, et võimaldada ekspertiisil teha õiget otsust, on vaja leiutise olemust kirjeldada nii-võrd täpselt, selgesti ja täielikult, et sellest selguks leiutise uudsus.

Kui avaldajal on ettepaneku kasulikkust iseloomustavaid materjale proovimisaktide, tööstuste või üksikute eriteadlaste otsuste, ökonomilise efekti arvutuste jne. näol, siis tuleb nende dokumentide ära kirjutada lisada kirjelduse juurde vähemalt kahes eksemplaris.

Kirjeldus on soovitatav esitada masinakirjas või äärmisel juhul käsitsi tindiga, kuid mitte mingil juhul pliiatsiga kirjutatult. Kirjutada tuleb selgesti, jättes lehele valged ääred ja ridadele küllaldased intervallid, mis on vajalikud paranduste tegemiseks teksti lõplikul redigeerimisel enne trükki andmist. Paberi formaat ei või olla tavalisest kirjutuspaberi lehest väiksem.

Kirjeldusele kirjutab alla avaldaja või avaldust esitava asutise esindaja või volinik.

Leiutist selgitavad joonised peavad olema toodud eraldi paberil. Täiesti lubamatu on paigutada joonised kirjelduse teksti.

Jooniseid on lubatud valmistada ükskõik missugusel paberil, kalkal jne. Seejuures on soovitatav joonise paberi formaadiks võtta 210×297 mm. Ka on soovitatav joonise üks eksemplar valmistada klišeerimiseks kõlblikul tihedal valgel paberil või kalkal.

Jooniste valmistamisel on vaja kinni pidada tehnilise joonistuse reeglitest ja järgmistest tingimustest:

a) joonistada tuleb tušiga — ainult äärmisel juhul kasutada pliiaatsit;

b) paberile tuleb jätta vabad ääred kuni 3—4 sm;

c) jooniseid ei tule värvida, samuti ei tule joonistele märkida mõõteid;

d) joonistele ei tule teha selgitavaid pealkirju;

e) detailid, millele viidatakse kirjelduses, tuleb märkida numbritega — samadega, mis esinevad kirjelduses;

f) joonise mastaap tuleb valida selline, mis oleks küllaldane joonise kõikide detailide selgitamiseks;

g) jooniste arvu ei piirata.

Ettepaneku uudsuse ekspertiisi tegemiseks vajatakse selliseid jooniseid, mille järgi oleks võimalik selgitada leiutise olemust, s. t. need peavad olema võrdlemisi skemaatilised ja printsiipiaalsed, sisaldades nii konstruktsiooni üldvaadet kui ka olulisi detaile.

Konstruktiivselt peensusteni väljatöötatud jooniste samuti töö- või montaažjooniste järgi on väga raske selgitada konstruktsiooni põhimõttelist skeemi. Viimast aga just vajataksegi ekspertiisi tegemisel — eriti keeruka konstruktsiooniga masinate või agregaatide juures. Kui avaldajal siiski on ka konstruktiivseid või tööjooniseid, siis tuleb ka need koos skemaatiliste joonistega lisada avalduse juurde, kuna need võivad ettepaneku kasulikkuse hindamisel olla kasulikud.

Joonistele kirjutab alla avaldaja või avaldust esitava asutise esindaja või volinik.

Igale komiteesse saabunud avaldusele tehakse esialgne ekspertiis selleks, et selgitada, kas avalduse tegijale võib välja saata allkirja-teatist tema avalduse läbivaatamisele võtmise kohta.

Kui avaldus rahuldab nõudeid, siis võetakse see läbivaatamisele ja avalduse tegijale antakse hiljemalt 10 päeva jooksul, arvates avalduse saabumise päevast, teatis avalduse läbivaatamiseks vastuvõtmise kohta (Põhimääruse § 31), ühes leiutise nimetuse ja avalduse saabumise päeva tähen-damisega (tabel 3).

Avalduse saabumise päev ongi leiutise esmasuse (prio-riteedi) päevaks.

Kui aga mingil põhjusel avaldus ei rahulda nõudeid, siis saadetakse autorile kümne päeva jooksul ettepanek avalduse täiendamiseks puuduvate materjalidega, milleks talle antakse ühekuune tähtaeg (Põhimääruse § 25). Kui aga avaldus esitati ilma kirjelduseta või vajalike joonisteta, siis loetakse esmasuse päevaks kirjelduse ja jooniste saabumise päeva. Juhul kui autor oma avaldust vajalike materjalidega ei täienda, loetakse avaldus kehtetuks. Põhimääruse § 27 kohaselt on avalduse tegijal õigus ühe kuu jooksul, arva-tes avalduse saabumise päevast, teha kirjelduses ja joonis-tes parandusi ja täiendusi, kusjuures avalduse sisus muu-datusi ei tehta.

Saadud materjalide varal teostatakse leiutise uudsuse ekspertiis.

Avalduste uudsuse ekspertiis tehakse Leiutiste ja Avastuste Komitee mittekoosseisuliste ekspertide poolt, kuna tööstusliku kasulikkuse ekspertiisi teevad vastavad tööstus-harulised peavalitsused, ettevõtted ning teadusliku uurimise instituudid.

Vajaduse korral saadab komitee avalduse teise eksemplari tööstusliku kasulikkuse kindlakstegemiseks ettevõttesse, kes selle avalduse kasutamisest on huvitatud.

Põhimääruse § 33 kohaselt peab uudsuse ekspertiis lõpe-

NSVL
 MINISTRITE NÕUKOGU
 juures asuv
 Leiutiste ja Avastuste
 Komitee

„.....” 195 a.

Nr.

TEATIS

Välja antud „Leiutiste ja tehniliste täiustuste Põhimääruse” § 31 alusel NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Leiutiste ja Avastuste Komitee poolt selle kohta, et „.....” 195..... a. on vastu võetud

avaldus $\frac{\text{temale}}{\text{neile}}$ autoritunnistuse väljaandmiseks oletatava leiutise kohta

Tegelikuks leiutajaks on näidatud

Avaldus on saabunud

Avaldusele on lisatud: kirjeldus, joonis

Avalduse, kirjelduse ja joonise üks eks. on kasulikkuse kindlakstegemiseks suunatud

(allkiri)

tatama hiljemalt kahe kuu jooksul, arvates avalduse saabumise päevast. Ekspertiisi tulemuste põhjal tehakse otsus kas autoritunnistuse väljaandmise või sellest keeldumise kohta. Esimesel juhul tuleb otsuses näidata leiutise kavandatud formuleering.

Otsus tehakse teatavaks avalduse tegijale. Kui viimane ei nõustu leiutise kavandatud formuleeringuga, tuleb tal esitada vastuvaidlus hiljemalt ühe kuu jooksul. Seejuures

on avalduse tegijale antud õigus (Põhimääruse § 34) tutvuda kõigi materjalidega (välja arvatud salajased), mille alusel on tehtud ekspertiisi järeldused. Samuti on tal õigus nõuda, et ära kirjad tema avaldusele vastuseatud materjalidest saadetakse talle tasuta. Vastuvaidlus tuleb komitees läbi vaadata ühe kuu jooksul. Komitee poolt selles küsimuses tehtud otsus on lõplik (Põhimääruse § 35).

Vastuvaidlus tuleb esitada alles pärast põhjalikku tutvumist komitee poolt toodud põhjendustega leiutise uudsuse tagasilükkamise kohta. Kaebuses on tingimata vaja tehniliselt tõestada komitee poolt tehtud otsuse ebaõigsust ja tuua kõik motiivid, mis võiksid tõestada ettepaneku uudsust vastandina komitee poolt toodud väidetele. Seejuures tuleb täpselt seletada, milles see uudsus just seisab.

Siinjuures tuleb leiutajatel silmas pidada, et saanud komiteelt otsuse ära kirja autoritunnistuse väljaandmise kohta, tekib teatud ajavahemik, enne kui komitee saab autorile välja saata autoritunnistuse, trükitult vastaval blanketil, ühes leiutise trükitud kirjelduse ja joonistega.

Kõik vormistatud avaldused autoritunnistuste saamiseks leiutistele registreeritakse ettevõtte leiutiste žurnalis järgmise vormi järgi:

Jrk. nr.	Avalduse nr.	Avalduse tegija perekonna-, ees- ja isanimi	Leiutise nimetus	NSVL Ministrite Nõukogu juures asuva Leiutiste ja Avastuste Komitee otsus	Märkused

Vastavalt andmete saabumisele tehakse žurnalis sissekanded. Märkuste lahtrisse märgitakse leiutise realiseerimise kuupäev, ökonoomiline efekt ja autori hüvituse tasumise andmed. Need leiutiste avaldused, mille puhul keel-

duti andmast leiutiste autoritunnistust, suunatakse ettevõtte ratsionaliseerijate nõukogusse (komisjoni) läbivaatamiseks ja selgitamiseks, kas neile on võimalik välja anda tehnilise täiustuse tunnistust.

Autoritunnistusi ja patente antakse ainult sellistele leiutistele, mis annavad rahvamajandusele mingisugust uut positiivset tehnilist efekti, tõstavad tööviljakust ja mehhaniseerimise taset, parandavad toodete kvaliteeti, alandavad nende omahinda, kiirendavad ja lihtsustavad toodete tootmist, parandavad töötingimusi jne.

Ettepanekutele, mis on vastuolus looduseadustega, autoritunnistusi või patente ei anta. Nii näiteks ei anta autoritunnistusi igavesti töötavatele mootoritele.

Autoritunnistused ja patendid antakse ainult leiutistele, milliseid on võimalik korduvalt paljundada ja teostada tööstuslikul teel.

Autoritunnistused ja patendid antakse konstruktsioonidele, mis on kas täielikult või osaliselt uued, samuti konstruktsioonidele, mis kujutavad endast teadaolevate sõlmede või võtete kogumikku, kui selline kogumik on tehnilise loomingu tulemus ja annab tegelikult uut tehnilist efekti.

Samuti võib leiutise objektiks olla ka mõne konstruktsiooni uus kuju tingimusel, et see uus kuju tagab uue tehnilise efekti, võrreldes algkujuga.

Siit järeldub, et leiutise objektiks võivad olla ainult konkreetsed vahendid, mis tagavad uue positiivse tehnilise efekti, mitte aga tehniline efekt ise, kuna viimane on leiutise eesmärgiks ja tuleneb selle konstruktsioonist, millele saabki anda autoritunnistuse.

Ettepanekutele ühe materjali või vahendi asendamiseks kas juba teadaoleva teisega või uuega võidakse patente või autoritunnistusi anda ainult siis, kui selline asendamine annab uue positiivse efekti, võrreldes kehtiva olukorraga.

Seejuures tuleb silmas pidada, et autoritunnistusi ja patente ei anta: ettepanekuile, mis käsitlevad organisatsioonilisi abinõusid, arveldus- ja uurimismeetodeid, konstruktsioonide omaduste ning ühe või teise võtte teostamisel

esinevate nähtuste teoreetilisi põhjendusi jms.; ettepanekuile, mis püstitavad ainult ideesid, kuid ei näita vahendeid nende teostamiseks; ettepanekuile, mis ei kujuta endast midagi muud, kui juba tuntud konstruktsioonide või võtete üleviimist ühest tehnika harust teise, kui nende ülesanne mõlemal juhul jääb samaks jne.

Samuti ei anta autoritunnistusi ja patente ettepanekutele, mis käsitlevad näiteks hoonete, parkide, linnade jne. planeerimist.

Eespool me nägime, et igale avaldusele tehakse ekspertiis. Ekspertiisi ülesandeks on teha kindlaks, kas esitatud ettepanek on kasulik, tõstab antud töölõigis või tööstusharus tehnilist taset ja kas sellel on olulise uudsuse tunnuseid, mis lubavad seda ettepanekut kaitsta autoritunnistuse või patendiga.

Tehes ekspertiisi, juhindub ekspert kehtivast leiutiste ja tehniliste täiustuste Põhimäärusest.

Saades avalduse, teeb ekspert kõigepealt kindlaks, mis-sugusesse klassi, allklassi ja gruppi see ettepanek kuulub. Pärast ettepaneku liigitamist selgitab ekspert, kas kirjelduses on ettepaneku olemus toodud küllaldase selgusega. Kui avalduse materjalid pole küllaldased, siis nõuab komitee avaldajalt täiendavaid materjale.

Avaldusega esitatud materjalide uurimine algab ettepaneku kasulikkuse määramisega, s. t. tehakse kindlaks, mis-sugune väärtus on sellel ettepanekul rahvamajanduse seisukohalt. Seejuures ei tule kasulikkust mõista ettepaneku kohese juurutamise võimaluse mõttes. Ekspertiisi ülesandeks on uurida ka sellist kasulikkust, mida võib saada perspektiivis, pärast antud ettepaneku kasutamiseks vastavate tingimuste loomist. Avalduse kriitilise arutluse ja selle tööstusliku kasulikkuse määramise kirjeldus tuleb koostada üksikasjaliselt, viidates seejuures tehnilisele kirjandusele ja ettevõtete kogemustele. Kokkuvõttes toob ekspert vastuasetatavad tehnilis-ökonomilised näitajad, mis iseloomustavad esitatava konstruktsiooni või viisi efektiivsust.

Avalduse olulise uudsuse tunnuste kindlakstegemise aru-

telus vastandatakse see kas tervikuna või osade kaupa analoogiliste ja juba teadaolevate konstruktsioonidega või viisidega.

Kokkuvõttes näidatakse, mille poolest erineb saabunud ettepanek juba teadaolevatest ja kas seda saab tunnistada leiutiseks, tehniliseks täiustuseks või ratsionaliseerimisetepanekuks.

Kui esitataval ettepanekul on uudsuse tunnused, kuid avastatud erinevused ei ole kasulikud, siis keeldutakse autoritunnistuse väljaandmisest, motiveerides ettepaneku mittekasulikkusega. Kui ekspert teeb kindlaks, et kuigi ettepanek on kasulik, sellel puuduvad aga olulise uudsuse tunnused, siis ei saa ta sellist ettepanekut tunnistada leiutiseks. Kuid ühes autoritunnistuse väljaandmisest keeldumisega teeb ekspert ettepaneku, missuguses rahvamajandusharus on otstarbekas seda ettepanekut kasutada tehnilise täiustusena või ratsionaliseerimisetepanekuna.

Kui ettepanek on kasulik ja selles esinevad olulise uudsuse tunnused, märgib ekspert oma otsuses leiutise erinevuse tunnused ja saavutatava efekti andmed ning koostab autoritunnistuse või patendi väljaandmise otsuse projekti. Otsuse projekt koosneb tavaliselt kahest osast — konstateerivast ja analüütilisest osast.

Konstateerivas osas näitab ekspert: mida esitab leiutaja, milles ta näeb oma ettepaneku kasulikkust ja uudsust, mis on antud tehnika alal teada selle tehnilise ülesande lahendamiseks, millele on suunatud antud leiutis.

Analüütilises osas tuuakse analüüs ja võrreldakse esitatavat leiutist teadaolevaga (prototüübiga); näidatakse, milles seisavad leiutise eelised, kas antud ettepanek on kasulik panuseks tehnikasse jne. Samas märgitakse uue leiutise erinevuse tunnused, mis teevad selle eelistatavamaks võrreldes prototüübiga, või märgitakse selliste tunnuste puudumine.

Kui ekspert leiab, et ettepanekule tuleb anda autoritunnistus, siis otsuse projekti lõpus tuuakse leiutise objekti formuleering, milles lühidalt tuuakse leiutise olemus ja selle

erinevuse tunnused. Kui aga ettepanek lükatakse tagasi, siis näidatakse autoritunnistuse väljaandmisest keeldumise põhjused.

Pärast ekspertiisi otsuse saamist vaadatakse oletatava leiutise avaldus läbi (komitee) eksperdikoosolekul, kus võetakse vastu otsus kas autoritunnistuse või patendi väljaandmise või sellest keeldumise kohta. Kehtiva korra kohaselt tehakse see otsus kahe kuu jooksul avalduse saabumise päevast arvates. Eriti keerukate avalduste puhul, mis nõuavad teadusliku uurimise instituutide ekspertiisi, võidakse seda tähtaega pikendada.

Ühe kuu jooksul, autoritunnistuse väljaandmise otsuse kättesaamise päevast arvates, tuleb autoril teatada komiteele oma nõusolek tehtud leiutise formuleeringuga või saata omad märkused ja parandused selle kohta. Läbi vaadanud märkused ja parandused ning kinnitanud lõplikult leiutise formuleeringu, vormistab Leiutiste ja Avastuste Komitee autoritunnistuse.

Nõukogude Liidu kohta kehtestatud ühtset vormi blanketile trükitakse autoritunnistuse või patendi juurde leiutise kirjeldus. Kirjelduses näidatakse, missugusesse tehnika valdkonda kuulub leiutis, mis on tehnikas sama ülesande lahendamiseks juba teada ja milles seisavad leiutise eelised ja erinevad tunnused. Järgnevalt kirjeldatakse leiutise konstruktsiooni (või viisi) ja konstruktsiooni (või viisi) töötamist ning selgitatakse, mil viisil saavutatakse leiutise eesmärk. Leiutise kirjelduse lõpus tuuakse leiutise formuleering, vastavalt Leiutiste ja Avastuste Komitees tehtud otsusele.

Kui leiutise objektiks on konstruktsioon või skeem, siis kirjelduse iga eksemplari juurde lisatakse selgitav joonis. Joonisel märgitud detailide numbrilised tähised peavad ühtima kirjelduse tekstis märgitud tähistega.

Kõik leiutise juurde kuuluvad dokumendid ja kirjavahetus õmmeldakse kõvade kaantega toimikusse. Toimiku juurde lisatakse selles olevate materjalide loetelu, allakirjutatult komitee töötaja poolt.

Saanud Leiutiste ja Avastuste Komiteelt otsuse ja sellega kas täielikult või osaliselt mitte nõus olles on autoril õigus ühe kuu jooksul, otsusega tutvumise päevast arvates, esitada komiteele omad vastuväited.

Kui autor ei nõustu tema ettepaneku kohta tehtud otsusega, siis on tal õigus esineda kaebusega, põhjendades tehniliselt oma vastuväidete õigsust.

VAIDLUSED LEIUTISE AUTORLUSE ÜLE

Kui organisatsioonid või üksikud isikud leiavad, et avaldatud leiutis ei ole uus või et leiutise tegelikuks autoriks on teine isik, siis on neil õigus vaielda autoritunnistuse või patendi väljaandmise õigsuse vastu ühe aasta jooksul autoritunnistuse või patendi väljaandmise avaldamise päevast arvates (juhul kui avaldamisele ei kuulu, siis ühe aasta jooksul autoritunnistuse või patendi väljaandmise päevast arvates). Vaidluse lahendab Leiutiste ja Avastuste Komitee, saadab protesti autorile tutvumiseks ja seisukoha avaldamiseks protesti motiivide kohta. Saanud leiutajalt vastuse, või materjalide saamise tähtaja möödumisel, antakse materjalid edasi ekspertidele. Ekspert analüüsib protesti motiive, selgitab, kuivõrd need on põhjendatud, arvesse võttes leiutise formuleeringut ja leiutaja seisukohta, ning teeb oma poolse otsuse kas autoritunnistuse või patendi tühistamise, leiutise formuleeringu muutmise või tervikuna formuleeringu säilitamise kohta. Ekspertiisi uudsuse otsuse kohta lõpliku otsuse teeb Leiutiste ja Avastuste Komitee. Leiutise autorluse vaidlus lahendatakse kohtu korras. Kui autoritunnistus või patent tühistatakse, siis kuulutatakse sellest „Leiutiste bulletinis“. Kui aga vaidlus autorluse üle tekib enne autoritunnistuse või patendi väljaandmist, teeb Leiutiste ja Avastuste Komitee kõik eeltood autoritunnistuse või patendi väljaandmiseks, kuid nende väljaandmise viib läbi pärast tüliküsimuse lahendamist kohtus.

Kui vaidluse tulemusena tehakse kindlaks, et avalduses tähendatud isik ei ole leiutise tegelik autor, siis tühistatakse temale väljaantud autoritunnistus või patent sama esmasusega (prioriteediga), millest kuulutatakse „Leiutiste bülletäänis”.

Analoogiliselt lahendatakse ka vaidlused tehniliste täiustuste autorluse kohta.

Leiutajatel tuleb võtta arvesse, et leiutistele, millised on enne avalduse Leiutiste ja Avastuste Komiteele esitamist avaldatud kirjanduses või muul teel laialdasele avalikkusele teatavaks saanud, autoritunnistusi välja ei anta (Põhimääruse § 29 ja 30).

Mõned leiutajad, teinud leiutise ja kontrollinud seda praktikas, ruttavad sellest teatama ajakirjade ja ajalehtede kaudu. Ja alles pärast seda, kui leiutis on leidnud tunnustust ja laialdaste tehniliste ringide poolt heaks kiidetud, leiab autor võimaliku olevat seda esitada autoritunnistuse saamiseks. Selline talitusviis pole õige. Avaldused leiutistele tuleb esitada Leiutiste ja Avastuste Komiteele otsekohe pärast seda, kui selgusid ettepaneku positiivsed tulemused ja uudsuse elemendid.

LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISETTEPANEKUTE LIIGITUS

Vastutusrikkaks ülesandeks ettevõttes on ratsionaliseerijatelt saabunud ettepanekute liigitamine.

Leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute eest tasumaksmise juhendi kohaselt määratakse ratsionaliseerijatele hüvitus vastuvõetud ja rakendatud ettepanekute eest sõltuvalt selle tehnilisest tähtsusest ja rakendamisest saavutatavast ökonoomilisest efektist. Tähtsuse järgi liigitatakse ettepanekud kolme liiki: leiutised, tehnilised täiustused ja ratsionaliseerimisetpanekud. Sellest lähtudes on tasumaksmise juhendis ka tasumäärad rakendatud ettepanekute eest jaotatud kolme järku. Esimesse järku on arvatud kõrgemad tasu-

määrad leiutiste eest (ülemmäär 200 000 rubla), teise järku — keskmised tasumäärad tehniliste täiustuste eest (ülemmäär 100 000 rubla) ja kolmandasse järku — madalamad tasumäärad ratsionaliseerimisettepanekute eest (ülemäär 25 000 rubla).

Nagu ülaltoodust nähtub, on muude võrdsete tingimuste juures tasumäärad tehniliste täiustuste eest mitu korda suuremad kui ratsionaliseerimisettepanekute eest.

Ettevõtetes, kus ettepanekute liigitamise küsimuses pole täit selgust, arvatakse seetõttu sageli väärtuslikud ettepanekud ratsionaliseerimisettepanekute liiki, vaatamata sellele, et need oma iseloomu poolest tuleksid arvata tehniliste täiustuste hulka. Sellest tingituna saavad ratsionaliseerijad oma ettepanekute eest neil juhtudel märksa madalama hüvituse, kui neil oleks õigus saada. Selline ettepanekute ebateadlik alahindamine ei ole kasuks ratsionaliseerimistöö massilisele levikule.

Teisest küljest jälle iseloomult ratsionaliseerimisettepaneku arvamine tehniliste täiustuste liiki võimaldab ratsionaliseerijal saada kõrgemat hüvitust kui on seaduses ette nähtud.

Saabunud ettepanekute õigel liigitamisel on suur tähtsus nii ettevõtte juhtkonnale kui ka ratsionaliseerijale.

Kuna paljudes ettevõtetes vastava kirjanduse puudumise tõttu esineb raskusi ettepanekute liigitamises, siis alljärgnevalt selgitame lühidalt, mis alusel tuleb ettevõttesse saabunud leiutus-ratsionaliseerimisettepanekuid arvata ühte või teise liiki.

Ratsionaliseerimisettepanekud

Ettevõttesse saabuvaid ratsionaliseerimisettepanekuid võib jaotada kahte gruppi:

- a) tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekud ja
- b) organisatsioonilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekud.

Tasumaksmise juhend hõlmab ainult esimese grupi ratsionaliseerimisettepanekuid, s. o. tootmistehnilise iseloomuga ettepanekuid.

Teise grupi, s. o. organisatsioonilise iseloomuga ettepanekuid ei registreerita leiuus-ratsionaliseerimisettepanekute arvestusraamatus ja nende eest ei maksta hüvitusi leiuus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest. Organisatsioonilise iseloomuga ettepanekute eest võib ettevõtte direktor määrata preemiaid, kuid teiste summade arvel.

Ratsionaliseerimisettepanekud, milliseid hõlmab Tasumaksmise juhend, peavad olema tootmistehnilise iseloomuga, nendes peab esinema autori isiklik looming, mis avaldub esitatava ettepaneku kohandamises kohapealsetele tootmistingimustele, peavad olema antud ettevõttele uued ja kasulikud.

Tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekuteks loetakse kõik need ettepanekud, millel on praktiline tähtsus ja mis otseselt parandavad tootmisprotsessi seadmete, materjalide või tööjõu parema kasutamise teel, seejuures olemasolevaid tehnoloogilisi protsesse või konstruktsioone oluliselt mitte muutes.

See tähendab, tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekuteks on ettepanekud, mis:

esiteks: parandavad vahetult tootmisprotsessi või kergendavad töötingimusi. Seejuures tootmisprotsessi parandamise all mõistetakse tööjõu, seadmete ja materjalide paremat kasutamist;

teiseks: mitteoluliselt muudavad ettevõttes kasutatavaid konstruktsioone või tehnoloogilisi protsesse.

Konstruktsioonide ja tehnoloogiliste protsesside mitteolulisele muutmisele peab kaasnema tootmisprotsessi paranemine, vastasel korral ei ole meil tegemist küsimuse loomingulise lahendamisega.

Konstruktsioonide ja tehnoloogiliste protsesside mitteoluline muutmine eraldab ratsionaliseerimisettepanekud kõikidest teistest tootmistehnilise iseloomuga ettepanekutest, sealhulgas ka tehnilistest täiustustest.

Konstruksioonide mitteoluliste muudatuste all mõeldakse igasugust detailide kuju, moodsuse või arvu muutmist, kui see ei kutsu esile konstruksiooni olulisi muudatusi.

Tehnoloogilise protsessi mitteolulisteks muudatusteks on, näiteks, tehnoloogilise operatsiooni lühenemine, tehnoloogiliste operatsioonide ümberasetus, lubamite vähendamine jne.

Siia kuuluvad ka antud ettevõttele uued elementaarselt lihtsad konstruksioonid, abinõud jne., mis ei muuda oluliselt ettevõttes kehtivaid tehnoloogilisi protsesse.

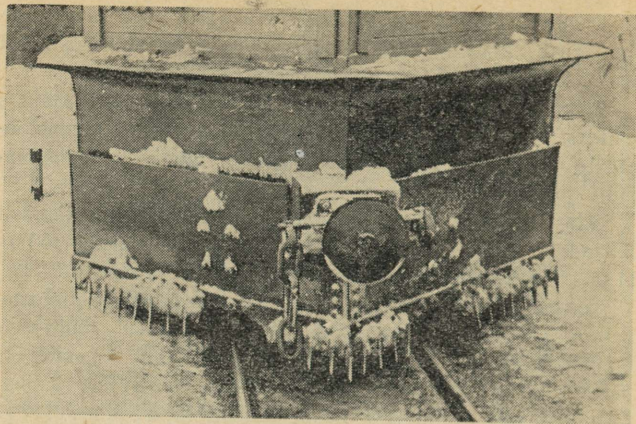
Tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimissetepanekuteks loetakse ettepanekud, mis muudavad töötlemise režiimi, kõrvaldavad tootmisprotsessist praagi tegemise ja defektid ning nõuavad seadmete selliseid osalisi ümber tegemisi, mis ei muuda nende üldist kinemaatilist skeemi ega konstruksiooni. Tootmistehniliste ratsionaliseerimissetepanekute hulka arvatakse näiteks ka konveieri rakendamine (juhul, kui ei esitata uut konveieri konstruksiooni, mistõttu ettepanekut ei saa viia tehniliste täiustuste või leiutiste liiki), defitsiitsete materjalide asendajate juurutamine, jäätmete kasutamine jne.

Näited.

Näide 1. Traktoriremonditehases tegi töötaja ettepaneku kasutada silindrite hülsside lihvimisel kulunud abrasiivkäiu traktori roomiku pukside ja sõrmede lihvimiseks. Enne ettepaneku saabumist visati hülsside lihvimisel kulunud käiad ära ja roomiku pukside ja sõrmede lihvimiseks kasutati uusi käiu.

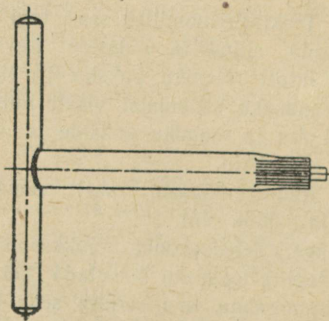
Näide 2. Raudteerööbaste vahelt eemaldati seni jää käsitsi kirka ja labida abil.

Tallinn-Väikse teejaoskonna lukksepp-ratsionaliseerija Eugen Meri tegi ettepaneku kasutada jää eemaldamiseks olemasolevat lumesahka, monteerides selle terale rehakuju liselt teraspiid. Tunni aja jooksul peenestab ja eemaldab selline lumesahk jääd viie kilomeetri ulatuses, tehes seega töö, mis ühel töölisel oleks nõudnud 137 päeva (joon. 24).



Joon. 24. Lumesaha täiustamine.

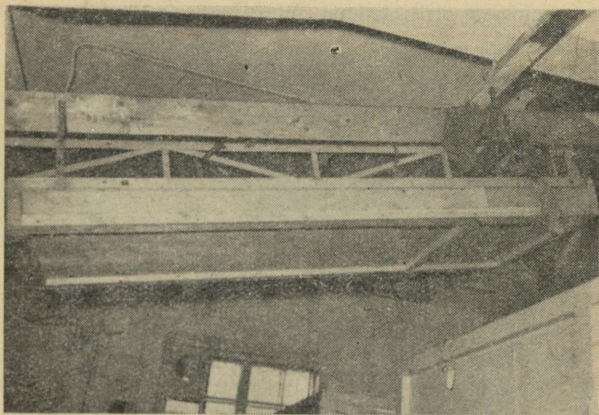
Näide 3. Autoremonditehases õlirõhunäitaja MM-4 kokkumonteerimisel, kontaktide vahe reguleerimise kergendamiseks, tegi ratsionaliseerija ettepaneku valmistada eri võti (joon. 25), mille abil pööratakse vastavat hammasratast.



Joon. 25. Võti õlirõhunäitaja MM-4 kontaktide vahe reguleerimise kergendamiseks.

Võtmel on 8 eriprofiiliga hammast, vastavalt õlisurvenäitaja hammasrattale. Seda võtit võib valmistada auto GAZ-51 spidomeetri kõlbmata tigust.

Näide 4. Tolmu levimise vältimiseks tööruumi tegi ratsionaliseerija ettepaneku katta transportööri jätk külgedelt ja põhjast vineerkattega (joon. 26). Ettepaneku rakendamine parandab tööliste töötingimusi.



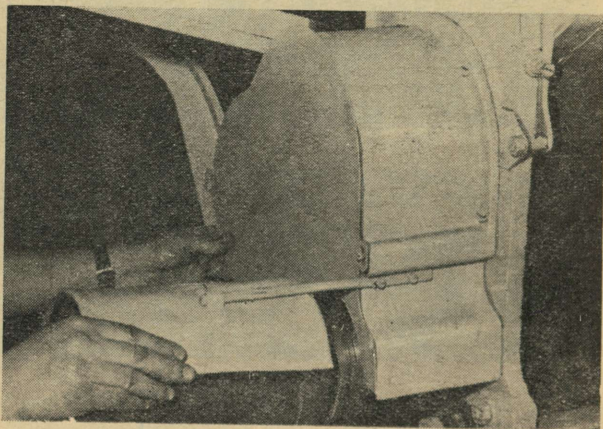
Joon. 26. Transportöör, kaetud külgedelt ja põhjast vineeriga.

Näide 5. Ratsionaliseerijalt saabus ettepanek kinnitada paberosside toppimise masina regulaatori rihmakaitse kronsteini ja kahe kruvi abil kolu hammasrataste kaitse külge. See likvideerib tülika hammasrataste kaitse kaane mahavõtmise ja tagasiasetamise vajaduse rihmakaitse eemaldamisel (joon. 27).

Ülalkirjeldatud ettepanekute kasutamisele võtmine ei nõua oluliste (põhimõtteliste) muudatuste tegemist ei tsehhis olevate tootmisvahendite juures ega ka kehtivates tehnoloogilistes protsessides. Ettepanekud muudavad töö õigemaks, ratsionaalsemaks ja tagajärjeks on ole-

masolevate tootmisvahendite, materjalide ja tööjõu efektiivsem kasutamine. Seepärast nimetataksegi selliseid ettepanekuid „ratsionaliseerimisetpanekuteks”.

Organisatsioonilise iseloomuga ratsionaliseerimisetpanekuteks loetakse sellise organisatsioonilise ülesande loominguulist lahendamist, mis on suunatud sotsialistliku tootmise, töö või majanduse juhtimise organiseerimise täiustamisele, ilma et konstruktsioonidesse ja tehnoloogilistesse protsessidesse oleks toodud mingisuguseid muudatusi.



Joon. 27. Rihmakaitse otstarbekam kinnitus.

Organisatsioonilist laadi ettepanekutes, erinevalt tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisetpanekutes, tehnilistest täiustustest ja leiutistest, asenduvad tehnilise loomingu elemendid organisatsioonilise loomingu elementidega.

Näiteks tootmise organiseerimise parandamise ettepanekutes võiks tuua sellist ratsionaliseerimise abinõu, nagu seadmete brigaadiline teenindamine.

Organisatsioonilise iseloomuga ratsionaliseerimisetpanekuteks loetakse sellise organisatsioonilise ülesande loominguulist lahendamist, mis on suunatud sotsialistliku tootmise, töö või majanduse juhtimise organiseerimise täiustamisele, ilma et konstruktsioonidesse ja tehnoloogilistesse protsessidesse oleks toodud mingisuguseid muudatusi.

panekuteks, mis parandavad töö organiseerimist, on näiteks: töötamine vahetuse või tunnigraafiku järgi, mitmel pingil töötamine, töökoha läbimõeldud ja otstarbekas organiseerimine, tööjõu õige paigutus ja teised organisatsioonilised abinõud, mis loovad tingimused tööviljakuse tõstmiseks.

Majanduse organiseerimise ja juhtimise parandamise ettepanekute gruppi kuuluvad ettepanekud arvestuse ja aruandluse, dokumentatsiooni, varustamise ja turustamise lihtsustamise ning parandamise alal; ettepanekud kaupade paremaks paigutamiseks autol või raudteevagunis, eesmärgiga tõsta selle koormatust ja teha odavamaks vedude omahind jne.

Tootmistehniliste ettepanekute hulka ei saa arvata ettepanekuid, mis kujutavad endast matemaatilisi arvutusi ja igasuguseid tabeleid, mis kuuluvad teadusliku kirjanduse loominguusse — selliste ettepanekute eest tasutakse kirjastuse normide järgi, kuid mitte ratsionaliseerimise summadest.

Ratsionaliseerimisetpanekute liiki ei saa lugeda ka ettepanekuid, mis käsitlevad näiteks mingi kulunud tööriista taastamist teritamise, ülelihvimise, kroomimise jne. teel — eesmärgiga kasutada neid tööstuses — kui seejuures ei esitata ühtlasi ka mõnda sellise tööriista taastamiseks vajalikku uut rakist või taastamise uusi meetodeid või režiime.

Samuti ei loeta ratsionaliseerimisetpanekuteks selliseid ettepanekuid, mis käsitlevad väljapraagitud detailide elementaarset parandamist, kui ei ole ühtlasi esitatud selleks ka rakiseid.

Tehnilised täiustused

Tehnilisteks täiustusteks loetakse ettepanekud, millega täiustatakse olemasolevaid konstruktsioone ja tehnoloogilisi protsesse tehnikas ja teaduses juba tuntud vahendite ja viiside abil. Tehnilised täiustused toovad olemasolevatesse konstruktsioonidesse põhimõttelisi muudatusi, kõr-

valekaldumisega mehhanismi või selle üksikute sõlmede esialgsest kinemaatilisest ja põhimõttelisest skeemist ning konstruktsioonist. Siia kuuluvad ka ettepanekud, mis muudavad tehnoloogilist protsessi selliste uute tehnoloogiliste võtete rakendamisega, mil on tehnilise originaalsuse ja uudsuse elemente antud piirkonna suhtes. Samuti ka ettepanekud, mis täpsustavad ja täiustavad tehnoloogilisi protsesse ja vahendeid nende protsesside jaoks.

Tehnilisteks täiustusteks on tootmistehnilise iseloomuga ettepanekud, mis lahendavad teatud kindlat tehnilist ülesannet, tõstavad antud tootmisloigu tehnilist taset, kuid on seejuures rakendatavad üldiselt juba teadaolevate abinõude ja viiside abil, olles aga antud ettevõttele uued.

Kui esitatav tehniline täiustus toob konstruktsioonidesse või tehnoloogilistesse protsessidesse olulisi muudatusi, tõstab tööviljakust, kuid seejuures on teada, et seda juba kasutatakse teistes ettevõtetes, siis see asjaolu ei ole põhjuseks ettepaneku tagasilükkamiseks. Praktilises töös on mõnikord raske piiritleda tehnilise loomingu mitmesuguseid vorme. Seepärast on tarvis teada, et ettepanek loetakse tehniliseks täiustuseks ka siis, kui see ei oma uudsuse tunnuseid ja on maailma tehnikas juba tuntud. Selles erineb tehniline täiustus leiutisest, mille uudsus määratakse rahvusvahelises mastaabis.

Kuid selleks, et ettepanekut kvalifitseerida kui tehnilist täiustust, on vaja, et see tooks konstruktsioonidesse või tehnoloogilistesse protsessidesse olulisi muudatusi; selles seisneb selle erinevus tootmistehnilise iseloomuga ratsionaalseerimisetetpanekutest.

Mõiste all „konstruktsiooni oluline muudatus“ tuleb mõista konstruktsiooni nende elementide muudatusi, mis määravad konstruktsiooni olemuse.

Tehnoloogilise protsessi oluliseks muudatuseks on tehnoloogia olemuse muutmine, näiteks detaili mehaanilise töötlemise asendamine stantsimisega jne.

Küsimus sellest, kas ettepanek toob teatud konstruktsiooni või tehnoloogilisse protsessi olulisi või mitte-

olulisi muudatusi, otsustatakse igal üksikul juhul tehnilise ekspertiisi abil.

Tehnilisteks ekspertideks võivad olla oma ettevõtte insener-tehnilised töötajad, kõrgemalseisva organisatsiooni spetsialistid ja teaduslike asutuste töötajad.

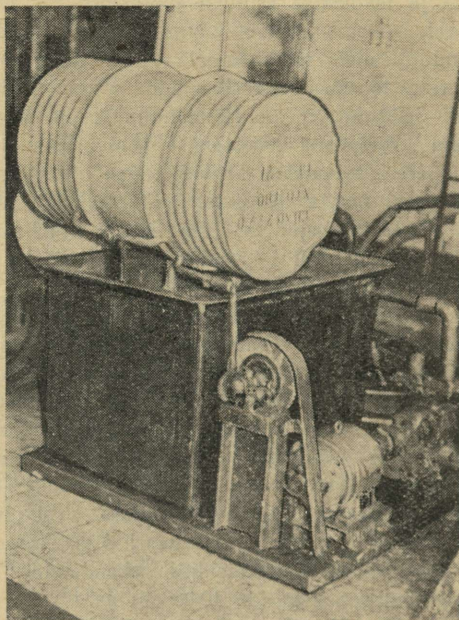
Näide 1. Artellis „Salvo” valmistatakse kruvisid, kusjuures nende peadele tuleb lõigata lõhed (sälgud). Poolmehhaniseeritud tootmisprotsessis suudeti 8 tunni jooksul lõigata lõhed 3500 kruvipeale. Remondilukksepp Ago Soots töötas välja kruvipeade lõhestamise poolautomaadi konstruktsiooni. Selles asetatakse kruvid kettas olevatesse pesadesse (avadesse) peaga ülespoole. Pööreldes viib ketas kruvid freesi alt läbi, kusjuures frees lõikab lõhed peadesse. Selle poolautomaadi abil lõigatakse 8 tunni jooksul lõhed 35 000 kruvile (joon. 9).

Näide 2. Rasvajäätmekogumise eesmärgil pesti Tallinna Margariinitehases rafinatsioonitsehhis rasvasulatusseadmetelt vabanenud vaate seest käsitsi. Ratsionaliseerija E. Rööpson töötas välja vaatide pesemise seadeldise. Vaat asetatakse veereservuaari kohale ehitatud alusele (joon. 28), mida raputatakse elektrimootorilt ringiaetava seadeldise abil. Vaat asetatakse alusele avaga allapoole. Torustiku kaudu juhitakse veejuga läbi ava vaadisse. Vesi uhub rasvad vaadi seintelt ja voolab reservuaari, kus rasvad kogutakse. Kõnesoleva pesemisseadeldise rakendamine võimaldab tehasel aastas säästa üle 10 000 rubla.

Näide 3. Metallitöötlemistehases „Vasar” valmistati voodipõhja haake stantsil vastava matriitsi abil, mis toimus aeglaselt, haakide kvaliteet oli madal ja haakide lõplikul monteerimisel oli vaja teostada veel üks operatsioon käsitsi.

Ratsionaliseerija J. Sirkel töötas välja ja esitas voodipõhja haakide valmistamise automaadi konstruktsiooni (joon. 29). Automaat koosneb kolmest võllist: peavõll ja kaks abivõlli (asetatud 90° nurga all peavõlli suhtes). Võllile asetatud ekstsentririkud panevad nõutavas järjekorras liikuma vastavad liugurid. Traat tõmmatakse masinasse läbi õgvendamisrullide tõmbaja abil. Peavõllil asetsev

ekstsentrik suleb traadi ja lõikab selle vastavale pikkusele. Järgmine ekstsentrik painutab traadi otsad 90° nurga alla. Nüüd suruvad abivõllil olevad ekstsentrikud haagile lõpliku

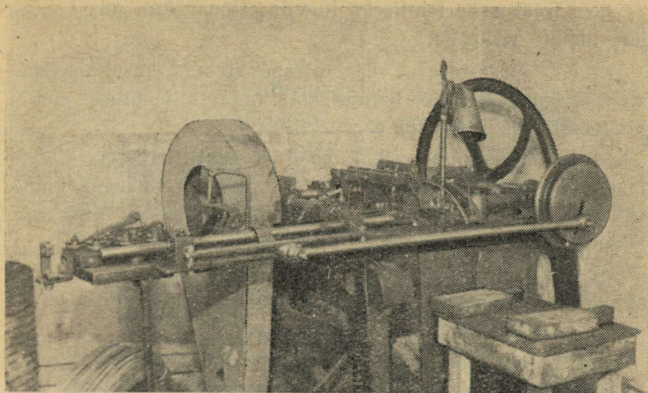


Joon. 28. Vaatide pesemise seadeldis.

kuju. Automaadi rakendamisega tõusis tööviljakus 60%, ühtlasi paranes voodipõhjade kvaliteet.

Tasumaksmise juhendi § 2 kohaselt loetakse ettepanekud tehniliste täiustuste liiki ainult siis, kui nende kohta on täiustuse tunnistused.

autoritele Põhimääruse § 9 kohaselt välja antud tehnilise



Joon. 29. Voodipõhja haakide valmistamise automaat.

Leiutised

Leiutiseks loetakse tehnilise probleemi loomingulist lahendamist. Leiutises kasutatakse seni teaduses ja tehnikas mitte esinenud ideid. Kui tehnilistes täiustustes kasutatakse tehnikas ja teaduses juba tuntud töömeetodeid, siis leiutiseks saab lugeda ainult ettepanekut, mille põhimõte rahuldab olulise uudsuse tunnust. Uudsuse määramise aluseks võetakse varem väljaantud nõukogude ja ennenõukogudeaegsed ning välismaised leiutiste autoritunnistused ja patendid, varem tehtud avaldused, Nõukogude Liidu piires ilmunud kirjandus jne.

Leiutis võimaldab lahendada teatud kindlat tehnilist probleemi uute vahendite või võtetega, mis olid teaduses ja tehnikas seni tundmatud ning mis annavad uue tehnilise efekti, omavad olulist uudsust kehtivate võtetega võrreldes, võimaldavad tõsta tehnika taset ja on teostatavad tööstuslikul teel.

Seepärast saab leiutiseks lugeda ettepanekut, mis vastab järgmistele nõuetele:

a) on praktilise või perspektiivse kasulikkusega, s. t. ettepanek peab teatud alal tagama tehnilise efekti, progressi, kas kohe või perspektiivis;

b) peab olema uus, s. t. peab põhiliselt erinev varem teadaolevatest leiutistest sel alal, kusjuures need uued tunnused ei tohi olla tuntud ei kirjanduses ega ka praktikas mitte üksnes Nõukogude Liidus, vaid ka välismaal;

c) peab olema teostatav tööstuslikul teel, s. t. peab olema teostatav tööstuslikes tingimustes mõnes rahvamajandusharus. Ta peab olema paljundatav.

Igasugune loominguuline tegevus uute töömeetodite ja töövõtete loomisel kõikides meie rahvamajandusharudes võib olla leiutise aluseks, seepärast väljendust „leiutis peab olema teostatav tööstuslikes tingimustes” tuleb aru saada laiemas mõttes. Nii näiteks uued ravimisviisid, uued seemnesordid võivad ka olla leiutisteks.

Tuleb silmas pidada, et leiutiseks loetakse mitte ettepaneku rakendamise saadavat tulemust, vaid esitatud võtet, seadist, konstruktsiooni jms., millede abil saavutatakse see tulemus.

Leiutiste hulka võib arvata ettepanekuid masinate ja riistade uute konstruktsioonide alal. Peale selle võib leiutiste hulka arvata uusi majandusliku tähtsusega võtteid (tehnoloogilisi protsesse), nagu näiteks põllumajanduses külviviise, külviseemnete puhtimisviise, ravi- ja profülaktiliste vaktsiinide ja seerumite valmistamise, mullaviljakuse tõstmise, põllu- ja aiasaaduste säilitamise ja hoidmise, näri- jate tõrje, piima rasvasisalduse määramise ja paljusid teisi võtteid.

Leiutiste hulka võib arvata ka konstruktsioone ja viise, mis kujutavad endast juba teada olevate sõlmede ja võtete koosrakendamist, kui selline koosrakendamine kujutab endast loominguulist tulemust ning annab tõeliselt uue positiivse tehnilis-ökonomilise efekti, mitte aga lihtsalt efektide

summat, mida saadakse konstruktsiooni kuuluvalt igalt sõlmelt või võttelt eraldi.

Näide 1. Masinaehitustehases valmistati palju detaile defitsiitset kroomnikkelmolübdeenterasest (XH1M), mis sisaldas keskmiselt 1,5% niklit ja 0,25% molübdeeni. Otsides uusi teid nikli ja molübdeeni kokkuhoiuks leiutasid masinaehitustehase töötajad uue terase margi, millele andsid nimeks „38XГH — kroomnikkelmangaankonstruktsiooni-teras”. See teras ei sisalda üldse defitsiitset molübdeeni. Kroomi sisaldab see teras 0,7%, niklit 0,8% ja mangaani 1,0%.

Terase 38XГH mehaanilised omadused ei ole halvemad seni kasutatud defitsiitset ja kallist kroomnikkelmolübdeenterasest XH1M, kuid see teras on märksa odavam.

Terase 38XГH kasutusele võtmisega saavutati suur molübdeeni ja nikli kokkuhoid.

Näide 2. Kompvekitehas „Karamell” kartonaažitsehhi juhataja sm. Ždanov, kompvekkide pakkimise paremate viiside otsingutel, leiutas uue menetluse etikettide trükkimiseks rulltsellofaanile aniliinvärvidega.

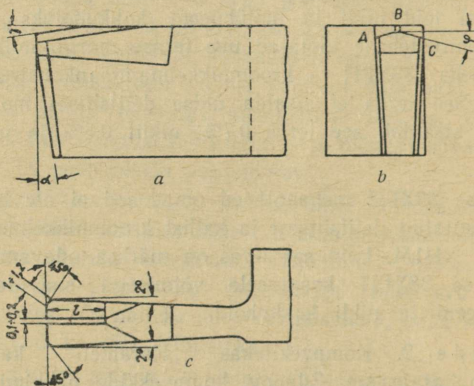
Seni kasutati etikettide trükkimiseks tsellofaanile piirituses lahustatud aniliinvärve iditoolvaigu lisamisega. Selline värv kuivas aeglaselt, läks laiali ega võimaldanud etikette trükkida rulltsellofaanile.

Värvi kuivamise kiirendamiseks ja tsellofaanile paremaks kinnitamiseks pani sm. Ždanov ette kasutada iditoolvaigu asemel $\frac{1}{30}$ 82%-list jää-äädikat ja $\frac{1}{3}$ piirituse paberilakki (kampolit). Sellise koostisega värv võimaldab trükkida etikette rulltsellofaanile kiirusega kuni 40 m/min.

See leiutis on rakendatud Nõukogude Liidu kõikides kondiitritoodete vabrikutes.

Näide 3. Eesmärgiga kiirendada lõikamise režiimi metalli lõiketöödel töötas leiutaja välja lõiketera uue konstruktsiooni metallide kiirlõikamiseks (joon. 30). Lõiketera

on negatiivse esinurgaga (joon. 30, a), kahe sümmeetriliselt asetseva üleminekuservaga (joon. 30, c) ja joonisel 30, b näidatud lõikeservaga ABC. (Leiutise autoritunnistus nr. 93443.)



Joon. 30. Lõiketera metallide kiirlõikamiseks.

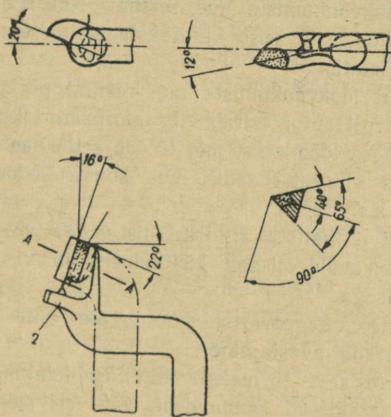
Näide 4. Treiterahoidja juurde esitati uus laastumurdja konstruktsioon (joon. 31). See erineb senistest laastumurdjatest selle poolest, et siin on võetud kasutusele laastumurdja lisatugi 2, mis asetseb laastu liikumise teel. Tugi murrab laastu lühikesteks tükkideks. (Leiutise autoritunnistus nr. 93697.)

Peale ülaltoodute võib leiutiste näitena tuua käesoleva raamatu sissejuhatuses kirjeldatud järgmisi leiutisi:

1) Tartu Autoremonditehase nr. 3 konstruktori J. Ruuderi poolt välja töötatud autobussi uste avamise-sulgemise vaakumseade (joon. 1—4);

2) Artelli „Võit” leiutaja Karl Kuuskne poolt esitatud tempel, mille abil saab andmed kanda trikooesemete etikettidele (joon. 8). (Leiutise autoritunnistus nr. 101083.)

Tuleb meeles pidada, et ettepanek loetakse leiutiseks ainult sel juhul, kui selle kohta on seaduslikus korras välja antud leiutise autoritunnistus või patent.



Joon. 31. Laastumurdja.

Avastused

Nõukogude juriidiline kirjandus käsitleb peale leiutiste ka nõndanimetatud avastusi.

Kuna meie leiutajatel on sageli tarvis nimetatud mõistetest õigesti aru saada, peatume nendel lühidalt.

Avastuse all tuleb mõista selle kindlakstegemist, mis esines looduses, kuid kuni avastamiseni ei olnud inimesele teada, näiteks looduse uue seaduse, uue mineraali, uue keemilise elemendi, elemendi uute omaduste jt. kindlaksmääramine.

Avastuse võrdlemisel leiutisega peab märkima, et kui leiutis kujutab endast uusi konkreetseid konstruktsioone, viise või võtteid, mis on suunatud teatud eesmärkide saa-

utamiseks, siis avastus on ainult leiutise algstaadiumiks ja see võib olla lähtematerjaliks leiutise ettepanekus.

Oletame, et teoreetiliste uurimuste varal tegi autor kindlaks löökvõnkumiste uue režiimi. Kui see režiim seni polnud tuntud, siis selle kindlakstegemine on avastus. mitte aga leiutis.

Kuid kui löökvõnkumiste uue režiimi praktilise kasutamise eesmärgil autor esitab vibraatorhaamri konstruktsiooni vaiade maasse löömiseks, mis töötab selle uue režiimi põhimõttel, siis vibraatorhaamri uus konstruktsioon võib olla leiutiseks.

Avastusi ei kaitsta autoritunnistustega või patentidega, vaid nende avaldamisega kirjanduses ja vastava diplomi väljaandmisega.

Avastuste kategooriasse kuulub ka uute kasutatavate maapõuevarade avastamine.

Avastuste eest ei maksta hüvitusi leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest, vaid eri summadest, näiteks makstakse hüvitusi maapõuevarade avastamise eest riiklikust reservfondist jne.

ABI OSUTAMINE LEIUTAJALE JA RATSIONALI- SEERIJALE

Autoriõiguste vormistamisel oma ettepaneku kohta peab autor esitama rea materjale — kirjeldusi, jooniseid, arvutusi jne., millede koostamine võib talle tekitada raskusi.

Arvestades massilise leiutus-ratsionaliseerimistöö tähtsust, omistab NSV Liidu seadusandlus autorile õiguse abile. Põhimääruse § 18 kohaselt: „Ettevõtte... juhatajate ülesandeks on... leiutajatele abi osutamine nende töös ja nende autoriõiguste vormistamine...”

Seejuures on ettevõttes töötavad leiutajad-ratsionaliseerijad õigustatud abi saama olenemata sellest, kas ettepanekus sisalduv abinõu kuulub antud ettevõtte tegevusalasse

või kasutatakse seda mõnes teises organisatsioonis. Veel enam, ettevõttel tuleb osutada abi igale leiutajale-ratsionaliseerijale, ükskõik kus ta töötab, tingimusel, et seda ettepanekut kasutatakse just antud ettevõttes.

Leiutajatele-ratsionaliseerijatele abi tagamiseks peab leiutus-ratsionaliseerimisala eelarvetes olema ette nähtud kulud konsultatsioonide korraldamiseks ja autoriõiguste vormistamiseks. Selleks on kinnitatud töötasumäärad mittekoosseisulistele isikutele, ettepanekute ekspertiisi korraldajatele, ettepanekute kirjelduste koostajatele ja jooniste ning skeemide valmistajatele.

Massilisest leiutus-ratsionaliseerimistööst osavõtjate abistamise kohustus ei lasu ainult ettevõttel, vaid kõikidel organitel ja organisatsioonidel, mis on loetletud Põhimääruse §-des 14, 15, 17, 18 ja 50, kelle peale on pandud leiutus-ratsionaliseerimistöö korraldamine. Nende ülesannete täitmine on ühtlasi määruse nendes paragrahvides loetletud vastutavate töötajate ametialaseks kohustuseks.

Eriti tähtis ja vastutusrikas osa ses suhtes lasub ettevõtte ametiühinguorganisatsioonil. Samuti on suur tähtsus ÜAÜKN Presiidiumi 3. jaanuari 1945. a. määruse kohaselt käitiskomiteede juures moodustatud leiutuse-ratsionaliseerimise kaastöökomisjonidel.

Komisjonide ülesandeks on:

- 1) ettevõtetes iga päev kontrollida leiutus-ratsionaliseerimistöö seisukorda;
- 2) aidata kaasa ettevõttes leiutajatele-ratsionaliseerijatele vajalike töötingimuste loomiseks ja
- 3) tagada leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissettepanekute juurutamist ettevõttes.

Täites selliselt oma ülesandeid, tagavad komisjonid kahtlemata leiutajatele-ratsionaliseerijatele abi, luues ühtlasi ka soodsamad tingimused leiutus-ratsionaliseerimistöö massilisele levikule ettevõtetes.

Eriti tuleb juhtida tähelepanu abile, mida Põhimääruse alusel peavad osutama leiutajatele-ratsionaliseerijatele uudse ekspertiisi tegevad organid. Nimelt Põhimääruse alu-

sel ei ole leiutise autor kohustatud selgitama, milles avaldub tema ettepaneku uudsus. Põhimäärusega on see pandud uudsuse ekspertiisile. Täites neid ülesandeid, täidavad eksperdid sellega mitte üksnes oma ametikohuseid, vaid osutavad ühtlasi abi ka leiutajatele.

Leiutajatele-ratsionaliseerijatele abi osutamine, samuti massilise leiutuse organiseerimine on majandus-, ametiühingu-, komsomoli- ja parteiorganisatsioonide tähtsamaks ülesandeks.

Suurt tähtsust leiutus-ratsionaliseerimistöö edukusele ettevõttes omab hästi organiseeritud abi osutamine ratsionaliseerijatele nii nende töös, ettepanekute väljatöötamisel kui ka autoriõiguste vormistamisel.

AUTORIÕIGUSE RAKENDAMINE

Nõukogude Liidus on autoriõigus leiutajate ja ratsionaliseerijate poolt esitatud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute kohta seaduslikult kaitstud.

Kui antud ettepanek on ühe autori töö tulemus, siis kuulub ka autoriõigus kogu sellele ettepanekule ainuüksi autorile. Kui aga antud ettepanek kujutab endast kahe või mitme isiku töö tulemust, siis laieneb autoriõigus neile kõigile. Sel juhul on tegemist nn. kaasautoritega. Siit järeldub, et olenevalt sellest, kas ettepanek on jagatav või jagamatu, laieneb iga autori või kaasautori autoriõigus kas kogu ettepanekule või sellele võimalikule osale, mis kujutab endast kaasautori töö tulemust.

Näide. Autor töötab ühe probleemi kallal koos teise isikuga. Koostöö tulemusena lahendati uudsuse nõuet rahuldav probleem. Koostöö tagajärgede seisukohalt võib siin esineda kolm osavõtuvormi.

Esimene võimalus. Töötulemus osutus jagamatuks, kuna see kujutab endast tehnilist teavikut, mistõttu on võimatu eraldada, mida nimelt igaüks kaasautoritest on loonud. Sel juhul on võrdsed õigu-

sed kogu sellele ettepanekule (töötulemusele) nii autoril kui ka kaasautoril.

Teine võimalus. Töötulemus osutus jagatavaks, kuna see koosneb mitmest elemendist, millest igaüks kujutab endast omaette abinõu, mis rahuldab olulise uudsuse nõuet ja igaüks selle töötulemuse elementidest kujutab endast iga üksiku autori loomingut. Sel juhul on nii autoril kui ka igal kaasautoril autoriõigus sellele üldisest töötulemusest eraldatavale osale, mis kujutab tema töö tulemust.

Kolmas võimalus. Ettepanek kujutab endast kahe isiku töötulemusena leiutise ja tehnilise täiustuse (või ratsionaliseerimisettepaneku) ühendust. Sel juhul ühele neist kuulub autoriõigus leiutisele, teisele — autoriõigus tehnilisele täiustusele (või ratsionaliseerimisettepanekule). Oletame, et autor ise lahendas probleemi ja leiutise idee kuulub temale isiklikult. Kuid leiutise realiseerimisel sattus autor raskustesse. Nendest raskustest aitas teda üle teine isik sel teel, et pani omalt poolt autorile ette kasutada tehnikas juba tuntud abinõu. Antud juhul on meil tegemist leiutisega, mida on täiustatud tehnilise täiustusega või ratsionaliseerimisettepanekuga. Siin on Põhimääruse § 37 p. 2 seisukohalt osutatud leiutajale tehnilist abi. Isikuid, kes osutavad leiutajale tehnilist abi, ei loeta leiutise kaasautoreiks, vaid neil on autoriõigus ainult nende poolt tehtud ettepaneku (tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimisettepaneku) kohta.

Suur tähtsus on autoriõiguste erinevusel leiutisele ja tehnilisele täiustusele. Leiutisel on absoluutne uudsus, tehnilisel täiustusel aga suhteline uudsus. Sellest tingituna on isikul, kes on loonud maailma tehnika taseme seisukohalt uue töömeetodi, mille kohta on välja antud leiutise autori-tunnistus, autoriõigus kogu Nõukogude Liidu ulatuses. Isikutel, kes on loonud uue töömeetodi ainult sellele organisatsioonile, kelle poolt see on võetud kasutamisele, on autoriõigus ainult selle organisatsiooni ulatuses.

Sellist autoriõiguse lokaalset (kohalikku) kehtivust tõl-

gendas 1939. aastal NSV Liidu Ülemkohus¹, millest selgub, et autoritunnistust omava leiutise kohta on autoril autoriõigus kogu Nõukogude Liidu ulatuses. Juhul kui mõni teine isik samal ajal iseseisvalt töötas välja analoogilise leiutise, tunnistatakse autoriõigus ikkagi sellele isikule, kel on autoritunnistus.

Tehnilistel täiustustel ja ratsionaliseerimisettepanekutel ei ole sellist ulatust ja tähtsust. Kui tehniline täiustus on esitatud mingisuguses ettevõttes, on antud ettevõttele uus ja seal ka juurutatud, tuleb autoriõigust sellele tehnilisele täiustusele tunnustada ainult selle ettevõtte ulatuses. Kui üks ja seesama tehniline täiustus või ratsionaliseerimisettepanek esitati erinevate isikute poolt erinevatele ettevõtetele või erinevatele tööstusharudele, olenemata üksteisest, siis iga ratsionaliseerija, kes iseseisvalt esitas sellise ettepaneku, tunnistatakse selle autoriks.

Tehnilise täiustuse autor ei saa nõuda endale autoriõigust kogu tööstusharu ulatuses, kui tema ettepanek on vormistatud ainult ühes ettevõttes. Autoriõigus leiab kaitsmist kogu tööstusharu ulatuses ainult juhul, kui ettepanek on vormistatud ministeeriumis või tööstusharulises peavalitsuses, valitsuses (trustis), seal vastu võetud ja levitatud ettevõtetes käskkirja, juhendi, korralduse või soovituse korras.

Tuleb silmas pidada, et autoriõigus tehnilisele täiustusele ja ratsionaliseerimisettepanekule on kehtiv ainult selle konkreetse objekti ulatuses, mis autori poolt on ettepanekus nimetatud. Kui näiteks autori poolt on esitatud tehniline täiustus ühe teatud masinaliigi kohta, siis teist liiki masinatele sama autori autoriõigus ei laiene.

Seda kinnitas ka NSV Liidu Ülemkohus oma 17. märtsi 1940. a. otsuses², kus kod. Kulbinile tunnistati autoriõigus

¹ Suhharevi-Rallevi hagi, avaldatud ajakirjas „Sovetskaja Justitsija” nr. 21—22, 1939. a.

² Avaldatud ajakirjas „Sovetskaja Justitsija” 1940. a., nr. 8.

tema tehnilisele täiustusele ainult nende liha külmutusagregaatide kohta, mis esitati 1936. a. Üleliidulise Külmutustööstuse Teadusliku Uurimise Instituudi poolt, nagu see oli tähendatud ka kod. Kulbini ettepanekus.

Nagu ülaltoodust näeme, loetakse leiutiseks ettepanek, millel on olulise uudsuse tunnuseid ja mille kohta on ekspertiisi otsuse kohaselt välja antud kas leiutise autoritunnistus või patent (Põhimääruse § 35). Tehnilise täiustuse suhtelise uudsuse kohta erilist ekspertiisi ei vajata, kuna selle kasutamisele võtmise fakt iseenesest juba kinnitab suhtelise uudsuse olemasolu, kinnitab, et see ettepanek on antud ettevõttele uus ja „... parandab antud ettevõttes või tootmisalal olemasolevaid konstruktsioone või tehnoloogilisi protsesse” (Tasumaksmise juhendi § 2).

Autoriõigus ei lähe üle pärimise teel: „... isikuile, kes omandavad pärimise teel autoritunnistuse, läheb üle üksnes õigus hüvitusele” (Põhimääruse § 6).

Põhimääruse § 38 kohaselt võivad riigiorganid, kooperatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid, samuti üksikisikud ühe aasta jooksul, arvates autoritunnistuse väljaandmise kuulutamise päevast (neil juhtudel aga, kui väljaandmisest ei kuulutata, ühe aasta jooksul, arvates autoritunnistuse väljaandmise päevast), vaielda leiutisele autoritunnistuse väljaandmise õiguse vastu, tõendades, et leiutise tegelikuks autoriks on teine isik. Hagid vaidluste kohta autorluse üle (§ 38 b) esitatakse üldises kohtu korras. Samas korras lahendatakse vaidlused tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute autorluse kohta.

Sellest järeldub, et millal ka autoriõiguse rikkumine esines, kas või mitu aastat pärast autori surma, õigus autorluse tunnustamisele säilib ja kuulub kohtulikule kaitsmisele. Leiutiste suhtes tuleb see õigus täide viia ühe aasta jooksul — teiste ettepanekute suhtes aga hagi aegumise üldise tähtaja jooksul.

Autoriõigus leiutus-ratsionaliseerimisetepanekutele on

isiklik, võõrandamatu ning tähtajata ja see tekib vastavale organile avalduse esitamise momendist.

Autoriõiguse rikkumine, s. t. võõra autorluse omastamine, toob kaasa kriminaalkohtuliku ja varandusliku vastutuse (Põhimääruse § 12).

ETTEPANEKU ESIMESE AVALDAMISE ÕIGUS

Iga leiutis ja tehniline täiustus, nagu igasugune uus abinõu, enne kui see saavutab lõpliku vormi ja tunnustuse, läbib väljatöötamise ja proovimise kestva staadiumi.

Väga sageli juhtub, et autori esialgsed kavatsused osutuvad ebaõigeteks ja alles detailse väljatöötamise ja eksperimenteerimise protsessis leitakse tema poolt õige tee ja õiged otsused küsimuse lahendamiseks. Uue leiutise või tehnilise täiustuse kontrollimise ja proovimise tulemuste enneaegne avaldamine võib kahjustada ettepanekut ennast ja kompromiteerida autorit, tema ettepaneku ideed. Seepärast leiutusõigus garanteerib autorile tema ettepaneku esimese avaldamise õiguse.

Ettepaneku esimese avaldamise õigust käsitleb Põhimääruse § 12, milles keelatakse leiutise olemuse kohta andmete levitamine enne avalduse esitamist selle leiutise kohta Põhimääruse V jaos ettenähtud korra vastaselt. Autori enda või mõne teise isiku (samuti organisatsioonide) poolt leiutise kohta andmete levitamine ja leiutise, mille kasutamise õigus kuulub riigile, ebaseaduslik kasutamine toob kaasa kriminaalkohtuliku ja varandusliku vastutuse.

ETTEPANEKUTE ESMASUS

Leiutise esmasuse määramist käsitleb Põhimääruse § 26, mille kohaselt avalduse esmasuse (prioriteedi) päevaks loetakse päev, millal avaldus saabus Leiutiste ja Avastuste Komiteesse, vaidluse korral aga avalduse postiasutisse või § 64 ettenähtud juhtudel mõnda teise riigiasutusse andmise päev.

Vaidlused avalduse esmasuse päeva pärast võivad kõne alla tulla vaid juhtudel, kui:

a) ühe ja sama leiutise kohta saabusid avaldused ühel ja samal päeval erinevatelt isikutelt;

b) ettepaneku uudsuses on tekkinud kahtlused kirjanduses avaldatud materjalide alusel, või samasuguse leiutise tegelikule kasutamisele võtmise tõttu, juhul kui selle leiutise materjalide avaldamine või selle leiutise kasutamisele võtmine leidis aset väga lühikest aega enne kirjaliku avalduse saabumist.

Vaidluse kõikidel juhtudel tuleb avalduse esmasuse päevaks lugeda avalduse postiasutisse või Põhimääruse §-s 64 loetletud asutistesse andmise päeva.

Ühesuguse esmasusega avalduste autorid loetakse ka a s a u t o r i t e k s .

Leiutise esmasuse määramisel on kehtivad erandid.

Nimelt on Põhimääruse § 55 kohaselt põhileiutise autori avaldusel täiendava leiutise kohta esmasus (prioriteet), olgugi et samal tähtajal esitas samasuguse täiendava leiutise avalduse ka teine isik. See on kehtiv juhul, kui avaldus täiendava leiutise kohta on põhileiutise autori poolt tehtud enne nelja kuu möödumist temale põhileiutise peale autoritunnistuse väljaandmise päevast arvates.

Tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute kohta pole otseselt esmasuse päeva kindlaksmääramise korda kehtestatud, kuid siin võib rakendada teatud korrektiiviga Põhimääruse § 26 põhimõtteid, lähtudes seisukohast, et siin ei ole tegemist absoluutse, vaid suhtelise uudsusega ettepanekutega, s. t. juurutamisele võtnud organisatsiooni suhtes uudsete ettepanekutega.

Järelikult tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute esmasuse päevaks tuleb lugeda ettepaneku antud organisatsiooni saabumise päeva. Juhul aga, kui erinevatelt autoritelt üheaegselt saabub mitu ettepanekut, siis tuleb need autorid lugeda ka a s a u t o r i t e k s vaatamata sellele,

kas ettepanekud olid esitatud iga kaasautori poolt isiklikult või üks autoritest esitas ettepaneku isiklikult, teised aga posti teel. Kirjaliku ettepaneku ja kirjaliku avalduse ta juurutatava (või juurutatud) ettepaneku kollisiooni juhul lahendatakse esmasuse vaidlus olenevalt sellest, mis esines varem, kas ettepaneku juurutamise algus ilma kirjaliku avalduse esitamisetä või ettepaneku kirjaliku avalduse esitamine teise isiku poolt.

ETTEPANEKU AUTORI ÕIGUS „NIMELE”

Leiutus-ratsionaliseerimisetäpaneku autoril on õigus nõuda, et autoriõigus temale tunnistataks nimeliselt. Seda küsimust reguleerivad Põhimääruse §§ 3, 6, 25 ja 37.

Põhimääruse kohaselt tuleb nimelised autoritunnistused anda mitte üksnes põhiautorile, vaid ka igale kaasautorile eraldi. Samuti tuleb ka autoritunnistusele, kui see antakse välja pärast autori surma, märkida autori nimi.

Leiutaja nõudmisel ja selle ministeeriumi kinnitamisel, kellele leiutist kasutamisele võtnud ettevõte allub, võib leiutisele anda kas autori nime või mõne eri nimetuse autori soovi kohaselt, mis märgitakse kas toodetel või selle pakenditel. Sellega populariseeritakse autori nime.

Praktikas leiutajad tegelikult ka kasutavad seda õigust, mida tõendab autori nime kasutamine järgmistel leiutistel: „Matrossovi” pidur, pommituslennuk „Iljušin”, auru- katel „KRS” (kolme kaasautori perekonnanime eestähed), „Komarovi-Kolesnikovi” barankade tootmise automaatliin jt.

Tegelikus elus on õigust „nimele” laiendatud ka tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetäpanekute autoritele. Üldtuntud on sellised näited, nagu: „Vinograadovlik pinkide teenindamine”, „Ins. Kovaljovi meetod” jt.

TUNNISTUSTE ANDMINE TEHNILISTE TÄIUSTUSTE JA RATSIONALISEERIMISETTEPANEKUTE KOHTA

Põhimääruse § 9 kohaselt antakse tehniliste täiustuste autoreile kasutamisele võetud tehniliste täiustuste kohta vastavad tunnistused. Tunnistusi annavad välja need ministeeriumid, peavalitsused, valitsused, trustid ja ettevõtted, kes võtsid need tehnilised täiustused kasutamisele.

Kui tehniline täiustus on juurutatud ja seda kasutatakse ühe ettevõtte poolt, annab autorile tunnistuse see ettevõtte.

Kui tehniline täiustus on juurutatud ja seda kasutatakse ühe peavalitsuse, valitsuse või trusti mitme ettevõtte poolt, annab autorile tunnistuse vastav peavalitsus, valitsus või trust.

Kui tehniline täiustus on juurutatud ja seda kasutatakse mitme peavalitsuse, valitsuse või trusti süsteemi kuuluvate ettevõtete poolt, annab autorile tunnistuse vastav ministeerium.

Kui tehnilise täiustuse tunnistus on esitatud mitme isiku poolt, antakse sellise tehnilise täiustuse tunnistused välja igale kaasautorile, kusjuures tunnistustele märgitakse kõikide autorite nimed.

Ministeeriumi, peavalitsuse, valitsuse või trusti ja ettevõtte poolt väljaantavate tehniliste täiustuste tunnistuste näidis on toodud allpool (tabel 4).

Tehnilise täiustuse tunnistuse väljaandmiseks on vaja omada järgmisi materjale:

- 1) ettepaneku kirjeldus ja joonised;
- 2) eksperdi otsus;
- 3) tootmistehniline nõukogu (või ratsionaliseerimiskomisjoni) otsus, kinnitatud ettevõtte direktori, trusti, valitsuse või peavalitsuse juhataja või ministri poolt;
- 4) tehnilise täiustuse juurutamise akt.

Alles nende dokumentide olemasolul vormistatakse tehnilise täiustuse tunnistus ja kirjutatakse alla vastavate ametiisikute poolt. Tunnistus varustatakse tingimata pitsoriga.

Tehniliste täiustuste tunnistuste blankette hoitakse alal kui range arvestusala dokumente.

Ministeerium

Peavalitsus (trust)

TUNNISTUS

tehnilise täiustuse kohta.

Nr.

Käesolev tunnistus on välja antud „Leiutiste ja tehniliste täiustuste põhimääruse” § 9 alusel kod. selle kohta, et tema poolt „” 195..... a. esitatud tehniline täiustus nimetusega

on pärast väljatöötamist ja proovimist „” 195..... a. kasutamisele võetud

Välja antud „” 195..... a.

Pitseri
koht

Ettevõtte või organisatsiooni
juhataja:

(allkiri)

Leiutusinsener:

(allkiri)

Väljavõte „Leiutiste ja tehniliste täiustuste põhimäärusest”:

„9. Tarvitusele võetud tehnilised täiustused realiseeritakse samas korras kui leiutisedki ja nende autoritel on õigus hüvitusele erilise skaala kohaselt § 3 ettenähtud juhendi alusel ning soodustustele, mis on nende jaoks ettenähtud käesolevas põhimääruses”.

„Tehniliseks täiustuseks, mida hõlmab käesolev juhend, on need ettepanekud, mis parandavad antud ettevõttes või tootmisalal olemasolevaid konstruktsioone või tehnoloogilisi protsesse, kui neile ettepanekutele on välja antud autori-tunnistus „Leiutiste ja tehniliste täiustuste põhimääruse” § 9 korras”. (Tasumaksmise juhendist.)

Tõendite väljaandmise kord kehtib ka ratsionaliseerimisettepanekute suhtes, kuna Tasumaksmise juhendi p. 38 kohaselt kahekümne päeva jooksul, arvates vastuvõetud igasuguse ettepaneku kasutamisele võtmise plaani kinnitamise päevast, antakse ettepaneku autorile tõend ettepaneku kasutamiseks vastuvõtmise kohta (tabel 5).

Väljaantud tehniliste täiustuste tunnistused registreeritakse tehniliste täiustuste registreerimise žurnalis järgmise vormi kohaselt:

Tunnistuse nr.	Väljaandmise kuupäev	Tehnil. täiust. nimetus	Autori perekonna-, ees-, isanimi	Märkused

Märkuste lahtris märgitakse juurutamise kuupäev, saavutatud ökonoomiline efekt ja väljamakstud hüvitused.

Tehniliste täiustuste tunnistused antakse välja allkirja vastu.

Tabel 5

TÕEND

kasutamisele võetud ratsionaliseerimisettepaneku kohta.

Käesolev tõend on välja antud kod.
 (perekonna-, ees-
 selles, et tema poolt
 ja isanimi)
 esitatud ratsionaliseerimisettepanek nimetusega

 on vastu võetud kasuta-
 (kuupäev ja aasta)
 miseks
 (ettevõtte nimetus)
 piires.
 „ 195..... a.
 Leiutusinsener
 (allkiri)

ETTEPANEKUTE JUURUTAMINE

Esitanud leiutise, tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimissetepaneku, ilmutab autor sellega oma aktiivset osavõttu rahvamajanduse sotsialistlikust ülesehitustööst. On täiesti arusaadav leiutajate-ratsionaliseerijate soov, et nende ettepanekud võimalikult kiiresti rakendataks tootmisse.

Enne juurutamist peab iga saabunud ettepanek eelnevalt läbi käima mitu etappi. Ettepaneku saabumisel tehakse kõigepealt kindlaks, kas see on kasulik, kas see tõstab antud ettevõtte või tööstusharu tehnilist taset. Ettepanekute läbi vaatamiseks on kehtestatud kindel kord ja tähtajad. Autoritelt saabunud leiutus-ratsionaliseerimissetepanekud tuleb läbi vaadata ettevõtetes kümne päeva, trustides, valitsustes ja peavalitsustes kahekümne päeva ja ministeeriumides kahe kuu jooksul. Tähendatud tähtaja jooksul peab ettepaneku saanud organisatsioon selle kas võtma kasutamisele (see tähendab tunnistama kasulikuks), määrama katsetamisele või lükkama tagasi.

Ettevõtte administratsiooni kohuseks on selle eest hoolt kanda, et ettepanekuid vaataksid läbi kogunud eriteadlased.

Kasulikkuse otsustamiseks vajab mõnikord ettepanekus esitatav abinõu katsetamist või eksperimenteerimist.

Ettepaneku kasulikuks tunnistamisel tuleb see välja töötada. Sageli tuleb sellest eelnevalt valmistada katse-eksemplar ja kontrollida esitatava abinõu töötamist konkreetsetes tootmistingimustes. Selleks on paljudes ettevõtetes organiseeritud erilised eksperimentaaltöökodad, või eksperimentaalbrigadid, mille olemasolu tagab ettevõttesse saabunud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissetepanekute kiire realiseerimise. Eksperimentaaltöökodade organiseerimine on Põhimääruses pandud ministeeriumidele.

Saabunud ettepanekute juurutamisel on suur tähtsus ka ettepanekute konstruktiivse väljatöötamise, jooniste valmistamise ja tehniliste arvutuste tegemise õigel organiseerimisel.

Ettevõtte insenerid ja tehnikud peavad olema leiutaja-

ratsionaliseerija lähemateks konsultantideks. Nende kohus on autoreid abistada loominguliste ideede vormistamisel ja ettepaneku väljatöötamise protsessis selle konstruktsioonis avastatud puuduste kõrvaldamisel.

Ettevõtte leiutus-ratsionaliseerimisorganid, samuti ettevõtte ametiühingu- ja teaduslik-tehnilise ühingu organisatsioonid peavad igati kaasa aitama ettevõttes eksperimentaaltöökoja organiseerimisele. Eksperimentaaltöökoja puudumisel tuleb ettepaneku väljatöötamist organiseerida ettevõtte remondi-mehaanikatehnikas.

Kui aga mõne suurema ulatusega ettepaneku väljatöötamine ei ole ettevõttes vastavate seadmete või eriteadlaste puudumisel võimalik, siis tuleb kõrgemalseisva organisatsiooni (trusti, valitsuse, peavalitsuse) kaudu taotleda nende tööde läbiviimist mõnes suuremas ettevõttes või töökojas.

Siinjuures tuleb arvesse võtta, et kasulikuks tunnistatud ettepaneku rakendamiseks kulub teatud ajavahemik. On selge, et mida suurema ulatusega on ettepanek, seda suurem on ka see ajavahemik.

Sageli aga tekivad ettepaneku rakendamises viivitused, mis ei olene raskustest ja takistustest ettepaneku kohandamisel antud tootmistehnoliste tingimustele, vaid need tekivad ettepaneku mitteõigeaegsest läbivaatamisest, viivitustest ettepaneku läbitöötamisel ja väga sageli ettepaneku tähtsuse alahindamisest. Selline viivitus ettepaneku rakendamises ei tekita kahju mitte üksnes rahvamajanduse huvidele, vaid mõjub halvavalt ka massilise leiutuse ja ratsionaliseerimise arenemisele ettevõttes. Ettepaneku mitteõigeaegne realiseerimine demobiliseerib nii autorit, leiutus-ratsionaliseerimistööst osavõtjaid kui ka neid, kes tulevikus võiksid lülituda leiutus-ratsionaliseerimistöösse. Ametiühinguorganisatsioonid peavad kasutama neile antud ühiskondliku kontrollimise õigust ja igati kaasa aitama ettepanekute kiireks realiseerimiseks.

Kasulikuks tunnistatud või katsetamisele ja eksperimenterimisele võetavad arvatavad leiutised, millele on nõutatud autoritunnistused, suunatakse läbitöötamiseks ja kasu-

tamiseks, ära ootamata leiutise autoritunnistuse väljaandmise küsimuse lõplikku lahendamist, kuna Põhimääruse § 3 kohaselt riik hoolitseb selliste leiutiste realiseerimise eest. Mis puutub aga leiutistesse, millede kohta on autor nõutnud patendi, siis neid ei võeta kasutamisele, kuna Põhimääruse § 4 kohaselt ei või keegi patendivaldaja nõusolekuta tema leiutist kasutada.

Organisatsioon, kes on tunnistanud teatud ettepaneku väljatöötamise otstarbekaks, peab tagama selle ettepaneku võimalikult kiire ja õigeaegse väljatöötamise. Selle tagamiseks tuleb ettevõttes koostada ettepanekute realiseerimise kalenderplaani (tabel 6). Kalenderplaanis näidatakse ettepaneku registreerimise number, autori perekonna-, ees- ja isanimi, ettepaneku saabumise kuupäev, ettepaneku lühike kirjeldus, vastutava täitja nimi ja katsetamise või juurutamise tähtpäev. Kalenderplaani koostatakse iga kuu kohta ja sellele kirjutavad alla tsehhi (osakonna) juhataja ja leiutusinsener. Plaani kinnitab ettevõtte peainsener.

Tuleb meeles pidada, et kalenderplaani võetakse ka katseksemplari valmistamisega ja selle tootmistingimustes lõpliku katsetamisega seoses olevad tööd.

Ettepanekute katsetamise ja realiseerimise kalenderplaani täiendatakse pärast igakordset tootmistehnilise nõukogu (ratsionaliseerimiskomisjoni) koosolekut, kus vaadati läbi saabunud ettepanekud ja tehti otsuseid nende realiseerimiseks.

Autoril on õigus saada informatsiooni tema ettepaneku väljatöötamise ja rakendamise tööde käigust ja vajaduse korral esineda kaebusega vastavate isikute ebaõige tegevuse peale.

Ettepaneku juurutamise õiguse tagamiseks võib autor võtta osa ettepaneku väljatöötamisest, kuna ettepaneku autor teab kõige paremini, kuidas on tema ettepanekut vaja välja töötada selleks, et seda kohandada konkreetsete tootmistingimustega. Sel põhjusel autori osavõtt ettepaneku väljatöötamisest ja proovimisest soodustab kõigi nende tööde edukat täitmist ettenähtud tähtajaks. Olenevalt ette-

Ettevõtte
nimetus

Kinnitan

,....." 195..... a.

Peainsener:

Ettepanekute kasutusele võtmise (realiseerimise)
KALENDERPLAAN

195..... a. kuu

Jrk. nr.	Ettepaneku nr.	Autori perek., ees- ja isanimi	Ettepaneku saabumise kp.	Ettepaneku lühike kirjeldus	Vastut. täitja nimi	Juurut. thtp.	
						Plaani järgi	Tege-likult

,....." 195..... a.

Tsehhi (osak.) juhataja

Leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest

vastutav töötaja):

paneku iseloomust ja vastavate kvalifitseeritud kaardrite olemasolust võib organisatsioon asuda ka seisukohale, et ettepaneku väljatöötamisel ja proovimisel saavutatakse paremaid tagajärgi autori osavõtuta. Autori osavõtt ettepaneku väljatöötamise ja proovimise töödest oleneb seega sellest, kas ettevõtte, kes organiseeris ettepaneku väljatöötamise ja proovimise, kutsus autori nendest töödest osa võtma või mitte.

Põhimääruse § 10 kohustab autorit oma ettepaneku

realiseerimisele ja selle edasisele arendamisele aktiivselt kaasa aitama.

Ettepaneku väljatöötamisest ja proovimisest osavõtmi-seks võib ettevõtte Põhimääruse § 20 alusel autorit vajalikel juhtudel vabastada tema põhitööst, säilitades temale palga tema keskmise töötasu suuruses (kui ettepaneku väljatöö-tamine ja proovimine toimub samas ettevõttes, kus autor töötab) või autorile määratakse selle aja eest tasu ettevõtte poolt, kes organiseeris ettepaneku väljatöötamise ja proovi-mise (kui ettepaneku väljatöötamine ja proovimine toimub teises ettevõttes).

Kui ettepaneku rakendamine kutsub esile tehniliste nor-mide muutmise, siis määratakse ettevõtte poolt sel alal ka uued tehnilised normid.

Pärast ettepaneku projekti koostamist ja proovieksemp-lari valmistamist asutakse selle proovimisele, mida korral-dab ettevõtte direktori käskkirjaga määratud komisjon. Proo-vimise tulemuste kohta koostab komisjon akti (vorm — vt. tabel 7). Aktis märgitakse komisjoni koosseis, proovimise tulemused ja komisjoni otsus ettepaneku kasutamise või-maluste küsimuses.

Positiivsete tulemuste juhul kinnitab ettevõtte direktor akti ja määrab ühtlasi ettepaneku juurutamise ulatuse ja tähtaja. Kui aga proovimine andis eitava tulemuse, võib ettevõtte direktor ettepaneku tagasi lükata või määrata täiendava proovimise. Kui proovimise tulemused näitasid ette-paneku kasulikkust, antakse see tootmisse — juuru-tamiseks.

Ettepaneku juurutamise kohta koostatakse akt (tabel 8), mis on autorile hüvituse väljamaksmisel üheks aluseks. Aktis märgitakse, millal ja missuguses tsehhis on antud ettepanek juurutatud ning kellele on tehtud ülesandeks selle elluviimise edasine jälgimine. Akti koostavad ja sellele kirjutavad alla tsehhi (osakonna) juhataja ja ettevõtte leiut-sinsener.

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu kohustas käitis-komiteesid teostama igapäevast kontrolli selle üle, et ette-

Kinnitan

.....

 „..... 195..... a.

ETTEPANEKU PROOVIMISE AKT

„..... 195..... a. komisjon koosseisus:

(perekonnanimed, ametikohad)

koostas käesoleva akti selles, et autori

(perekonna-, ees- ja isanimi, ameti- ja töökoht)

ettepaneku nr. kohaselt prooviti autori poolt esita-
 tud

(ettepaneku nimetus)

1. Proovimise koht

2. Proovimise juures viibisid

3. Proovimise tingimused ja kestus

4. Proovimise tulemused:

a) tehnilised

b) ökonoomilised

5. Komisjoni otsus:

Komisjoni esimees:

Komisjoni liikmed:

Märkus. Akti kinnitab ettepaneku proovimist korral-
 danud ettevõtte direktor.

Ettevõtte
nimetus

AKT

Sm.
ettepaneku juurutamise kohta.
Meie allakirjutanud tsehhi
(osakonna) juhataja sm.
ja leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav töö-
taja) sm. tõendame,
et ettepanek nr. " 195..... a.

on juurutatud alates „.....” 195..... a.
..... tsehhis (osakonnas), mille kohta on koos-
tatud käesolev akt.

Ettepaneku elluviimise edasine jälgimine on pandud
sm. peale.
„.....” 195..... a.
..... tsehhi (osakonna) juhataja:

Leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav
töötaja):

võtte administratsioon peaks kinni leiutus-ratsionaliseeri-
misettepanekute läbivaatamiseks ettenähtud kümnepäevasest
tähtajast ja nõudma leitud, tehniliste täiustuste ja rat-
sionaliseerimisettepanekute juurutamist administratsiooni
poolt kindlaksmääratud tähtaegadeks.

Üleliiduline Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogu
(VSNTO) kohustas ettevõtete juures moodustatud ühingu
algorganisatsioon leitud, tehniliste täiustuste ja ratsiona-

liseerimisettepanekute väljatöötamisele ja nende tööstusse juurutamisele igati kaasa aitama.

Ettepaneku juurutamisele võtnud organisatsiooni juhataja poolt juurutamise kohustuste mittetäitmist hinnatakse Põhimääruse § 13 kohaselt kui ametialast üleastumist ja mõningatel juhtudel ka kui ametialast kuritegu. Põhimääruse § 13 kohaselt bürokratismi ja viivituse eest leitud ja tehniliste täiustuste (see laieneb ka ratsionaliseerimisettepanekute kohta) läbivaatamise, väljatöötamise ja juurutamise alal ning nende autoritele hüvituste väljamaksmisega viivitamise eest karistatakse süüdlasi töölt tagandamise ja kohtu alla andmisega. Viimasel juhul tuleb juhinduda VNFSV KK §-idest 109 ja 111. Praegu kehtib ka NSV Liidu Prokuratuuri 13. detsembri 1951. a. käskkiri nr. 109/10 „Võitluse tugevdamisest bürokratismiga, viivitamisega ja kuritarvitustega leitud alal” (NSV Liidu Prokuratuuri käskkirjade kogumik, 1939. a. väljaanne, lk. 102) ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus 22. maist 1933. a. „Kohtulikust vastutusest bürokratismi, viivitamise ja kahjurluse eest masilise leitud alal” (avaldatud ajakirjas „Sovetskaja Justitsija” nr. 12 — 1933. a.).

MÄRKUSE TEGEMINE TÖÖRAAMATUSSE ETTEPANEKU REALISEERIMISE JA SELLE EEST HÜVITUSE SAAMISE KOHTA

Tööraamat on dokumendiks, millesse märgitakse tööliste ja teenistuja kogu töökaik. Ühest ettevõttest, asutusest teise ülemineku märkuse kõrval kantakse sellesse raamatusse veel teenistusalased edutamised ja saadud ergutus- ja autasud.

Põhimääruse § 71 kohaselt tuleb tööliste ja teenistuja tööraamatusse teha märkus kõigi realiseeritud leitud, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute ning nende eest makstud hüvituste kohta.

Hüvituse suuruse tööraamatusse kandmisel on suur tähtsus. Kuna hüvituse suurus oleneb ettepaneku rakendamisel

saadavast säästust (mida suurem sääst, seda suurem on hüvitus), siis hüvitus ühtlasi näitab, kui suur on autori panus sotsialistlikus ülesehitustöös.

Peale selle selline märkus tööraamatus võimaldab selle omanikul — leiutajal ja ratsionaliseerijal — kasutada Põhimäärusega temale omistatud eesõigusi ning eeliseid realiseeritud leiutiste ja tehniliste täiustuste ning ratsionaliseerimissetpanekute eest.

AUTORI ISIKLIKUD EESÕIGUSED

Leiutajatele ja ratsionaliseerijatele on omistatud rida isiklikke eesõigusi, mida teised kodanikud ei oma.

Põhimääruse § 72 kohaselt on leiutiste autoreil, kes autoriõiguste kaitseks omavad leiutiste kohta autoritunnistusi (mitte aga patente), teiste samasuguste tingimuste juures eesõigus teaduslike töötajate ametikohtadele vastavais teaduslikes uurimis- ja katseasutustes ning ettevõtetes.

Autoritunnistustega kaitstud leiutiste autoreile on erimääruse alusel ette nähtud soodustused teaduslike kraadide saamiseks. Leiutiste autoreid lastakse erandina doktori väitekirja kaitsmisele ka juhul, kui neil kandidaadi teaduslikku kraadi ei ole. Väljapaistvate leiutiste autoreile võib erandjuhtudel omistada doktori teadusliku kraadi ka väitekirja kaitsmise vajaduseta.

AUTORI KOHUSTUSED

Nõukogude seadused, andes ettepaneku autorile rida õigusi ja soodustusi, panevad tema peale ühtlasi ka mõningaid kohustusi.

Põhimääruse § 10 kohaselt peab leiutaja oma leiutise realiseerimisele aktiivselt kaasa aitama. Selle ülesande täitmiseks peab leiutaja ettepaneku realiseerimisel esitama ettepanekut läbitöötavale organile kõik temal olevad mater-

jalid, andma seletusi ja konsultatsioone leiutise kohta, et igati kiirendada leiutise rakendamist. Leiutaja peab kaasa aitama tema leiutise juurutamiseks võimalikult kõikides nendes ettevõtetes, kus see on võimalik. Ühtlasi on autori kohuseks jälgida, et ettepanekut läbitöötavad organid peaksid kinni kehtivast korrast ettepaneku läbivaatamisel, väljatöötamisel ja juurutamisel, kasutades seaduses ettenähtud kaebamisõigust kõne all olevate organite ebaõige talitusviisi peale.

Leiutaja peab aktiivselt kaasa aitama ka leiutise edasiseks arendamiseks. Kui esitatud leiutis vajab täiustamist, peab autor igati kaasa aitama selle täiustuse väljatöötamiseks.

Leiutaja ei tohi levitada andmeid tema poolt esitatud leiutise kohta riigi huvide kahjuks.

FINANTSEERIMINE

Leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summasid kulutatakse Põhimääruse kohaselt.

Ministeeriumide, peavalitsuste, valitsuste, trustide ja ettevõtete leiutus-ratsionaliseerimisalased kulud nähakse üldistel alustel ette ministeeriumide, peavalitsuste, valitsuste, trustide ja ettevõtete finantsplaanides.

Leiutus-ratsionaliseerimisalastes eelarvetes nähakse ette kulud:

a) hüvituste maksmiseks vastuvõetud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute autoritele;

b) preemiade maksmiseks ettepanekute rakendamisele kaasaaitamise eest;

c) mudelite ja katseeksemplaride valmistamiseks; leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute proovimiseks ning eksperimentaalbaasi kuludeks;

d) autorite, ekspertide ja konsultantide osavõtuks ettepanekute väljatöötamisest js proovimisest; ekspertiisi korral-

damiseks; konsultatsioonide, näituste ja konkursside korraldamiseks, samuti autoriõiguste vormistamiseks;

e) kogemuste vahetamise organiseerimiseks (loengud, ekskursioonid jne.).

Leiutus-ratsionaliseerimistöö kindlustamiseks on ministriumides, peavalitsustes, valitsustes, trustides ja ettevõtetes leiutus-ratsionaliseerimisala eelarvete ja sellealaste summade võtmine finantsplaani kohustuslik. Eelarve peab haarama kõiki leiutus-ratsionaliseerimisalaseid kulutusi. Eelarve koostatakse kvartalite läbilõikes (vt. tabel 9) ja see kuulub kinditamisele kõrgemalseisva organisatsiooni poolt.

Kõik kulutused tööstusharuliste leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute alal, samuti hüvitused autoritele mitme peavalitsuse, valitsuse (trusti) ettevõtetes kasutatavate ettepanekute eest kaetakse ministeeriumi leiutus-ratsionaliseerimisala eelarvetes ettenähtud summadest.

Kulutused ettepanekute alal, mida kasutavad ühe peavalitsuse (trusti) mitu ettevõtet, kaetakse vastavatest eelarvetes leiutus-ratsionaliseerimiskuludeks ettenähtud summadest.

HÜVITUSE MÄÄRAMINE

Iga leiutis, tehniline täiustus ja ratsionaliseerimisettepanek kujutab endast autori töö tulemust, mis on autorilt nõudnud teatud aja ja ka loominguenergia kulu.

On loomulik, et nende autorid väärivad oma töö eest vastavat tasu. Nõukogude leiutusõigus tunnistab ja näeb ette autori õiguse hüvitusele. Vaadates autori hüvitusele kui töötasule, tuleb lugeda õigeks ka seda, et hüvitus peab olema normeeritud ja diferentseeritud.

See tähendab, hüvituse suurus sõltub:

- 1) ettepaneku tehnilisest tähtsusest;
- 2) ettepaneku rakendamisel rahvamajandusele saadavast säästust;
- 3) ettepaneku viimistlemise astmest.

Tabel 9
Näidis

(Ettevõtte nimetus)

leiutus-ratsionaliseerimisala kulude eelarve 195..... aastaks
(tuhandetes rublades)

Jrk. nr.	Kulutused	Kokku aas- taks	Sellest kvartaliteks			
			I	II	III	IV
1.	Hüvituste maksmiseks auto-ritele					
2.	Preemiate maksmiseks ettepanekute rakendamisele kaasaaitamise eest					
3.	Eksperimentaalbaasi (brigadi) ülalpidamiseks					
4.	Mudelite ja katseeksemplari valmistamiseks ja nende proovimiseks					
5.	Projektide ja jooniste valmistamiseks					
6.	Ekspertiisi ja konsultatsioonide eest					
7.	Kogemuste vahetamiseks					
8.	Konkursside korraldamiseks					
9.	Muudeks kuludeks					
Kokku:						

Ettevõtte direktor:
Leiutusinsener:

Nii nagu töötasu on töö väärtusest ja hulgast, nii on ka hüvitus leiutus-ratsionaliseerimisetpaneku eest selle kategooriast (esimene ja kolmas näitaja) ja sellest

efektist, mis rahvamajandus saab selle realiseerimisest (teine näitaja).

Kategooria järgi liigitatakse ettepanekud kolme gruppi: leiutised, tehnilised täiustused ja ratsionaliseerimisetpanekud.

Sellest lähtudes on Tasumaksmise juhendi p. 9 toodud hüvituste suuruse tabel jaotatud kolme astmikku. Esimesse astmikku on arvatud kõrgemad tasumäärad leiutiste eest, teise astmikku — keskmised tasumäärad tehniliste täiustuste eest ja kolmandasse astmikku — madalamad tasumäärad ratsionaliseerimisetpanekute eest. Tabelis on ette nähtud minimaalsed ja maksimaalsed tasumäärad järgmiselt:

1) leiutiste eest vastavalt 200 rbl. kuni 200 000 rbl.;

2) tehniliste täiustuste eest vastavalt 150 rbl. kuni 100 000 rbl.;

3) ratsionaliseerimisetpanekute eest vastavalt 100 rbl. kuni 25 000 rbl. (vt. tabel 10).

Seoses uute hulgihindade kehtestamisega materjalidele kehtestati 1949. aastal täiendus Tasumaksmise juhendi p. 9 juurde. Selle täienduse kohaselt leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest, mille kasutamine võimaldab materjalide kulu vähendamist, tuleb autori hüvituse määramiseks arvutatud aastast säästusummat vähendada:

Metalli kulu vähendamisel	2	korda;
Sõe kulu vähendamisel	3	„
Elektrienergia kulu vähendamisel . . .	1,5	„
Metsamaterjali kulu vähendamisel . . .	2,5	„
Ehitusmaterjalide kulu vähendamisel (väl- ja arvatud metsamaterjalid ja metallid)	1,7	„
Keemiliste materjalide kulu vähendamisel	1,4	„
Elektrimaterjalide kulu vähendamisel (väl- ja arvatud metallid)	1,3	„
Muude materjalide kulu vähendamisel .	1,1	„

Tasumaksmise juhendi p. 10 kohaselt arvutatakse hüvitus leiutiste eest, mis on võetud kasutamisele enne autoritun-

Hüvituste suurused leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest sõltuvalt ettepaneku rakendamisel saadavast säästust

Aastase säästu summa	Hüvituse suurus autorile		
	leiutise eest	tehnilise täiustuse eest	ratsionaliseerimisetepaneku eest
Kuni 1 000 rbl.	30% säästust, aga mitte vähem kui 200 rbl.	25% säästust, aga mitte vähem kui 150 rbl.	12,5% säästust, aga mitte vähem kui 100 rbl.
1 000— 5 000 „	15% + 100 rbl.	12% + 130 rbl.	6% + 65 rbl.
5 000— 10 000 „	12% + 250 „	8% + 330 „	4% + 170 „
10 000— 50 000 „	10% + 450 „	5% + 650 „	2,5% + 350 „
50 000— 100 000 „	6% + 2 500 „	3% + 1 650 „	1,5% + 850 „
100 000— 250 000 „	5% + 3 500 „	2,5% + 2 200 „	1,25% + 1 100 „
250 000— 500 000 „	4% + 6 000 „	2% + 3 400 „	1% + 1 700 „
500 000—1 000 000 „	3% + 11 000 „	1,5% + 6 000 „	0,75% + 3 000 „
üle 1 000 000 „	2% + 21 000 „	1% + 11 000 „	0,5% + 5 500 „
	(aga mitte rohkem kui 200 000 rubla)	(aga mitte rohkem kui 100 000 rubla)	(aga mitte rohkem kui 25 000 rubla)

nistuse väljaandmist, nagu tehnilise täiustuse eest. Hüvituse ümberarvutamine teostatakse pärast autoritunnistuse väljaandmist.

Tehniliste täiustuste määrade järgi makstakse hüvitusi ainult nende ettepanekute eest, milledele on välja antud tehnilise täiustuse tunnistused.

Hüvitusi makstakse leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summade arvel ainult kasutamisele võetud tootmistehnilise iseloomuga ettepanekute eest.

Majanduse juhtimise ja organisatsiooni parandamist käsitlevate ettepanekute eest ei maksta autoritele hüvitusi leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest. Nende ettepanekute eest võib ettevõtte direktor autoreid premeerida oma äranägemisel, kuid teiste summade arvel.

Põhimääruse § 69 ja Tasumaksmise juhendi p. 3 ja 16 kohaselt makstakse hüvitusi ettepanekute eest, mis on kasutamiseks vastu võetud.

Erand on tehtud hüvituse maksmises perspektiivettepanekute eest, mis lahendavad suuri tehnilisi probleeme ja mida ei saa kasutada enne vastavate tingimuste loomist rahvamajanduses. Kuna hüvituse suuruse määramiseks pole siin aluseid võimalik ette kindlaks määrata, siis Tasumaksmise juhendi p. 17 kohaselt määratakse hüvituse suurus ja selle tasumise tähtaeg ministeeriumi poolt, kooskõlastatult NSV Liidu Riikliku Plaanikomiteega.

Ettepaneku rakendamisel saadav sääst määrab, kuivõrd ettepaneku rakendamisega väheneb tööhulk kas elava tööjõu või materjalides ja tootmisvahendites kehastatud tööjõu näol, võrreldes sellega, kui palju kulutati tööjõudu sama efekti saamiseks enne tähendatud ettepaneku rakendamist. Selles vahes väljendub rahvamajandusele saavutatava säästu suurus.

Kuna ettepaneku rakendamisega saavutatav sääst avaldub omahinna alandamises, siis säästu ja omahinna alaneamise suurus määratakse Tasumaksmise juhendi p. 32 kohaselt kindlaks toodangu enne ettepaneku kasutamisele võtmist kehtiva omahinna plaanilise kalkulatsiooni võrdlemi-

sega ettepaneku kasutamisele võtmisest tingitud toodangu omahinna plaanilise kalkulatsiooniga. Arvesse võetakse seejuures sääst, mis saadakse ettepaneku kasutamisega esimese aasta jooksul. Kuna leiutise täielik rakendamine nõuab pikemat aega, siis hüvituse õigeks ja täpsemaks arvutamiseks võetakse arvesse selle aasta sääst, mis leiutise kasutamise esimesel viiel aastal on suurim.

Sellest tingituna makstakse leiutise autorile hüvitust ettepaneku kasutamise esimesel aastal saavutatud säästu alusel. Leiutise kasutamise laienemisel järgneval neljal aastal tehakse igal aastal säästu ümberarvutus tegeliku kasutamise andmete alusel. Kui sääst osutub suuremaks eelmise aasta omast, makstakse autorile täiendav hüvitus.

Autori hüvituse arvutamiseks määratakse ühe aasta sääst antud aasta tootmistehnilise-finantsplaani alusel. Kui aga ettepaneku kasutamine langeb perioodile, mis hõlmab kaht aastat, s. t. kui ettepaneku elluviimine algas aasta keskel, siis arvutatakse sääst jooksva aasta ülejäänud osa eest antud aasta tootmistehnilise-finantsplaani alusel, kuna sääst kaheteistkümnepäevase puuduva aja eest arvutatakse järgneva aasta tootmistehnilise-finantsplaani alusel. Kui aga viimane on teadmata, siis samuti jooksva aasta tootmistehnilise-finantsplaani alusel.

Selliselt määratud säästu nimetatakse „tingimuslikuks aastaseks säästuks”. Ettepaneku tegeliku kasutamise ulatuses saadud säästu nimetatakse „tegelikuks säästuks”.

Kui ettepaneku kasutamise ulatus on ettepaneku kasutamisele võtmisel täpselt teada, siis arvutatakse sääst nende andmete alusel. Kui näiteks ettepaneku kasutamisele võtmisel on teada, et ettepanekut kasutatakse vähem kui üks aasta, siis arvutatakse sääst tegeliku kasutamise aja eest.

Ettepaneku järgi, mis puudutab üksikut ühekordset tellimist, arvutatakse sääst antud tellimise või tellimise osa ulatuses.

Säästu arvutamisel tuleb igakülgsest arvestada mõjutusi, mida ettepaneku rakendamine avaldab ühes või teises tootmispiirkonnas.

Säästu arvutus peab määrama ettepaneku kasutamisele võtmisest saadava tegeliku säästu. Seepärast, kui ettepaneku kasutamisel esineb kulutuste vähenemine ühes teatud tootmispiirkonnas, samal ajal aga suurenevad kulud teistes tootmispiirkondades, siis tuleb see kulude suurenemine arvesse võtta säästu arvutamisel. Seejuures ei võeta säästu arvutamisel arvesse kulusid, mis on tekkinud seoses ettepaneku kasutamisele võtmise võimaluste selgitamisega, nagu: jooniste, mudelite, katseliste eeskujude jne. valmistamine.

Säästu arvutatakse teisiti juhtudel, kui ettepaneku kasutamine vähendab või kõrvaldab toodangust praagi, alandab teatud ehitusobjekti ehituskulusid või alandab toodangu omahinda.

Ettepaneku järgi, mis vähendab või kõrvaldab toodangust praagi, määratakse sääst olenevalt praakesemete hulga vahest enne ja pärast ettepaneku kasutamist. Praakesemete hind määratakse, lähtudes andmeist praagi läbi saadud kahjude kohta viimase kuue kuu jooksul enne ettepaneku rakendamist. Arvestamisele kuulub ainult neil põhjustel esinenud praak, mille kõrvaldab autori ettepanek.

Ehitusorganisatsioonidele saavad ratsionaliseerijatelt sageli ettepanekud, mis näevad ette muudatuste tegemisi tellija poolt kinnitatud projektides. Enne selliste ettepanekute rakendamist tuleb aga ehitusorganisatsioonidel taotleda nii tellija kui ka projekti koostanud projekteerimisorganisatsiooni nõusolek. Selliste ettepanekute rakendamisest saavutatav sääst kantakse („Eeskirjad hankelepingute kohta ehitusalal” § 33 kohaselt) Tööstuspanga kohapealse asutuse poolt ettepanekut rakendanud ehitusorganisatsiooni jooksvale arveldusarvele eriarvete järgi.

Sageli esineb juhtumeid, kus ehitusorganisatsioonide juhatajad keelduvad ehituskulusid alandavate, juba rakendatud ettepanekute eest autoritele hüvituste maksmisest enne, kui tellijalt on saadud tegeliku säästu summa. See on aga täiesti vale seisukoht. Kehtiva korra kohaselt tekib ratsionaliseerijal õigus hüvitusele sellest momendist arvates, mil-

lal on võetud juurutamisele tellijaga ja projekteerimisorganisatsiooniga kooskõlastatud ettepanek ning seda ei saa mingil määral siduda tegeliku säästu summa saamisega tellijalt.

Ehitusorganisatsioonil, kes võttis ettepaneku rakendamisele, on õigus saada selle juurutamisest saavutatava tegeliku säästu summa tellijalt. Kui aga ehitusorganisatsioon millegipärast ei suutnud või ei tahtnud seda õigust realiseerida, siis ei puutu see ratsionaliseerijasse. Olenevata tööettevõtja ja tellija vahelisest arveldusest saavutatakse sääst ettepaneku rakendamisest ikkagi ja järelikult on ka autoril õigus selle arvel saada ettenähtud hüvitust.

Projekteerimisorganisatsioonide töötajatelt saavad samadele asutustele sageli ettepanekud projekteerimisvaldkonnast. Seejuures paljudes projekteerimisorganisatsioonides on esinenud raskusi just küsimuse otsustamisel, kas on üldse võimalik ja õige maksta hüvitusi selliste ettepanekute eest, asudes seisukohal, et projekteerijate ülesandesse kuulub tegelikult ju otstarbekas ja ratsionaalne projekteerimine. Kui aga projekti väljatöötamisel projekteerija siiski esitas ettepaneku, mis toob antud küsimusse originaalse ja parema lahenduse, või mis omab tähtsust mitte üksnes antud konkreetse juhu kohta, vaid lahendust võib kasutada ka teistel analoogilistel juhtudel, ja sisult on ettepanek uus ning antud ehitusorganisatsiooni praktikas tundmata, tuleb sellised ettepanekud lugeda ratsionaliseerimisetpanekuteks ja nende autoritele maksta hüvitust. Ettepanekus autori isikliku tehnilise loomingu ja originaalsuse elementide olemasolu üle otsustab ettepanekut juurutamisele võtnud ehitusorganisatsiooni juhatus.

Tasumaksmise juhendi p. 37 esimese lõigu kohaselt loetakse ettepanekute järgi, mis alandavad teatud ehitusobjekti ehituskulusid, aastaseks säästuks 30% antud objekti ehituskulude alanemise kogusummast.

Kui aga autori ettepanek on rakendatud mitme objekti juures, siis võetakse Tasumaksmise juhendi p. 37 teise lõigu kohaselt aastase säästu arvestusse kõigil antud ettepanekut

kasutatavatel objektidel saavutatud ehituskulude alanemise kogusumma.

Tasumaksmise juhendi see punkt kutsub sageli esile arusaamatusi ja on põhjustanud tihti vaidlusi autorite ja ettepanekuid rakendanud ehitusorganisatsioonide vahel. Mõned tõlgendavad Tasumaksmise juhendi p. 37 teist lõiku valesti, arvates, et kui ettepanek on rakendatud ainult ühel ehitusobjektil, siis tuleb kasutada koefitsienti 0,30, ettepaneku rakendamisel mitmel ehitusobjektil aga seda kasutada ei ole tarvis. See ei ole muidugi õige. Selliseid küsimusi peab lahendama igal konkreetsel juhul eraldi, arvesse võttes ettepaneku olemust. Tuleb kõigepealt lähtuda seisukohast, et ehitusala ratsionaliseerimisetpanekuid võib jaotada kahte peamisse gruppi. Esimesse gruppi kuuluvad ettepanekud, mis on suunatud ehituskonstruksioonide ja ehituste muutmisele ning täiustamisele, arvates siia hulka ka ettepanekud materjalide asendamise alal. Siia kuuluvad ettepanekud, mis käsitlevad projektis ettenähtud seinte, lagede, vahe-seinte, põrandate jne. materjalide ja konstruksioonide asendamist teistega, ratsionaalsematega.

Selliste ettepanekute rakendamisest saavutatava objekti ehituskulude alanemissumma arvutamisel võetakse aluseks tööde maht tervikuna kogu objektil, olenemata sellest, kas see on arvestusaasta kestel täidetud täielikult või osaliselt.

Kui sellist ettepanekut kasutatakse üheaegselt mitmel objektil, siis võetakse arvestuse aluseks tööde maht kõikidel objektidel. Aastaseks säästuks neil juhtudel loetakse 30% kõikide objektide ehituskulude täielikust alanemisest.

Teise gruppi kuuluvad ettepanekud, mis on suunatud ehitusprotsesside ja tehnoloogia, ehitustööde mehhaniseerimise jne. muutmisele ja täiustamisele. Siia kuuluvad ettepanekud on rohkem üldise iseloomuga. Nende kasutamine ei ole seotud konkreetsete objektide ehitamisega. Selliste ettepanekute eesmärgiks on tööde kergendamine. Aastane sääst tehakse kindlaks ettepanekute 12 kuu tegeliku kasutamise mahu järgi, ilma et seejuures arvesse võetaks Tasumaksmise juhendi p. 37 ettenähtud koefitsienti 0,30. Siinjuures tuleb

aga meeles pidada, et säästu arvutamisel tuleb arvesse võtta Tasumaksmise juhendi p. 9 juurde 1949. aastal kehtestatud täiendust, mille kohaselt leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute eest, mille kasutamine võimaldab materjalide kulu vähendada, tuleb autorihüvituse määramiseks arvutatud aastast säästusummat vähendada, olenevalt materjali liigist, 1,1 kuni 3 korda.

Toodangu omahinna alandamisele suunatud ettepanekute järgi arvutatakse sääst enne ettepaneku rakendamist kehtiva toodangu omahinna plaanilise kalkulatsiooni võrdlemise teel toodangu omahinna plaanilise kalkulatsiooniga, milles on arvesse võetud ettepaneku kasutamine. Seejuures viimane kalkulatsioon koostatakse samade hindade, kuid uute tehniliste normide alusel, mis rakendatakse seoses ettepaneku kasutamisele võtmisega.

Ülaltoodud säästu suuruse määramise kord on kehtiv ka ettepanekute suhtes, mis tõstavad toote kvaliteeti või pikendavad selle tööiga. Seejuures säästu ei saavuta küll tootja, vaid paremakvaliteedilise toote kasutaja, kellel uue toote tööea kestel oleks tulnud kasutada madalama kvaliteediga toodet suuremal arvul. Antud juhul ei ole aga mingisugust tähtsust sellel, kes saavutab säästu, kuna lõpptulemusena saavutab säästu meie sotsialistlik plaanimajandus, kellel sotsialistliku ühiskonna vajaduste rahuldamisel avaneb võimalus vähendada vastavalt tööhulka. Saavutatud efekti kindlaksmääramiseks tuleb kõrgemakvaliteedilist toodet võrrelda nii mitme madalamakvaliteedilise tootega, mida peaks kasutama kõrgemakvaliteedilise toote tööea kestel.

Omahinna vahe uue tooteühiku ja sellise hulga vanade tooteühikute vahel, mis vastab asendatud uuele tooteühikule, kujutabki ühe ühiku säästu, mis tuleb võtta aluseks ettepaneku rakendamisega saavutatud säästu arvutamisel. On võimalik, et uue tooteühiku omahind on suurem kui vanal tooteühikul. See esineb siis, kui kvaliteedi parandamisega suurenevad ka toote valmistamise kulud. Sel puhul arvestatakse uue tooteühikuga saavutatud säästust maha omahinna vahe.

Sellist säästu arvutamist ei saa kasutada juhul, kui ettepanekust saavutatav kvaliteedi paranemine väljendub kujul, mis ei võimalda uue toote rakendamisest saavutatavat säästu määrata vana toote suhtes (näiteks: tööea, vastupidavuse ja teiste võrdlevate omaduste kohta andmete puudumisel). See on juhul, kui kvaliteedi paranemine esineb toote juures nimelt esteetilisest vaatekohast. Selliste ettepanekute sääst määratakse Tasumaksmise juhendi p. 11 kohaselt, s. t. sellised ettepanekud kuuluvad nagu töötingimusi ja ohutustehnikat parandavad ettepanekud nende ettepanekute liiki, mis säästu ei anna. Hüvituse suurus neil juhtudel määratakse ettepanekut ellu viinud organisatsiooni juhataja poolt vastavalt ettepaneku tegelikule väärtusele.

Metalli, kütuse, elektrienergia ja teiste materiaalse ressursside säästu ja täiendavate kulutuste kalkulatsioon koostatakse kehtivate hulgihindade järgi, arvesse võttes transpordi-hanke kulutusi. Hulgihindade puudumisel võetakse aluseks ühtsed jaehinnad.

Säästu arvutused (üksikute punktide või elementide järgi: töötasu, materjalid, tööriistad, kütus, elektrienergia) peavad olema tõestatud vastavate osakondade poolt (töö- ja töotasuosakond, peamehaanikaosakond, tehnoloog jne.) teadetega, et seoses ettepaneku rakendamisega on kehtestatud ka uued progressiivsed normid.

Toodangu väljalaske suurendamist käsitlevate ettepanekute säästu arvutused tuleb koostada kulutuste võrdlemisega enne ja pärast ettepaneku rakendamist tehase omahinna kalkulatsiooni kõikide punktide järgi, arvesse võttes suhtelist lisakulude säästu, mida tingib toodangu väljalaske suurenemine. Seejuures lisakulude plaaniline suurus teiste toodete alal ei muutu.

Ettepanekute järgi, mis ei kutsu vahetult esile toodangu suurenemist, arvutatakse sääst ainult nende kulutuste konkreetsete punktide ja elementide järgi, millede arvel tekib sääst või lisakulud.

Kulutuste järgi, mis on seoses seadmete tööga ja üldtehaseliste ning tsehhi lisakuludega tervikuna, arvutatakse

sääst ainult nende kulutuste erikaalu vähenemise alusel kogu toodangu omahinnas ja toodangu omahinna vastavate kalkulatsioonide kõrvutamise, mis on koostatud enne ja pärast ettepaneku juurutamist.

Kulutused ettepaneku rakendamiseks vajalike erirakiste või abinõude valmistamiseks kantakse vastava toote väljalaskele vastavalt nende rakiste ja abinõude projekteeritud tehnilisele tööeale, kuid mitte suuremale hulgale toodetele, kui kahe aasta kestel on ette nähtud välja lasta.

Ettepaneku rakendamiseks vajalike uute põhivahendite valmistamise kulutused kantakse aasta kestel väljalastavale toodangule, kuid vastavalt kehtestatud amortisatsiooninormidele.

Materjalide sääst võetakse arvutuste aluseks ainult siis, kui selle kohta on olemas vastava osakonna (tsehhi) tõend, millest nähtub, et materjalide kulunormi on vähendatud.

Kui ettepaneku rakendamisest saavutatav sääst on tingitud materjali ühe liigi asendamisest teisega, odavamaga, siis sellise ettepaneku kohta arvutatakse sääst ainult tõendi olemasolul, et materjali asendamine ei halvenda toodet ja ei ole vastuolus kehtiva standardi või tehniliste tingimuste nõuetega.

Ettepanekute järgi, mis käsitlevad ostetavate detailide asendamist isevalmistatavate detailidega, teostatakse säästu arvutus ainult sel juhul, kui ettepanek sisaldab tootmise tehnoloogia või konstruktsiooni muutmise elemente. Vastasel korral säästu arvutust ei tehta, kuna selliseid ettepanekuid ei saa lugeda tootmistehnilise iseloomuga ettepanekute hulka.

Sääst töötasude alal arvutatakse enne ja pärast ettepaneku rakendamist kehtivate tööaja normide ja hinnete kõrvutamise. Aluseks tööaja ja põhitöötasu alal saavutatava säästu arvutamiseks tükitöödel on ettevõtte direktori käskkiri normide ja hinnete muutmise kohta, seoses ettepaneku rakendamisega.

Töötasu säästu arvutatakse töödel, millel kehtib ajatöö- või ajatöö-premiaaltasude süsteem, kõrvutades töötasu kulu-

tusi enne ja pärast ettepaneku rakendamist aasta perioodi kohta.

Tööaja säästu arvutamise aluseks on dokument, millest nähtub mittenormeeritavatel tootvatel töödel töötavate põhi- ja abitööliste või insener-tehniliste töötajate arvu vähene- mine.

Juurdemaksud progressiiv-premiaaltöötasu süsteemis võe- takse säästu arvutustel arvesse (protsentides põhitöötasust):

a) aja kohta enne ettepaneku rakendamist — viimase kolme kuu kohta keskmiste tegelike väljamaksete alusel;

b) arvutustes pärast ettepaneku rakendamist — vastava tööstuse plaanis ettenähtud suuruses, kuid mitte suurem toot- mistehnilise-finantsplaaniga kehtestatud progressiiv-premi-aaljuurdemaksude määradest.

Lisatöötasudest saadav sääst määratakse põhitöötasu kehtestatud plaanilise protsendi alusel. Sääst juurdearvami- sest töötasule määratakse vastava protsendi järgi põhi- ja lisatöötasu säästust. Nii näiteks on kehtestatud juurdearva- mised töötasule autotranspordi tööliste ametiühingu lii- nis 4,8%.

Sääst tööriistade ja rakiste, kütuse ja energia, seadmete remondi ja eksploatatsiooni, põhiseadmete amortisatsiooni, seadmete moderniseerimise, transpordi- ja lisakulude alal arvutatakse vastavate kehtivate kulunormide või tegelike kulutuste (kui need ei ole alla normi) kõrvutamiselega nende kulunormidega, mis kehtestatakse seoses ettepaneku raken- damisega. Sellise säästu arvutamise aluseks on vastavate osakondade õiendid. Sääst arvutatakse aasta plaani alusel, arvesse võttes kõikide kuluelementide muudatusi, mis on seotud ettepaneku rakendamisega.

Eri kord kehtib säästu arvutamises ehitus-montaažtööde ala ettepanekute järgi.

Kui tööde teostaja rakendab tellija loal montaažtööde alal ratsionaliseerimisetepaneku, mis alandab tööde oma- hinda, võrreldes eelarvelisega, kusjuures tööde vastupidavus ja eksploatatsioonilised omadused ei halvene, siis arvuta-

takse sääst, võrreldes tööde eelarvelist maksumust tööde maksumusega pärast ettepaneku rakendamist.

Ehituse omahinda alandavate ettepanekute (materjalide asendamine, konstruktsiooni muutmine jne.) rakendamisel märgitakse tööde vastuvõtu aktidesse tegelikult teostatud tööde maht, millede eest on tasutud ühtsete hinnete järgi. Üheaegselt esitab tööde teostaja tellijale arve (lisades juurde arvutused) teostatud tööde hinnavahe kohta, võrreldes tööde kinnitatud eelarvelist ja tegelikku maksumust vastuvõtuaktide järgi.

Saadud vahe kantakse ehitusorganisatsiooni arvele. Selle summa arvel makstakse autorile hüvitus. Ülejäänud summa kantakse riigi eelarve tuludesse.

Tööde teostaja ettepanekud, mis muudavad kinnitatud tehnilist projekti, esitatakse organisatsioonile, kes kinnitas tehnilise projekti ja eelarve. Viimane teeb nendes dokumentides vastavad muudatused.

Sel juhul on tööde teostajal õigus maksta preemiaid, vastavalt projekteerimisorganisatsioonide ja selle töötajate premeerimise põhimäärusele, projekti ökonoomsema lahendamise eest.

Seejuures tuleb meeles pidada, et ettepanekute eest, mis taotleavad kinnitatud projektides ja eelarvetes esinevate vigade kõrvaldamist, hüvitusi ei maksta.

Kui ratsionaliseerija ettepanekul tuuakse üle mõnest teisest ettevõttest või võetakse kirjandusest leiutus-ratsionaliseerimisetpanek, siis võib Põhimääruse § 22 ja Tasumaksmise juhendi III osa järgi autorit hüvitada premeerimise korras, kui ettepaneku juurutamisele kaasaaitamise eest. Sel juhul tehakse kindlaks ettepaneku kasutamisele saavutatav sääst ja selle alusel arvutatakse tingimuslik autoritasu, mille järgi määrataksegi summa suurus, mille ulatuses võib premeerimine sündida (11,25% suuruses tingimuslikust autoritasu summast).

Kui aga isik, kes kogemuste vahetamise korras esitas ettepaneku, ise ettepaneku realiseerimisele aga kaasa ei aidanud, siis ei tule temale ka preemiat maksta.

Juhul, kui kogemuste vahetamise korras juurutatavat ettepanekut täiustatakse, siis vormistatakse selline täiustusettepanek kui iseseisev ettepanek.

Ettepanekute eest, mis võimaldavad suurendada toodete sortimenti, ei tasuta autorihüvitusi leiutus-ratsionaliseerimissummadest.

Nagu ülalpool nägime, makstakse autoritele hüvitusi kasutamisele võetud ettepanekute eest, lähtudes säästust, mis saavutatakse ettepaneku kogu üheaastasest kasutamisest.

See tähendab, kui ühes ettevõttes rakendatud tehniline täiustus või ratsionaliseerimissettepanek võeti esimese aasta (arvestusaasta) kestel kasutamisele ka mõnes teises ettevõttes, kas autori initsiatiivil, kogemuste vahetamise korras või kõrgemalseisva organisatsiooni korraldusel, siis tuleb selle ettepaneku järgi autorihüvitus ümber arvutada ja seejuures arvesse võtta teistes ettevõtetes selle ettepaneku rakendamisest arvestusaasta lõpuni saavutatav sääst. Leiutiste kohta kasutatakse seda põhimõtet juhul, kui ühes ettevõttes rakendatud leiutist on hakatud kasutama teistes ettevõtetes viie aasta jooksul, arvates päevast, millal selle võttis kasutamisele esimene ettevõte.

Sellest järeldub, et autorid ei oma õigusi täiendavale hüvitusele oma ettepaneku eest juhul, kui nende ettepanekute kasutamine laienes samas ettevõttes või need võeti kasutamisele teistes ettevõtetes pärast ettenähtud arvestusperioodi lõppu: leiutiste suhtes — pärast viieaastast ja teiste ettepanekute suhtes — pärast üheaastast kasutamist, arvates sellest päevast, millal need võeti kasutamisele esimeses ettevõttes.

Hüvituse määramiseks tuleb sääst arvutada kahekümne päeva jooksul, arvates vastuvõetud ettepaneku kasutamise plaani kinnitamise päevast.

Põhimääruse § 23 kohaselt lahendatakse vaidlused hüvituste suuruse kohta administratiivkorras kõrgemalseisva organisatsiooni juhataja poolt. Ministri (keskasutise juhataja) otsus selles küsimuses loetakse lõplikuks.

Hagid ettepanekute eest hüvituse maksmise korra ja tähtsuse rikkumise kohta lahendatakse üldises kohtulikus korras.

Säästu arvutusi kinnitavad nende organisatsioonide või ettevõtete juhatajad, kes võtsid need ettepanekud kasutamisele.

Mõne tööstusharu süsteemis on organisatsioonide ja ettevõtete juhatajate õigusi säästu arvutuste kinnitamises summaliselt piiratud.

Leiutus-ratsionaliseerimistöo tähtsamaks näitajaks on leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute rakendamisel saavutatav ökonoomiline efekt. Seepärast ei pea ökonoomilise efekti säästu arvutamise meetoditega tuttavaid olema üksnes plaaniosakonna töötajad, kes tegelikult teevad säästu arvutusi, vaid ka leiutus-ratsionaliseerimisala vastutavad töötajad. Sest ettepanekutega saavutatavat säästu ei tule arvutada ainult pärast ettepaneku tegelikku rakendamist, ainult autorihüvituse suuruse määramiseks. Ettepaneku orienteeruv ökonoomiline efekt on vaja määrata juba selle saabumisel ettevõttesse selleks, et omada umbkaudsetki ettekujutust ettepaneku otstarbekusest.

Ettepanekuga saavutatavat säästu on vaja arvutada ettepaneku väljatöötamise algstaadiumil selleks, et vältida ettepanekuga esitatava abinõu igasuguseid ümbertegemisi ja juba väljatöötamise algul valida kõige kasulikum variant.

Kuid ka leiutajad-ratsionaliseerijad peavad nende poolt esitatavate ettepanekute ökonoomilise efekti arvutamise meetoditest omama teadmisi, kuna see võimaldab neil endil hinnata oma ettepanekut ka ökonoomilisest seisukohast, mitte piirdudes üksnes küsimuse tehnilise lahendamisega.

SÄÄSTU ARVUTUSED*

1. Arvutus materjalide säästu alal

Enamikel juhtudel on materjalide säästu taotlevad ettepanekud suunatud:

1) varem kasutatud materjalide asendamisele teiste odavamate materjalidega, näiteks: värviliste metallide asendamisele teiste odavamate materjalidega, nagu: värviliste metallide asendamine musta metalliga, üht marki metalli asendamine teisega, materjali asendamine jäätmetega;

2) valukaalu vähendamisele;

3) detailide konstruktsiooni muutmisele;

4) praagi vähendamisele jne.

Näide 1.

Esitati ettepanek valmistada detail A-1 kalibreeritud metalli asemel torust.

Arvutuse alused

1) Plaani järgi on ette nähtud valmistada detaili A-1 1075 tuh. tükki aastas.

2) Uhele masinale vajatakse selliseid detaile 2 tk.

3) Ettepanek juurutati 1. maist 1956. a.

4) Mehaanilises tsehhis muutub materjalide kulunorm järgmiselt:

a) Enne ettepaneku juurutamist

100 detaili kohta:

Kalibreeritud süsinikteras läbimõõduga 20

ja 22 mm, arvesse võtmata tagastata-

vaid jäätmeid 50,0 kg

* Näited on võetud raamatust A. B. Фортунатов. «Экономическая эффективность рационализаторских мероприятий» ja ajakirjast «Изобретательство в СССР».

- Tagastatavad jäätmed 0,75 kg
 Arvesse võttes tagastatavaid jäätmeid . . . 49,25 kg
- b) Pärast ettepaneku juurutamist
 100 detaili kohta:
 Ombluseta külmalt tõmmatud toru — tagas-
 tatavaid jäätmeid ei ole — 16 jooksvat
 meetrit 24,0 kg.
- 5) Normeeritud tööaja ja hinnete muutumine:

Näitajad	Ajanorm 100 det. kohta tundides	Hinne 100 det. kohta rbl.
a) Enne ettepaneku juuru- tamist:		
Mehaanilises tsehhis:		
automaattöötlemine	4,0	8,0
Termilises tsehhis:		
normaliseerimine	0,2	0,6
Metalliga kätmise tsehhis:		
peitsimine	0,2	0,4
b) Pärast ettepaneku juuru- tamist:		
Mehaanilises tsehhis:		
süvitamine	0,8	1,6
lõikamine	0,8	1,4

6) Tehnilise kontrolõri ametikoha likvideerimine (töö-
 tasu 600 rbl. kuus) seoses normaliseerimise operatsiooni ära-
 jäämisega.

7) Seadmete koosseisu muutumine, mistõttu nende bilan-

siline väärtus väheneb 188 764 rbl. võrra. Amortisatsiooni suurus kuus 0,74%, aastas — 8,7%.

8) Seoses puurimisoperatsiooni muutmisega esineb puuride kulu vähenemine 100 detaili kohta 0,01 tk., 10 kop. väärtuses.

9) Elektrienergia kulunormi vähenemine 100 detaili kohta:

- a) enne juurutamist:
 mehaanilises tsehhis — automaatne töötlemine,
 100 detaili kohta 3,6 pinktundi 38 kWh
 termilises tsehhis — kamberahi 60 kW 12 „
- b) pärast juurutamist:
 mehaanilises tsehhis
 süvitamine ja lõikamine 4 „

10) Praagi vähenemine 100 detaili kohta:

Näitajad	Enne juurutamist	Pärast juurutamist
Praagi protsent	10	2
Materjali hind, rbl.	5.70	1.28
Töötasu, rbl.	0.90	0.60
Süüdlastelt kinnipidamised, rbl.	0.90	0.26
Realiseerimise väärtus, rbl.	0.60	0.12
Praagi kaod, rbl.	5.10	1.50

11) Transpordikulude vähenemine, seoses metalli kulu vähenemisega, 6000 rbl. aastas.

Aastase tingimusliku säästu arvutus

Kulutuse nimetus	Enne ettepane-ku juurutamist, rbl.	Pärast ettepane-ku juurutamist, rbl.
	1	2
Kulutused 100 detaili kohta:		
a) metall, tagastatavate jäätmeteta 50 kg × 1 rbl. 20 kop.	60,0	—
16 jm (24 kg) × 4 rbl.	—	64,0
b) tagastatavad jäätmed 0,75 kg × 0,04 rbl.	0,03	—
	59,97	64,0
c) Töötasu:		
4,4 normtundi	9,0	—
1,6 „	—	3,0
d) Elektrienergia:		
50 kWh × 0,10 rbl.	5,0	—
4 kWh × 0,10 „	—	0,4
e) Tööriistad:		
0,01 t × 10,0 rbl.	0,10	—
f) Praagi kaod	5,10	1,50
Kulutused kuu kohta:		
a) Tehnilise kontrolöri töötasu . . .	600,0	—
b) Amortisatsioon	1400,0	—

Tulemused tooteühiku (100 tk.) kohta
sääst (—), kulutuste suurenemine (+)

Metall	(+)	4.03 rbl.
Töötasu	(—)	6.00 „
Elektrienergia	(—)	4.60 „
Tööriistad	(—)	0.10 „
Praagi kaod	(—)	3.60 „
Tehnilise kontrolöri töötasu . .	(—)	600.00 „
Amortisatsioon	(—)	1400.00 „

Aastane tingimuslik sääst:

a) metall	(+)	43 323.— rbl.
b) transpordikulud	(—)	6 000.— „
c) töötasud (—30 100 normtundi) . .	(—)	64 500.— „
d) tehnil. kontrolöri töötasu (600 × 12)	(—)	7 200.— „
e) täiendav töötasu ja juurdearvutused .	(—)	12 000.— „
f) elektrienergia (494,5 tuh. kWh) . . .	(—)	49 450.— „
g)ööriistad	(—)	1 075.— „
h) kaod praagist	(—)	38 700.— „
i) amortisatsioon	(—)	16 800.— „
Kokku aastane sääst		152 402.— rbl.

Näide 2

Esitati ettepanek valmistada detail A mitte uuest materjalist, vaid detaili B jäätmetest.

Arvutuse alused

- 1) Ettepanek juurutati 1. juulil 1955. a.
- 2) Detaili A tootmise aastaplaan 700 000 tk.
- 3) Materjali kulunormi vähenemine:

Kasutatakse õhemat konstruktsiooni — lehtterast mark „08”, paksus $3 \pm 0,22$ — mõõted 1240×1940 . Ühest teraslehest toodeti 140 detaili; eeltoote mõõted 480×35 ; eeltoote kaal 0,396 kg. Ühe detaili kohta kulunorm 0,408 kg. Tagastatavad jäätmed ühe detaili kohta 0,012 kg.

Detaili B tootmisel saadi terase mark 30T jäätmeid 4,505 kg, paksuses $3 \pm 0,22$, detailide väljatulek 8 tk., eeltoote mõõted 480×35 , kaal — 0,396 kg. Ühe detaili kohta kulunorm — 0,563 kg. Tagastatavaid jäätmeid ühe detaili kohta 0,167 kg.

Aasta tingimusliku säästu arvutus

Jrk. nr.	Kulutuse nimetus	Mõõt- ühik	S u m m a		
			hulk	hind rbl.	summa rbl.
1.	Enne ettepaneku juurutamist:				
	a) metalli kulunorm	kg	0,408	0.94,36	0.38,49
	b) tagastatavad jäätmed	"	0,012	0.04,0	0.00,05
		kg	0,396	—	0.38,44
2.	Pärast ettepaneku juurutamist:				
	a) metalli kulunorm	kg	0,563	0.35,2	0.19,82
	b) tagastatavad jäätmed	"	0,167	0.04	0.00,67
		kg	0,396	—	0.19,15
3.	Sääst ühe detaili kohta:				
	a) metall	t	(—)0,408	—	0.19,29
	b) jäätmed	"	(+)0,408		
4.	Aastane tingimuslik sääst (700 000 det.):				
	a) metall	t	(—)285,0	—	135.03
	b) jäätmed	"	(+)285,6		

2. Arvutus energia säästu alal

Kütuse ja energia kulutuste vähendamise alal esitatakse väga mitmesuguseid ettepanekuid: sellest olenevalt on nende järgi säästu arvutuse alused ka väga mitmesugused.

Näide 3

Saabus ettepanek viia termilise tsehhi kaks vanni masuudi küttelt üle looduslikule gaasile, mis võimaldab säästa masuuti. Koos ettepanekuga esitati ka gaasiküttele üleviimise projekt, põletite konstruktsioon jne.

Arvutuse alused

- 1) Ettepanek juurutati 1. augustil 1955. a.
- 2) Vannides töödeldavate detailide aastaplaan on 240 t.
- 3) 1 t kõlbliku valu kohta on masuudi kulunorm 370 kg tingkütust, või üle viies naturaalmasuudile — 264 kg.
- 4) 1 t kõlbliku valu kohta on loodusliku gaasi kulunorm 330 m³ (naturaalväljenduses);
- 5) Ettepaneku rakendamise ühekordsed kulutused on 750 rbl.

Aastase tingimusliku säästu arvutus

Jrk. nr.	Kulutused 1 t kõlbliku valu kohta	Mõõtühik	Summa		
			hulk	hind rbl.	summa rbl.
1.	Enne ettepaneku juurutamist:				
	masuut	kg	264	0.36	95.04
2.	Pärast ettepaneku juurutamist:				
	gaas	m ³	330	0.26	85.80
	Sääst 1 t valu kohta rbl.		—	—	(—) 9.24.—

Jrk. nr.	Kulutused 1 t kõlb- liku valu kohta	Mõõt- ühik	S u m m a		
			hulk	hind rbl.	summa rbl.
3.	Aastaplaani (240 t) kohta:				
	masuut	t	(-)63,360	360	(-)22810.—
	gaas	m ³	(+)79,200	260	(+)20592.—
	Sääst	rbl.	—	—	(-) 2218.—

Näide 4.

Tehti ettepanek asetada viiele sepa auruhaamrile kondenspotid, mis annavad auru säästu.

Arvutuse alused

- 1) Ettepanek juurutati 1. jaan. 1956. a.
- 2) Aastaplaani täitmiseks vajatakse 12 240 haamertundi.
- 3) Peamehaanikaosakonna õiendi kohaselt oli auru kulu enne ettepaneku rakendamist 1 sepahaamri kohta 125 kg tunnis või 0,0875 Mcal, pärast ettepaneku rakendamist aga 0,0525 Mcal.
- 4) Ettepaneku realiseerimisega seoses olevad ühekordsed kulutused on 2500 rbl.

Aastase tingimusliku säästu arvutus

Jrk. nr.	Kulutused 1 auru- haamri kohta	Mõõt- ühik	S u m m a		
			Hulk	Hind rbl.	Summa rbl.
1.	Enne ettepaneku juuru- tamist: Aur (soojussisaldus 700 kcal)	Mcal	0,0875	—	—

Jrk. nr.	Kulutused 1 auruhaamri kohta	Mõõtühik	S u m m a		
			Hulk	Hind rbl.	Summa rbl.
2.	Pärast ettepaneku juurutamist: Auru (soojussisaldus 700 kcal)	Mcal	0,0525	—	—
	Ühele haamrile tunnis	„	0,0350	42.50	1.48,75
3.	Auru sääst aastas (12 240 haamertundi)	„	428,4	42.50	18207.—

N ä i d e 5.

Saabus ettepanek kasutada detailide pesemiseks töötanud vett, mis vähendab kulutusi veele. Esitati skeem töötanud vee kasutamiseks detailide pesemiseks.

Arvutuse alused

- 1) Ettepanek rakendati 1. jaan. 1956. a.
- 2) Detailide pesemiseks vajatakse aastas 32 000 vannitundi.
- 3) Peamehaanikaosakonna õiendi kohaselt on 1 vanni kohta tunnis vee kulunorm 1,6 m³.
- 4) Ettepaneku realiseerimisega seoses olevad ühekordsed kulutused on 700 rbl.

Tingimusliku säästu arvutus

Jrk. nr.	Kulutused 1 vanni kohta	Mõõtühik	S u m m a		
			Hulk	Hind rbl.	Summa rbl.
1.	Enne ettepaneku juurutamist: Vesi	m ³	1,6	0.17	0.27,2

Jrk. nr.	Kulutused 1 vanni kohta	Mõõt- ühik	S u m m a		
			Hulk	Hind rbl.	Summa rbl.
2.	Pärast ettepaneku juu- rutamist:				
	Vesi	m ³	—	—	—
	Sääst ühe vanni kohta tunnis	"	1,6	0.17	0.27,2
3.	Aastane sääst (32 000 vanntunni kohta) . .	"	51 200	0.17	8704.—

3. Säästu arvutus tööriistade, stantside ja mudelite alal

Aastase tingimusliku säästu määramine tööriistade, stantside, mudelite jne. alal kujutab endast nende kulumise vähenemise kindlakstegemist aastaplaani täitmise ulatuses.

Säästu arvutuse aluseks on peamehaanikaosakonna õiendid.

N ä i d e 6.

Ratsionaliseerija ettepanekul muudeti detaili C konstruktsiooni ja selle töötlemise tehnoloogiat, mille tõttu tööviljakus tõusis ja töötasu alal saadi säästu. Kuid ettepaneku rakendamine nõudis uue stantsi valmistamist.

Arvutuse alused

- 1) Ettepanek rakendati 1. okt. 1955. a.
- 2) Detaili C tootmise aastaplaan 100 000 tk.
- 3) Normatiivid enne ettepanekut:
detaili töötlemiseks vajalik tööaeg 40 min.
detaili töötlemise hinne 1 rbl. 20 kop.
- 4) Normatiivid pärast ettepanekut:
detaili töötlemiseks vajalik tööaeg 10 min.
detaili töötlemise hinne 25 kop.

- 5) Uue stantsi väärtus 10 000 rbl.
 Stantsi keskmine tööiga 5 aastat.

Tingimusliku säästu arvutus

Jrk. nr.	Kulutuste nimetus	Mõõt- ühik	Kulutus e d		
			Arv	Hind rbl.	Summa rbl.
1.	Enne ettepaneku raken- damist (1 detaili kohta):				
	tööaeg ja töötasu . .	norm- minut	40	—	1.20
2.	Pärast ettepaneku ra- kendamist (1 detaili kohta):				
	a) tööaeg ja töötasu	"	10	—	0.25
	b) stantsi kulumine $\left(\frac{10\,000 \text{ rbl.}}{100\,000 \times 5} \right)$	kop.	—	—	0.02
3.	Aastane sääst ühe de- taili kohta:				
	a) tööaeg ja töötasu	norm- minut	30	—	0.95
	b) stantsi kulumine	kop.	—	—	(+) 0.02
4.	Aastane sääst kogu too- dangule (100 000 de- taili):				
	a) tööaeg ja töötasu	norm- tundi	50 000	—	(-) 95 000
	b) lisatöötasu (6%)	"	—	—	(-) 5 700
	c) juurdearvutused töötasule (7,2%)	"	—	—	(-) 7 250
	d) stantsi kulumine (2 kop. \times 100 000)	Rbl.			(+) 2 000
	Kokku	Rbl.			(-) 105 950

4. Säätu arvutus praagi vähendamise alal

Säätu arvutuse aluseks võetakse ettevõtte tehnikaosakonna, tehnilise kontrolli osakonna ja tsehhi juhatajate ning tsehhi raamatupidaja poolt allakirjutatud õiend praagi protsendi vähendamise kohta.

Säätu arvutamisel kasutatakse järgmisi andmeid:

a) ettepaneku rakendamisest tingitud praagi alanemise protsent, mis tehakse kindlaks enne ettepaneku rakendamist esinenud (tavaliselt kuue kuu perioodil) praagi keskmise protsendi võrdlemisega pärast ettepaneku rakendamist kolme kuu perioodil esineva praagi protsendiga;

b) praagitud toote ühiku plaaniline omahind.

Näide 7.

Malmivalu tsehhis tehti ettepanek muuta detaili A valamiseks litniku süsteem ja seega vähendada praaki.

Arvutuse alused

1) Ettepanek rakendati 1. veebruaril 1956. a.

2) Detaili A toodang 181 960 tk. aastas, selle hulgas rakendamise päevast arvates kuni aasta lõpuni 170 000 tk.

3) Andmed praagi muudatuste kohta enne ja pärast ettepaneku rakendamist:

A e g	Toodetud kõlblikke detaile	Praagitud detaile	Praagi % %
a) enne ettepaneku rakendamist:			
August 1955. a.	15 100	210	
September 1955. a.	15 150	215	
Oktoober 1955. a.	15 200	218	
November 1955. a.	15 250	220	
Detsember 1955. a.	15 000	214	
Jaanuar 1956. a.	15 200	212	
Kokku :	90 900	1289	1,418

A e g	Toodetud kõlblikke detaile	Praagitud detaile	Praagi % %
-------	----------------------------------	----------------------	---------------

b) pärast ettepaneku rakendamist:

Veebruar 1956. a.	15 223	55	
Märts 1956. a.	15 150	59	
Aprill 1956. a.	15 250	58	
Kokku:	45 623	172	0,377

4) Normatiivid valu plaanilise omahinna määramiseks:

- a) valu toorikukaal 28,9 kg;
- b) valu puhaskaal 24,8 kg;
- c) põlemiprotsent 5,5;
- d) 1 kg vedela metalli hind 39,856 kop.;
- e) koksi kulunorm 1 t kõlblike detailide valu kohta 96,53 kg;
- f) koksi kulunorm 1 detaili valu kohta

$$\frac{(96,53 \times 24,8)}{1000} = 2,394 \text{ kg};$$

- g) 1 kg koksi hind 31 kop.
- h) töötasu detaili töötlemise eest 1 rbl. 09,1 kop.
- i) kärnisegu koostise 1 kg hind 3,679 kop.
ühe kärni tegelik kaal 1,052 kg.

Tingimusliku säästu arvutus

- 1) Praagi protsendi alanemine:
 $1,418 - 0,377 = 1,041\%$.
- 2) Praakdetailide alanemine aastas
 $181\,960 \times 1,041 = 1894$.
- 3) Tingimuslik sääst aasta kohta:

Jrk. nr.	Kulutused	Tingimuslik sääst praakdetailide vähenemise arvel (1894 tk.) Rbl.
1.	Metall (põlem) $\frac{(28,9 \times 100)}{100 - 5,5} \times 0,055 =$ = 1,682 kg hinnaga 39,856 kop.	1269.—
2.	Koks (31 kop. \times 2,394)	1405.—
3.	Põhitöötasu	2066.—
4.	Lisatöötasu (9,3%)	192.—
5.	Juurdearvutused töötasule (7,2%)	163.—
6.	Kärnisegu (1,052 kg hinnaga 3,679 kop. ühe kg eest)	74.—
	Kokku	5169.—

5. Säastu arvutus seadmete moderniseerimise alal

Ettepanekute kohta, mis käsitlevad seadmete moderniseerimist, tehakse aastane tingimuslik sääst kindlaks tsehhi eksploatatsioonikulude võrdlemise teel enne ja pärast seadme moderniseerimist. Kui aga ratsionaliseerimisettepanek on suunatud seadme moderniseerimise kulude vähendamisele, siis tehakse aastane tingimuslik sääst kindlaks, võrreldes kulutusi esialgselt projekteeritud moderniseerimisviisi järgi kulutustega ratsionaliseerimisettepaneku kohalt.

Selliste ettepanekute järgi säästu arvutades tuleb kontrollida:

a) kas esialgne projekteeritud moderniseerimisviis on efektiivne, s. t. kas see annab säästu selle tsehhi ekspluatatsioonikuludes, kus kasutatakse moderniseeritavat seadet;

b) kas esialgne projekteeritud moderniseerimisviis on kinditatud ettevõtte peainseneri poolt.

Ainult nende tingimuste olemasolul võib esialgset projekteeritud moderniseerimisviisi võtta aluseks ratsionaliseerija poolt ettepanud uue moderniseerimisviisi juurutamisest saadava säästu arvutamiseks.

Näide 8.

Ratsionaliseerijalt saabus ettepanek kahe vana konstruktsiooniga poolautomaattreipingi tüüp A moderniseerimiseks, vahetades selles olevad sektsioonid samasuguste poolautomaattreipinkide uut konstruktsiooni sektsioonidega. See ettepanek võimaldab treipinki üle viia kiirlõikamisele ja ühtlasi alandada kulutusi pingi remondile.

Enne selle ettepaneku rakendamisele asumist saabus teiselt ratsionaliseerijalt ettepanek viia nende pinkide moderniseerimine läbi mitte sektsioonide asendamisega uut konstruktsiooni sektsioonidega, vaid vanade sektsioonide moderniseerimisega, neid kapitaalselt remontides ja mõningaid detaile konstruktiivselt muutes. Teine ettepanek annab samasuguse säästu kui esimene, kuid vähendab peale selle veel kulutusi pingi moderniseerimise alal.

Teise ettepaneku vastuvõtmisega langes ära esimese ettepaneku juurutamise vajadus. Kuid teine ettepanek ei ole iseseisva iseloomuga, vaid kujutab endast esimese ettepaneku täiendamist, parandades seda. Seepärast tuleb ettevõttel teostada säästu ja autorihüvituse arvutus nii esimesele kui ka teisele ratsionaliseerijale.

Nagu ülaltoodust nähtub, kuulub esimesele ratsionaliseerijale ettepanek pinkide moderniseerimise alal, mis annab säästu nende ekspluateerimisel (üleminek kiirlõikamisele, pingi remondikulude vähendamine).

Teine ratsionaliseerija esitas pinkide moderniseerimisviisi, mis vähendab selle läbiviimise kulusid.

Arvutuse alused

1) Andmed säästu arvutamiseks autorihüvituse määramisel esimesele ratsionaliseerijale:

a) esimene pink moderniseeriti 1. mail 1955. a.; teine — 1. septembril 1955. a. Autoriga saavutati kokkulepe, et ettepaneku kasutamise esimese aasta alguseks loetakse 1. september 1955. a.;

b) plaani kohaselt tuleb aastas töödelda esimesel pingil 100 000 ja teisel pingil 120 000 detaili;

c) pingi ühe sektsiooni väärtus vanametalli hinna järgi on 500 rbl.;

d) detailide töötlemisnormide muutumine: enne ratsionaliseerimisettepaneku rakendamist esimesel pingil töödeldava detaili ajanorm 40 min., hinne 1 rbl. 80 kop., elektrienergia kulu aastas (14,3 kop. kWh) 19 000 kWh; teisel pingil töödeldava detaili ajanorm 35 min., hinne 1 rbl. 70 kop., elektrienergia kulu aastas 21 000 kWh; pärast ratsionaliseerimisettepaneku rakendamist — esimesel pingil töödeldava detaili ajanorm 27 min., hinne 1 rbl. 20 kop., elektrienergia kulu aastas 13 000 kWh; teisel pingil töödeldava detaili ajanorm 24 min., hinne 1 rbl. 12 kop., elektrienergia kulu aastas 14 000 kWh;

e) pingi remondinormide muutumine:

enne ettepaneku rakendamist — remonditsükkel 4,5 kuud, remontide keskmine arv aastas 2,67;

pärast ettepaneku rakendamist — remonditsükkel 9 kuud; remontide keskmine arv aastas 1,335.

f) kulutused pingi ühe remondi kohta:

lukksepatööde alal — 360 tundi, pingitööde alal — 50 tundi — kokku 410 tundi, VI kategooria töötasuga 2 rbl. 49 kop. tunnis, s. t. 2 rbl. 49 kop. \times 410 = 1020 rbl. 90 kop.

2) Andmed säästu arvutamiseks autorihüvituse määramiseks teisele ratsionaliseerijale:

Tingimusliku säästu arvutus

I

Säästu arvutus autorihüvituse määramiseks esimesele ratsionaliseerijale

Jrk. nr.	Kulutuste nimetus	Möö- ühik	Kulutused enne esimese ratsionaliseerija ette- paneku juurutamist		Kulutused pärast esi- mese ratsionaliseerija ettepaneku juurutamist	
			Arv	Summa rbl.	Arv	Summa rbl.
1	2	3	4	5	6	7
1.	Tööaeg ja -tasu esimese pingi kohta:					
	a) ühele detailile	normmin.	40	1.80	27	1.20
	b) aastaplaanile (100 000 de- taili)	milj. normmin.	4,0	180 000.—	2,7	120 000.—
2.	Tööaeg ja -tasu teise pingi kohta:					
	a) ühele detailile	normmin.	35	1.70	24	1.12
	b) aastaplaanile (120 000 de- taili)	milj. normmin.	4,2	204 000.—	2,88	134 400.—
	Kokku tööaeg ja töötasu aasta- plaanile		8,2	384 000.—	5,580	254 400.—

1	2	3	4	5	6	7
3.	Lisatöötasu, aastas (6%)	rbl.	—	23 040.—	—	15 264.—
4.	Juurdearvestus töötasule (7,2%)	"	—	29 307.—	—	19 415.—
5.	Elektrienergia kulu, aastaplaanile:					
	a) esimesele detailile	kWh	19 000	2 717.—	13 000	1 859.—
	b) teisele detailile	"	21 000	3 003.—	14 000	2 002.—
	Kokku	"	40 000	5 720.—	27 000	3 861.—
6.	Kulutused pinkide remondiks, aastas:	Remontide arv aastas				
	a) lukksepa- ja pingitööd ühe pingi kohta	"	2,67	2 726.—	1,335	1 363.—
	b) lukksepa- ja pingitööd kahe pingi kohta	"	5,34	5 452.—	2,66	2 726.—
7.	Amortisatsiooni suurenemine, aastas	—	—	—	—	4 464.—
	Üldse ekspluatatsioonilisi kulusi	Rbl.	—	447 519.—	—	300 130.—

Tingimuslik aastane sääst Rbl! 147 389.—

Säästu arvutus autorihüvituse määramiseks teisele ratsionaliseerijale

Jrk. nr.	Kulutuste nimetus	Mõõt- ühik	Kulutused		
			Arv	Hind rbl.	Summa rbl.
1.	2	3	4	5	6
1. Amortisatsiooni suurenemine pinkide moderniseerimisel esimese ratsionaliseerija meetodil					
1.	Moderniseerimise maksumus, arvesse võt- mata vanade sektsioonide vanametalli väärtust	Pink	2	26 155.—	52 310.—
2.	Vanade sektsioonide eest vanametalli vää- rtuse järgi	"	2	500.—	1 000.—
3.	Moderniseerimise maksumus, võttes arvesse vanade sektsioonide eest saadud vaname- talli väärtust	"	2	25 655.—	51 310.—
4.	Aastase amortisatsiooni suurenemine	Rbl.	—	—	4 464.—

1	2	3	4	5	6
	2. Amortisatsiooni suurenemine pinkide moderniseerimisel teise ratsionaliseerija meetodil				
1.	Nende uute detailide valmistamise kulud, mis lähevad seksioonidele, millede konstruktsioon muudetakse	Pink	2	3 870.—	7 740.—
2.	Vanade seksioonide kapitaalremont (arvesse võttes nende kulumist)	Pink	2	4 672.—	9 344.—
3.	Kokku	Rbl.	—	—	17 084.—
4.	Aastase amortisatsiooni suurenemine		—	—	1 486.—

Aastane tingimuslik sääst (4464—1486) Rbl. 2 978.—

a) projekteeritud kulutused enne ettepaneku juurutamist: ühe pingi jaoks vajaliku uue konstruktsiooniga sektsiooni väärtus 26 155 rbl.;

b) kulutused pärast ettepaneku juurutamist: vanade sektsioonide moderniseerimise maksumus ühe pingi kohta (nende detailide kohta, millede konstruktsioonis on tehtud muudatused) 8542 rbl.

*

Üheks peamiseks küsimuseks säästu arvutamisel on lisakulude arvesse võtmine.

Paljud leiutajad ja ratsionaliseerijad, kuid ka mõned leiutus-ratsionaliseerimisala eest vastutavad töötajad ja ökonomistid ei käsitle säästu arvutamisel lisakulusid alati õieti. Nad arvavad, kui Tasumaksmise juhendi p. 32 räägitakse enne ja pärast ettepaneku juurutamist koostatud toodangu omahinna plaaniliste kalkulatsioonide võrdlemisest, siis töötasu säästu esinemisel, kõikidel juhtudel, esineb sääst ka lisakuludes. Sellest lähtudes arvavad nad põhitöötasu säästusummale kõikidel juhtudel mehaaniliselt juurde ka säästu tsehi ja üldtehaseliste lisakulude arvel.

Selline vaatekoht on muidugi vale, pole kooskõlas Tasumaksmise juhendiga ja on vastuolus toodangu omahinna kalkuleerimise korraga. Tsehi ja üldtehaselised lisakulud kantakse toodangu omahinnale proportsionaalselt põhitöötasule, mis baseerub nende kulude absoluutsete summade arvutamisel ja on vaid tööstusliku toodangu omahinna kalkuleerimise meetodiks.

Küsimus sellest, kas lisakulud muutuvad põhitöötasu muutumisega või mitte, tuleb lahendada mitte mehaaniliselt vaid analüütiliselt.

Kõikide ettepanekute järgi, mis võimaldavad suurendada toodangu väljalaset, tuleb säästu arvutamisel võrrelda toote omahinna kõikide elementide järgi enne ja pärast ettepaneku juurutamist koostatud toodangu omahinna plaanilisi kalkulatsioone, võttes arvesse toodangu väljalaske suurenemisest tingitud lisakulude säästu.

Kui ettepaneku juurutamise tulemusena toodang ei suu-

rene, siis, vaatamata põhitöötasu muudatustele, antud juhul ei esine säästu lisakuludes ja põhitöötasu säästu summale ei või arvutada säästu lisakulude arvel. Erandina tuleb sääst arvutada lisatöötasule ja sotsiaalkindlustusele kõikidel põhitöötasu säästu juhtudel. Kui toodangu väljalaske suurenemist ei esine, tuleb analüütiliselt kindlaks teha ja arvutada sääst tsehhi lisakulude üksikute elementide järgi, mis on seotud seadmete tööga (tehnoloogiline kütus, energia jt.), millele absoluutsed kogused muutuvad ettepaneku juurutamise tulemusena.

Vaidlusi ettevõtete juhtkondade ja ettepanekute autorite vahel kutsuvad esile ka säästu arvutused ettepanekute eest, mis vähendavad või kõrvaldavad toodangu praagi.

Seletatav on see sellega, et mõnede ettevõtete raamatupidajad lahendavad seda küsimust kahekordse raamatupidamise põhimõttel. Ettevõtte jaoks arvutavad nad (nagu see ongi ette nähtud) praagi täieliku maksumuse, võttes arvesse kõiki kulutusi, mis langevad praakesemetele, selle hulgas ka lisakulud. Toodete praaki vähendavate või kõrvaldavate ettepanekute eest säästu arvutamisel nad aga praagi maksumusse enne ja pärast ettepaneku juurutamist lisakulusid arvesse ei võta, mis tegelikult on vastuolus mitte üksnes tasumaksmise juhendiga, vaid ka NSV Liidu Riikliku Plaankomisjoni, NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse ja NSV Liidu Rahandusministeeriumi 18. märtsi 1955. a. juhendiga praagi maksumuse arvutamisest tsehhi lisakulude arvesse võtmisega.

N ä i d e 9.

Esitati ratsionaliseerimissettepanek muuta tsehhi põhitootmistehnoloogiat. Ettepaneku juurutamine võimaldas suurendada toodete väljalaset ja alandada toodete omahinda. Tehnoloogia muutmine ei vähendanud üksnes toote valmistamise töömahukust, vaid likvideeris ka tööstuse kitsaskohad. Seoses sellega toodete väljalaske maht suurenes suuremal määral kui alanes töömahukus.

Toodete väljalase suurenes võrreldes plaaniga 60% võrra aastas (plaan 300 000 tk., väljalase 480 000 tk.).

1) Säästu arvutus töötasu ja juurdearvestuse alal.

Töötasu	Enne ettepanekut, kop.	Pärast ettepanekut	Sääst, kop.
Põhitöötasu	30	16	14
Lisatöötasu (10%)	3,0	1,6	1,4
Juurdearvestus (7,5%)	2,3	1,2	1,1

2) Materjalide ja eritööriistade kulu.

Kulu tooteühikule ei muutu, kuna tähendatud kulutused suurenevad proportsionaalselt plaani suurenemisele. Seoses ettepaneku juurutamisega säästu selle kululiigi alal ei teki.

3) Lisakulude muudatused.

Kulud	Kulutused enne ettepanekut		Kulutused pärast ettepanekut	
	%	tuh. rbl.	%	tuh. rbl.
Kulud, seoses seadmete tööga	74,5	67,1	124,1	95,3
Tsehhikulud . . .	71,2	64,1	88,4	67,9
Üldtehaselised kulud	22,4	20,1	26,2	20,1
Kokku	168,0	151,3	238,7	183,3
Kulutused ühikule	—	50,4 kop.	—	38,2 kop.
Sääst ühikule . . .	—	—	—	12,2 kop.

Antud juhul lisakulude suurus (%-ides) suureneb järsult pärast ettepaneku juurutamist põhjusel, et lisakulude absoluutsumma võrdlemisi vähese kasvu juures väheneb tunduvalt põhitöötasu.

Töötasu summa enne ettepaneku juurutamist moodustas plaanides

pärast juurutamist $30 \text{ kop.} \times 300\,000 = 90\,000 \text{ rbl.};$

$16 \text{ kop.} \times 480\,000 = 76\,800 \text{ rbl.}$

Lisakulude summade arvestus pärast ettepaneku juurutamist, nagu ülalpool toodud, on teostatud nende kuluelementide analüüsi põhjal enne ettepaneku juurutamist.

Enne ettepaneku juurutamist teostatud lisakulude analüüsi tulemusena tehti kindlaks, et 40% kulude summast, mis on seotud seadmete tööga, suureneb proportsionaalselt tootmisplaani kasvuga (kütus, elektrienergia, seadmete kulumine). Ülejäänud 60% kuludest suurenevad pooles suuruses toodangu väljalaske mahu suurenemisest (remont, seadmete eksploatatsioon ja amortisatsioon).

Neil tingimustel on seadmete tööga seotud kulude summa pärast ettepaneku rakendamist järgmine:

$$\frac{67,1 \times 40}{100} = 26,8 \text{ tuh. rbl.}, \quad \frac{26,8 \times 160}{100} = 42,9 \text{ tuh. rbl.}$$

$$\frac{67,1 \times 60}{100} = 40,3 \text{ tuh. rbl.}; \quad \frac{40,3 \times 130}{100} = 52,4 \text{ tuh. rbl.}$$

Kokku $42,9 \text{ tuh. rbl.} + 52,4 \text{ tuh. rbl.} = 95,3 \text{ tuh. rbl.}$

Tsehnikulude summast ainult 10% kasvab proportsionaalselt toodangu väljalaske suurenemisega (tsehhisisene transport). Need kulud pärast ettepaneku juurutamist on järgmised:

$$\frac{64,1 \times 10}{100} = 6,4 \text{ tuh. rbl.}; \quad \frac{6,4 \times 160}{100} = 10,2 \text{ tuh. rbl.}$$

$$\frac{64,1 \times 90}{100} = 57,7 \text{ tuh. rbl.}$$

Kokku $10,2 \text{ tuh. rbl.} + 57,7 \text{ tuh. rbl.} = 67,9 \text{ tuh. rbl.}$

Üldtehaselised kulud pärast ettepaneku juurutamist ei muutu: 20,1 tuh. rbl.

- 4) Üldine sääst kõikide kululiikide järgi, mis muutuvad toodangu väljalaske suhtes:

Kulud	Ühikule kop.
Põhitöötasu	14
Lisatöötasu	1,4
Juurdearvestus töötasule	1,1
Kulud	12,2
Kokku	28,7

Tingimuslik aastane sääst

$$28,7 \text{ kop.} \times 480\,000 = 137\,760 \text{ rbl.}$$

- 5) Autorihüvitus:

$$\frac{137\,760 \times 1,25}{100} + 1100 \text{ rbl.} = 2822 \text{ rbl.}$$

N ä i d e 10.

Ratsionaliseerija tegi ettepaneku parandada detaili B praak selle täiendava töötlemisega.

Enne ettepaneku juurutamist esines praak 4% ulatuses. Ettepaneku juurutamine kõrvaldab praagi täielikult. Detaili B aastane tootmisplaan on 46 000 tk.

Enne ettepaneku juurutamist väljapraagitud detailide hulk aastas oli

$$\frac{46\,000 \times 4}{100} = 1840 \text{ tk.}$$

- 1) Säästu arvutus praagi alal:

Väljapraagitud ühe detaili B täisväärtus on 5 rbl. Praagi likvideerimisest saavutatav sääst aastas on 9200 rbl. (5×1840).

2) Kulutused detaili täiendava töötlemise eest praagi parandamisel:

Töötasu 1 detaili töötlemise eest 8 kop.

Täiendav töötasu (10%) 0,8 kop.

Juurdearvestus töötasule (7,5%) 0,7 kop.

Kokku 1 detailile 9,5 kop.

Töötasu ühes juurdearvestustega kõikide detailide parandamise eest — $9,5 \times 1840 = 175$ rbl.

Puhas sääst ettepaneku rakendamisest — $9200 - 175 = 9025$ rbl.

3) Autorihüvitus.

$$\frac{9025 \times 4}{100} + 170 = 531 \text{ rbl.}$$

Näide 11.

Masinaehitustehase brigadirilt sm. A. Kaselt saabus ettepanek valmistada treipingi juurde lisaseade, mis vähendab detaili „A” töötlemise aega 2 tunni võrra ja võimaldab säästa musta metalli 16,6% võrra.

Ettepanek tunnistati tehniliseks täiustuseks, võeti vastu ja selle juurutamise plaan kinnitati tehase poolt.

Plaaniosakonnast saadud andmeil tuleb tehasel selliseid detaile valmistada aastas 1000 tükki. Detaili tootmiseks kuluva normeeritud materjali väärtus on 100 rubla.

Tootmistehnilis-finantsplaani järgi on lisakulud järgmised:

tsehhikulud 120%

üldtehaselised kulud 80%

Detaili „A” töötlemise ajanorm on 200 tundi. Töö kategooria — V. Selle kategooria tariifitasu on 1 rubla 75 kop. normtunni eest.

Seega aastane sääst käesoleva ettepaneku kasutamisest on 20 500 rbl.

Kehtiva korra kohaselt tuleb metalli säästu summat vähendada kahekordselt: $10\ 000 \times 0,5 = 5\ 000$ ja arvata üldisest säästusummast maha

$$20\ 500 - 5\ 000 = 15\ 500 \text{ rbl.}$$

Summast 15 500 rbl. tulebki arvutada autori hüvitus. Kuna ettepanek kuulub tehniliste täiustuste liiki, siis Tasumaksmise juhendi p. 9 kohaselt tuleb ettepaneku autorile maksta 5% + 650 rbl., s. t.

$$\frac{15\ 500 \times 5}{100} + 650 = 1425 \text{ rbl.}$$

Kulutused	Enne ettepanekut		Pärast ettepanekut		Ökonoomiline efekt (rbl.)
	Ühikule (rbl.)	Aastatoo- dangu eest (tuh. rbl.)	Ühikule (rbl.)	Aastatoo- dangu eest (tuh. rbl.)	
Tööjõud:					
a) inimtunnid . . .	200	200 000	198	198 000	2 000
b) rbl.	350	350,0	346,50	346,5	3 500
Tsehhikulud . . .	420	420,0	415,80	415,8	4 200
Üldtehaselised kulud	280	280,0	277,20	277,2	2 800
Must metall . . .	60	60,0	50,00	50,0	10 000
Värv. metall . . .	10	10,0	10,00	10,0	—
Mitmesugune materjal	5	5,0	5,00	5,0	—
Kütus	10	10,0	10,00	10,0	—
Elektrienergia . .	15	15,0	15,0	15,0	—
	1150	1150,0	1129,50	1129,5	20 500

HÜVITUSTE MÄÄRAMINE ETTEPANEKUTE EEST, MIS SÄÄSTU EI ANNA

Ettepaneku kasulikuks tunnistamisel ei ole kohustuslik, et selle rakendamine annaks säästu. Kasulikeks võib tunnistada ka ettepanekuid, mis rahalist säästu ei anna, kuid toovad sotsialistlikule ühiskonnale ja rahvamajandusele kasu, näiteks ettepanekud, mis kergendavad tööd, parandavad ohutustehnika olukorda, tõstavad toodete kvaliteeti jne. Selliste ettepanekute eest määravad hüvituse suuruse nende ettevõtete ja asutiste juhatajad, kes võtsid ettepaneku kasu-

tamisele. Hüvituse suurus määratakse vastavalt ettepaneku tegelikule väärtusele.

Sellise ettepaneku väärtuse määramisel tuleb arvesse võtta:

a) ettepaneku tehniline tähtsus antud ettevõttele ja rahvamajandusele tervikuna;

b) mõni teine efekt, mida saavutatakse ettepaneku rakendamiselega;

c) ettepaneku kasutamise maht, kas käesoleval ajal või perspektiivis;

d) ettepaneku väljatöötamise aste.

Tegeliku väärtuse määramiseks võib sellist ettepanekut võrrelda ka mõne teise sama tähtsust omava ettepanekuga, mis annab säästu.

Tehes selliselt kindlaks ettepaneku tegeliku väärtuse, määrab ettevõtte või organisatsiooni juhataja hüvituse suuruse Tasumaksmise juhendi piires.

Kui ettepaneku kasutamise maht või väärtus suurenes (tehnilistel täiustustel ja ratsionaliseerimisetepanekutel ühe aasta kasutamise ja leiutistel — viie aasta kasutamise kestel), võrreldes sellega, mis tehti kindlaks hüvituse suuruse esialgsel määramisel, on ettevõtte või organisatsiooni juhatajal õigus suurendada hüvituse määra, makstes autorile välja vahe.

Tasumaksmise juhendis ei ole eraldi öeldud, kui suur on hüvituse alammäär ettepanekute eest, mis säästu ei anna. See asjaolu on kutsunud ettevõtetes esile tasumaksmise juhendi mitmeti tõlgitsemise selles osas.

Tasumaksmise juhendi üldmõiste kohaselt, mis on väljendatud sama juhendi p. 9, on hüvituse alammääraks ratsionaliseerimisetepanekute eest, mis säästu ei anna, 100 rubla, tehniliste täiustuste eest — 150 rubla ja leiutiste eest — 200 rubla.

Sellel seisukohal asuvad ka NSV Liidu ministeeriumid, mis nähtub nende poolt kinnitatud leiutus-ratsionaliseerimistöö juhenditest.

Nii näiteks NSV Liidu Laiatarbe Tööstuskaupade Minis-

teeriumi poolt 28. detsembril 1953. a. kehtestatud leiutus-ratsionaliseerimistöö juhendi punktis 45 on see seisukoht väljendatud järgmiselt:

„Tasumaksmise juhendi kohaselt hüvituse summa ratsionaliseerimisetepanekute eest, mis kas annavad säästu või ei anna säästu, peab olema mitte alla 100 rubla, tehniliste täiustuste eest — 150 rubla ja leiutiste eest — 200 rubla.”

LISAHÜVITUSTE MÄÄRAMINE

Erinäitajate olemasolul võib autor teatud juhtudel saada oma ettepaneku eest veel lisahüvitust.

Nii näiteks võidakse ministri või keskasutuse juhataja korraldusel autorile hüvituse määra kõrgendada leiutiste puhul, mis avastavad uusi tootmisharusid või loovad uusi väärtuslikke materjalide liike, värviliste metallide, masinate või saaduste asendajaid, milliseid NSV Liidus varem ei ole toodetud. Sõltuvalt leiutise tähtsusest võib sellistel juhtudel autorile suurendada hüvitust kuni 100% võrreldes hüvituse põhimääraga. Samuti võidakse autorile suurendada hüvitust kuni 300% võrra, võrreldes põhimääradega juhul, kui ettepanekut ei saa rahvamajanduses ellu viia massiliselt, vaid kasutatakse vähesel määral või toodangu individuaalse väljalaske korras, millest tingitud ettepaneku kasutamisele võtmisest saavutatud säästu alusel arvutatav põhihüvitus ei vastaks ettepaneku tähtsusele.

Autorihüvitust kõrgendatakse juhtudel, kui keeruline leiutis või tehniline täiustus on esitatud sellisel kujul, mis ei nõua selle kasutamisele võtmisel täiendavat väljatöötamist või vähendab väljatöötamise ulatust. Neil juhtudel lisatasu suurus oleneb autori poolt avaldatud ettepaneku väljatöötamise astmest.

Ettepanekuga üheaegselt tehnilise projekti esitamise eest kõrgendatakse autorihüvitust kuni 10% võrra, tööjooniste esitamise eest — kuni 20% võrra ja mudelite esitamise eest — kuni 30% põhihüvituse määrast.

Autorihüvituse sellise kõrgendamise eesmärgiks on stimuleerida autori aktiivset osavõttu tema ettepaneku väljatöötamisest ja realiseerimisest.

HÜVITUSE MÄÄRAMISE ERITINGIMUSED

Kasutamisele võetud ettepaneku eest hüvituse saamise õigus on tõelisel autoril. Kui aga ettepanek on mitme isiku autorluse objektiks, siis on hüvituse saamise õigus kõigil tõelistel autoritel. Seejuures leiutiste autoreile tasutakse hüvitus eranditult kõikidel juhtudel, olenemata autori teenistuslikust seisundist organisatsioonis, kus leiutis võeti kasutusele.

Eri tingimused on kehtestatud tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute autoreile hüvituste maksimises. Nimelt Tasumaksamise juhendi § 19 kohaselt tasutakse hüvitused tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest, mis otseselt kuuluvad autori töö valdkonda:

a) inseneridele, tehnikutele, meistritele, töölistele, teadusliku uurimise instituutide töötajatele, konstruktoritele, tehnoloogidele jt. — tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest, mis kannavad algupärast iseloomu tehnilise loomingu elementide olemasolul;

b) direktoritele, peainseneridele, peatehnoloogidele, peametallurgidele, peamehaanikutele, peaenergeetikutele, tsehhide ja osakondade juhatajatele — algupäraste tehniliste täiustuste eest.

Seejuures küsimuse ettevõtte direktori või tema asetäitja hüvitamisest lahendab kõrgemalseisev organ.

Ülaltoodust järeldub, et neil juhtudel, kui saabunud tehniline täiustus või ratsionaliseerimisetpanek kuulub selle isiku töövaldkonda, kes esitas ettepaneku, siis hüvituse saamise õiguse küsimuse otsustamisel on vaja kindlaks teha:

a) mis ametikohal töötab see isik;

b) kas on olemas ettevõtte juhatuse otsus, et tehniline täiustus või ratsionaliseerimisetpanek on tunnistatud originaalseks ja sisaldab tehnilise loomingu elemente, ilma milleta ei saa hüvituse väljamaksmise küsimust otsustada.

Ülaltoodust nähtub, et tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest hüvituse saamine ei olene üksnes autorlusest ja ettepaneku kasutamisele võtmise tõigast, vaid see on ka autori teenistuslikust seisundist.

Nimelt tasutakse tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute autoritele hüvitused kõikidel juhtudel siis, kui need ettepanekud ei kuulu autori töövaldkonda. Kui aga ettepanek kuulub juurutamisele autori töövaldkonnas, siis tasutakse hüvitus autorile ainult juhul, kui tema ettepanek kannab algupärast iseloomu ja kui ettepanekus esinevad tehnilise loomingu elemendid. See reegel on kehtiv tööstuse insener-tehniliste töötajate, meistrite ja ka reatöölaliste suhtes. Tööstuse keskmise ja kõrgema astme töötajad ei saa aga ratsionaliseerimisetpanekute eest üldse hüvitusi. Tehniliste täiustuste eest saavad nad hüvitusi ainult juhul, kui need on algupärased (antud ettevõtte suhtes).

Ülaltoodud Tasumaksmise juhendi p. 19 nõuetest tuleb kinni pidada ka hüvituse maksmisel ratsionaliseerijate kompleksbrigadide poolt esitatud ettepanekute eest. Juhul, kui kõikidel brigaadi liikmetel pole õigust saada hüvitust brigaadi poolt väljatöötatud ratsionaliseerimisetpanekute eest, siis makstakse hüvitused välja ainult nendele brigaadi liikmetele, kel selleks on õigus. Kompleksbrigaadi igale üksikule liikmele makstakse ettevõtte poolt hüvitus brigaadi kõikide liikmete poolt allakirjutatud hüvituse jaotuskava alusel. Hüvituse summa jaotamisel võetakse brigaadi poolt arvesse, mil määral brigaadi iga liige on nende ühisest loominguilisest tööst osa võtnud.

HÜVITUSE MÄÄRAMINE KOLLEKTIIVSETE LEIUTISTE EEST

Põhimääruse § 37 märkuse kohaselt antakse kollektiivsete leiutiste eest autoritunnistused organisatsiooni nimele. Tasumaksmise juhendi p. 20 kohaselt antakse selliste leiutiste eest hüvitused sama organisatsiooni juhatajale, kes selle summa arvel premeerib antud leiutise väljatöötamisest osavõtnud isikuid.

HÜVITUSTE MÄÄRAMINE UUTE SEEMNESORTIDE ARETAMISE JA OLEMASOLEVATE SEEMNESORTIDE PARANDAMISE EEST

Hüvitusi määratakse ka uute seemnesortide aretamise ja olemasolevate seemnesortide parandamise eest. Hüvituse saamise õigus on autoritel-seleksionääridel, sordiaretusjamaadel ja üksikutel isikutel väljaspool sordiaretusjaamu. Määruse alusel antakse autoritele välja autoritunnistused ja sordi parandamise tunnistused. Uue sordi autoriks loetakse see seleksionäär, kes juhtis seemnesordi aretamise töid kuni selle üleandmiseni riiklikule sordikatsepunktile. Kui aga seleksionääri töö oli enne riiklikule sordikatsepunktile üleandmist katkestatud, seemnesort aga läbis väikese esialgse katse, kestusega mitte alla ühe aasta, ja ülejäänud töö lõpetati teise isiku poolt, siis esimene seleksionäär ja selle töö jätkaja teine isik loetakse kaasautoriteks.

Hüvitus makstakse välja ühekordse preemia ja igaaastase hüvituse näol. Ühekordne preemia 10 000 rublast kuni 100 000 rublani makstakse kindlaksmääratud korras rajoneeritud sortide eest, mis võtavad oma alla külvipinnad: teraviljakultuurid — mitte alla 1000 ha ja kaunviljalised ja õlikultuurid või rohttaimed — mitte alla 200 ha. Iga-aastase hüvitusena makstakse 6 kop. igalt hektarilt — uue seemnesordi aretamise eest ja 4 kop. hektarilt — olemasoleva seemnesordi parandamise eest. Iga-aastane hüvitus

makstakse eelarveaasta algul eelmise aasta külvipinna alusel. Iga-aastane hüvitus jaotatakse järgmiselt: 50% hüvitusest (kuid mitte üle 50 000 rubla) makstakse autorile, 5% sordiaretusjaama sellele direktorile, kelle direktoriks oleku ajal aretati või parandati seemnesorti, ja ülejäänud 45% määratakse direktori käsutusse nende isikute premeerimiseks, kes võtsid osa uue seemnesordi aretamisest või olemasoleva seemnesordi parandamisest.

HÜVITUSTE MÄÄRAMINE HAIGUSTE UUTE RAVIMISVIISIDE EEST

Tasumaksmise juhendi p. 15 kohaselt määratakse hüvituse suurus haiguste uute ravimiviiside väljatöötamise eest nende autoritele NSV Liidu Tervishoiu Ministeriumi poolt ja veterinaaralal NSV Liidu Põllumajanduse Ministeriumi või NSV Liidu Sovhooside Ministeriumi poolt alluvuse järgi.

HÜVITUSTE VÄLJAMAKSMISE KORD JA TÄHTAJAD

Põhimääruse § 18 ja Tasumaksmise juhendi p. 5 kohaselt maksavad autorihüvitusi realiseerimisele võetud ettepanekute eest nende ettevõtete ja teadusliku uurimise asutiste (majandusorganisatsioonide) juhatajad, kes võtsid ettepaneku kasutamisele. Hüvitusi ei maksa autoritele mitte need tehased või töökojad, kes ülesande korras töötasid välja (valmistasid) ettepanekuga esitatud konstruktsiooni, vaid need ettevõtted, kes selle tegelikult rakendasid ja sellest kasu (säastu) saavad.

Nii näiteks valmistas Tallinna Kontrollmööduriistade Tehas ülesande korras M. Voroskovi leiutise — kompvekkide pakkimise masina. Selle masina kasutamisele võtmise eest ei maksnud autorile hüvitust mitte Tallinna Kontrollmööduriistade Tehas, vaid kompvekkitehas „Karamell”, kes tellis masina ja tegelikult võttis selle kasutamisele.

Tasumaksmise juhendi p. 16 alusel on ettepaneku eest hüvituse saamise õiguse aluseks ettepaneku kasutamiseks vastuvõtmise moment. Kui aga ettepaneku elluviimine nõuab selle täiendavat töötlemist või proovimist, siis makstakse hüvitus pärast töötlemise või proovimise lõpetamist.

Paljude tööstusharude süsteemides on kehtestatud kord, mille kohaselt autoritele makstakse hüvitus välja igal juhul alles pärast ettepaneku tegelikku rakendamist, mille tõenduseks tuleb koostada ettepaneku rakendamise (juurutamise) akt (tabel 8). Sellist korda tuleb pidada otstarbekaks.

Kui ettepanekut kasutatakse ühele ja samale organisatsioonile (ministeeriumile, peavalitsusele, valitsusele, trustile) alluva mitme ettevõtte poolt, arvutatakse ja makstakse hüvitus autorile kõrgemalseisva organisatsiooni (ministeeriumi, peavalitsuse, valitsuse, trusti) poolt. Kui aga need ettevõtted alluvad ühe ja sama ministeeriumi süsteemi kuulvale mitmele organisatsioonile (üks trustile, teine — peavalitsusele või vahetult ministeeriumile), arvutatakse ja makstakse hüvitus ministeeriumi poolt. Kui ettepanekut kasutatakse mitme ministeeriumi poolt (mitmele ministeeriumile alluvate ettevõtete poolt), maksab hüvituse välja see ministeerium, kes võttis ettepaneku kõige esimesena kasutusele. Seejuures tasuvad teised ministeeriumid vastavad summad sellele ministeeriumile hiljem.

Ministeeriumid ja peavalitsused (trustid) võivad vajaduse korral lasta hüvituse välja maksta ettepanekute eest, mis on kasutamisele võetud mitme ettevõtte poolt, ka ettevõttel, kes võttis selle ettepaneku esimesena kasutamisele. Sel juhul antakse ettevõttele vastavad summad eelarvelistest assigneeringutest.

Hüvitused haiguste uute ravimisviiside eest makstakse vastavate ministeeriumide poolt alluvuse järgi.

Ühekordne hüvitus uute seemnesortide aretamise eest ja olemasolevate seemnesortide parandamise eest makstakse NSV Liidu Põllumajanduse Ministeeriumi käskkirja alusel. Iga-aastane hüvitus makstakse NSV Liidu Põllumajanduse Ministeeriumi eelarve summadest.

Hüvituste väljamaksmiseks on kehtestatud mitmesugused tähtajad, olenevalt ettepaneku eest saadava summa suuruselt.

Tasumaksmise juhendi kohaselt tasutakse hüvitused kuni 1500 rubla suuruses ühe kuu jooksul, arvates ettepaneku kasutamisele võtmise päevast.

Kui hüvitus ületab 1500 rubla, siis tasutakse see autorile järgmiselt: 25% hüvitusest (kuid mitte vähem kui 1500 rubla) ühe kuu jooksul, arvates ettepaneku kasutamisele vastuvõtmise päevast; järgmine hüvitus 25% tasutakse ühe kuu jooksul pärast vastuvõetud ettepaneku kuuekuise kasutamise tähtaja täitumist. Ülejäänud hüvituse osa tasutakse hiljemalt kahe kuu jooksul pärast ettepaneku kasutamise esimese aasta lõppemist. Seejuures viimase osa väljamaksmisel arvutatakse see tegelikult saadud säästu alusel. Sellega antakse hüvitust väljamaksyale organisatsioonile võimalus kontrollida, kas loodetav aastane tingimuslik sääst, mille alusel hüvitus määrati, ka tegelikult on saadud.

Kasutusele võetud leiutiste autoritele tuleb hüvitus välja maksta leiutise kasutamise esimese viie aasta jooksul ühe aasta eest saadud maksimaalse säästu alusel. Ettepaneku esimese aasta kasutamise eest tasutakse hüvitus ülaltoodud tähtaegadel. Järgnevalt tehakse nelja aasta kestel iga aasta möödumisel tegeliku säästu arvutus. Kui jooksval aastal saadud tegelik sääst osutus eelmise aasta säästust suuremaks, tuleb autorile hüvituse juurdemaks sooritada hiljemalt kahe kuu jooksul pärast iga aasta möödumist.

Tasumaksmise juhendi p. 2 kohaselt tasutakse hüvitused tehniliste täiustuste eest alles pärast autorile Põhimääruse § 9 ettenähtud korras tehnilise täiustuse tunnistuse väljandmist.

Õigus hüvituse saamiseks kustub, kui autor ei kasutanud seda kolme aasta jooksul, arvates tasusaamise õiguse tekkimise päevast, ja kui seejuures autoril oli teada tema ettepaneku kasutamine.

Põhimääruse § 20 alusel on ettepaneku autoril õigus saada hüvitust leiutise väljatöötamisest ja proovimisest osa-

võtu eest. Kui leiutise väljatöötamine ja proovimine toimub samas ettevõttes või asutises, kus töötab autor, võidakse teda vajalikul juhul põhitööst vabastada, säilitades talle töötasu keskmise töötasu suuruses. Kui aga leiutise väljatöötamine ja proovimine toimub teises asutises või ettevõttes, säilib põhitööst vabastatud autorile selleks ajaks tema ametikoht alalises töökohas. Töötasu suuruse selle aja eest määrab autorile organisatsioon, kes organiseeris leiutise väljatöötamise ja proovimise, kokkuleppel ettevõtte ja leiutaja vahel. Seejuures töötasu suurus ei või olla madalam autori keskmisest töötasust. Kui aga leiutajal ei ole alalist põhitööd, määratakse töötasu suurus kokkuleppel.

Kuna hüvitustele ettepanekute eest vaadatakse kui töötasule, siis need tagasimaksmisele ei kuulu.

Erandina kuuluvad väljamakstud hüvitused tagasimaksmisele siis, kui järelevalve korras muudetakse hüvituse väljamaksmise otsus põhjusel, et see oli tehtud autori poolt esitatud valedokumentide või autori poolt avaldatud valeandmete alusel.

LEIUTAJATE JA RATSIONALISEERIJATE ÕIGUSED NING NENDE KAITSE

NLKP XX kongressi otsustes on püstitatud ülesanne tõsta igati tööstuse tehnilist taset, parandada tööd leiutajate ja ratsionaliseerijatega ning õigeaegselt juurutada nende ettepanekud tööstusse. Suurt tähtsust omavad seejuures isiklikud õigused, mida annab Nõukogude seadusandlus leiutajatele ja ratsionaliseerijatele. Eriti oluline on, et kõik töötajad oleksid teadlikud neis õigustes ja oskaksid neid realiseerida.

Tähtsamaid autori isiklike õigusi on autorluse õigus, s. o. õigus tunnustamisele, et antud konkreetne ettepanek on loodud just nimelt autori poolt. Autorluse õiguse rikkumine võib esineda kahel viisil: a) teisele isikule kuuluva autorluse õiguse omastamine kellegi poolt;

b) kellelegi isikule kas täielikult või osaliselt kuuluva autorluse õiguse eitamine.

Vaidlused autorluse õiguse üle nii leiutiste, tehniliste täiustuste kui ka ratsionaliseerimisetepanekute suhtes lahendatakse Põhimääruse § 38 alusel kohtu poolt, kusjuures hagi võivad esitada mitte üksnes need isikud, kellede õigusi on rikutud, vaid iga Nõukogude kodanik, samuti ka iga riiklik või ühiskondlik asutus, kes on hagist huvitatud. Seejuures leiutise hagi aegub ühe aasta jooksul, arvates autoritunnistuse avaldamise päevast; kui seda ei avaldata, siis ühe aasta jooksul, arvates autoritunnistuse väljaandmise päevast.

Põhimääruse § 38 räägib leiutistest ja tehnilistest täiustustest. Ratsionaliseerimisetepanekuid selles punktis, nagu Põhimääruses üldse, ei mainita. Kuid kõik Põhimääruse eeskirjad, mis reguleerivad suhteid seoses tehniliste täiustustega, laienevad ka ratsionaliseerimisetepanekutele, nagu see nähtub NSV Liidu Ülemkohtu määrusest (vaata ajakiri „Sovetskaja Justitsia” nr. 21—22, 1939. a.).

Põhimääruse § 29 ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Leiutiste ja Avastuste Komitee Põhimääruse p. 2 kohaselt tunnistab ettepaneku leiutiseks Komitee.

Mis puutub tehnilistesse täiustustesse, siis vaidlused nende liigitamise küsimuses kuuluvad lahendamisele kohtuorganite poolt. Neil juhtudel kasutab kohus küsimuse otsustamisel ekspertiisi kaasabi.

Põhimääruse § 9 kohaselt peavad kasutusele võetud tehniliste täiustuste kohta andma autorile vastavad tunnistused ministriumid, organisatsioonid ja ettevõtted, kes kasutavad neid täiustusi. Tunnistuse väljaandmisest keeldumine kujutab endast autoriõiguse rikkumist. Selle õiguse taastamiseks võib autor pöörduda kohtu poole.

Põhimääruse § 71 kohaselt tehakse autori tööraamatusse sissekanne kõikidest realiseeritud leiutistest ja tehnilistest täiustustest (see laieneb ka ratsionaliseerimisetepanekutele) ning nende eest makstud hüvitustest. Keeldumine nende sissekannete tegemisest tööraamatusse kujutab endast autori

isiklike õiguste rikkumist. Hagid autori õiguste taastamise kohta alluvad kohtule.

Esineb juhtusid, kus autor ei nõustu tema ettepaneku rakendamisest saavutatava säästu arvutusega.

Võttes arvesse, et autoril on õigus saada õiendit tema ettepaneku kasutamiseks vastuvõtmise kohta ja ära kirja selle ettepaneku rakendamisest saadava säästu arvutusest, siis juhul, kui arvutus on tehtud valesti (mitte kooskõlas tegelikult saavutatava säästuga), ei saa autorile väljaantud arvutuse ära kirja tunnistada selleks, millele tal on õigus. Kui ettepanekut rakendanud ettevõtte või organisatsioon keeldub autori nõudmisel säästu arvutuse korrigeerimisest, on autoril õigus seda ebaõigsust kohtu abil kõrvaldada.

Autori õiguste hulka kuulub õigus hüvitusele. Vaidlused hüvituse suuruse kohta ei allu kohtule. Hüvituse suuruse määrab selle ettevõtte või organisatsiooni juhataja, kus ettepanek rakendati. Lõpliku otsuse vaidlusaluses küsimuses teeb vastav minister või keskasutuse juhataja. Küll aga alluvad kohtule hagid hüvituse väljamaksmise korra ja tähtaegade rikkumise kohta. Seejuures maksab hüvituse välja selle ettevõtte, organisatsiooni juhataja, kes ettepaneku rakendas.

Kui autor esitas ettepaneku, mis võeti ettevõtte poolt rakendamiseks, kusjuures ettepanek annab küll säästu, kuid mitte valmistajale-ettevõttele, vaid ettepanekut kasutajale ettevõttele, siis antud juhul Tasumaksmise juhendi p. 5 kohaselt määrab hüvituse suuruse ja korraldab selle väljamaksmist see majandusorganisatsioon, kes võttis ettepaneku kasutamisele.

Vaidlused kaasautorite vahel hüvituse jaotamise küsimuses kuuluvad lahendamisele kohtu poolt. Kõigepealt teeb kohus kindlaks, missugune osa nende üldisest ettepanekust on loodud iga kaasautori poolt. Kui see on kindlaks tehtav, siis nõuab kohus ettevõttelt, kes võttis antud ettepaneku kasutamisele, säästu arvutust igale autorile kuuluva osa kohta ja ka hüvituse suuruse määramist vastavalt ettepaneku tehnilistele näitajatele ja säästule, mis saadakse iga

üksiku osa rakendamisest. Kui pooled ei vaidle sellise säästu arvutuse vastu, teeb kohus otsuse üldise hüvituse jaotamise kohta kaasautorite vahel proportsionaalselt säästule, mis saadakse iga osa kasutamisest. Kui aga pooled säästu arvutusega ei nõustu, määrab kohus ekspertiisi ja vastavalt sellele teeb hüvituse jaotamise kohta oma otsuse. Kui aga üksikute kaasautorite osa üldisest ettepanekust ei ole võimalik kindlaks määrata, jaotab kohus hüvituse kaasautorite vahel võrdselt.

Hüvituse nõudmine kohtu korras aegub kolme aasta jooksul.

SOODUSTUSED AUTORITELE

Nõukogude seadusandlus omistab ettepanekute autoritele rea soodustusi, ja nimelt:

- 1) soodustused tükitööhinnetele;
- 2) soodustused tulumaksule ja
- 3) soodustused kohtulikus asjaajamises.

Kui kasutamisele võetud leiutis, tehniline täiustus või ratsionaliseerimisettepanek muudab tehnilisi norme ja hindedeid, on ettepanekut rakendav organisatsioon kohustatud kehtestama uued normid ja hinded üheaegselt ettepaneku rakendamise algusega. Seejuures soodustusena säilitatakse ettepaneku autori suhtes endised hinded kuue kuu kestel, arvates tema ettepaneku rakendamise esimesest päevast. Lisatöötasu vanade ja uute hinnete vahe näol makstakse autorile juurde lisapalgalehtede järgi.

Nimetatud soodustus autorile kuulub rakendamisele siis, kui autor ise töötab selles tootmisloigis, kus seoses tema ettepaneku rakendamisega kehtestati uued normid ja hinded.

Hüvitus leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute eest, mis ei ületa 10 000 rubla, on vabastatud tulumaksust. Kui aga hüvitus ületab 10 000 rubla, siis arvatakse tulumaksu alla ainult see osa hüvitusest, mis ületab 10 000 rubla. Sel juhul arvutatakse tulumaks tööliste ja teenistujate töötasule ettenähtud määrade alusel. Tulu-

maksu soodustused on kehtivad ainult autori enda suhtes. Autorihüvituse üleandmisel teisele isikule pärimise või muul teel kaovad selle hüvituse suhtes tulumaksu soodustused.

Ettepanekute autoritelt ei nõuta kohtukulude tasumist nende leiutus-ratsionaliseerimisküsimuste arutamisel kohtus. Kohtu otsused kasutamisele võetud ettepanekute eest hüvituste nõudmise asjus kuuluvad viivitamatult täitmisele.

Loetletud soodustused ei ole kehtivad autorite suhtes, kes kas või ühe kohta oma ettepanekuist on nõutanud patendi.

PREMEERIMINE ETTEPANEKUTE REALISEERIMISELE KAASAAITAMISE EEST

Selleks, et tagada ettepanekute kiiret ja täielikku rakendamist, võidakse peale autoritele autorihüvituse maksmise premeerida veel kõiki neid töölisi, insener-tehnilisi töötajaid, tsehhide juhatajaid, peainsenere ja ettevõtete direktoreid, kes aitasid autorit tema leiutise, tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimisetpaneku konstruktiivsel väljatöötamisel, vormistamisel ja rakendamisel ning aitasid neid ettepanekuid teistes huvitatud ettevõtetes kogemuste vahetamise korras rakendada. Ettepaneku mitmes ettevõttes rakendamisele kaasaaitamise eest võib premeerida ka peavalitsuste, valitsuste (trustide) ja ministriumide töötajaid,

Ettevõtete direktoreid ja peainsenere võib ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest premeerida kõrgemal-veisva organisatsiooni korraldusel.

Sageli tõstetakse üles küsimus, kas ettevõtte direktoril on õigus määrata preemiat ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest ka ettevõtte ratsionaliseerimisala eest vastutavale töötajale (leiutusinsenerile), kes töötab sel alal kohakaasluse alusel ja täidab neid ülesandeid kõrvaltööna. On täiesti loomulik, et kohakaasluse alusel töötaval leiutusinseneril on õigus saada preemiat samal alusel nagu ettevõtte teistelgi töötajatel. Paljud ministriumid oma

juhendites juhivad ka sellele tähelepanu. Nii näiteks NSV Liidu kergetööstuse ministri 21. septembri 1951. a. käskkirjas nr. 1654 öeldakse, et ettevõtte direktor võib ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest premeerida ka ratsionaliseerimisala eest vastutavat töötajat.

Praktikas esinevad mõnikord kurioosumid, kus ettepaneku autorile keeldutakse Tasumaksmise juhendi p. 19 alusel hüvituse väljamaksmisest, kuid talle makstakse preemia tema enda ettepaneku realiseerimisele kaasaaitamise eest. Esineb ka juhtusid, kus autorile makstakse tema ettepaneku eest üheaegselt hüvitust ja ka preemia selle rakendamisele kaasaaitamise eest. Selline Tasumaksmise juhendi tõlgitsemine on ebaõige. Leiutaja-ratsionaliseerija peab oma ettepaneku realiseerimisele ja edäsiarendamisele aktiivselt kaasa aitama Põhimääruse § 10 kohaselt ja mingisugust täiendavat preemiat pole tal õigus saada.

Kaasaaitamise eest tasutakse preemiad samadest allikatest, milledest tasuti autorihüvitused, kuid mitte autorihüvituse arvel, vaid peale selle summa.

Preemia suurus ja premeeritavad isikud tehakse kindlaks järgmiselt:

1) pärast autorihüvituse väljamaksmist tehakse kindlaks summa, mis tuleb eraldada kaasaaitamise eest preemierimiseks.

Preemiasumma moodustab 11,25% autorile väljamakstud hüvituse summast;

2) autor esitab leiutusinsenerile (ratsionaliseerimisala eest vastutavale töötajale) oma arvamise, keda temale abi osutanud isikutest on vaja premeerida, näidates seejuures konkreetselt, milles see abi seisis ja kui suur see oli;

3) leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja) täiendab seda nimekirja omalt poolt isikutega, kes aitasid seda ettepanekut rakendada, ja esitab nimekirja peainsenerile läbivaatamiseks ja kinnitamiseks;

4) peainsener vaatab temale esitatud nimekirjad läbi, kinnitab need ja määrab ka igale isikule preemia suuruse;

5) iga kvartali möödumisel teeb leiutusinsener (ratsio-

naliseerimisala eest vastutav töötaja) peainseneri poolt kinnitatud nimekirja alusel kokkuvõtte kvartali jooksul ettepanekute autoritele väljamakstud hüvitustest ja kaasaaitamise eest isikutele määratud preemiast ning koostab premeerimise kohta direktori käskkirja projekti.

Käskkirjas tuleb näidata iga premeeritava isiku kohta konkreetsed andmed tema osavõtu üle abi osutamise tööst.

Juhul, kui ettepanek on rakendatud ka teistes ettevõtetes ja autorile on makstud hüvitus kogu rakendamise ulatust arvesse võttes, saadetakse peainseneri poolt kinnitatud kaasaaitajate nimekiri kõrgemalseisvale organile selleks, et sellesse võtta ka need isikud, kes aitasid ettepaneku juurutamisele kaasa teistes ettevõtetes.

Ühele töötajale väljaantava preemia suurus ei tohi ületada tema kahe kuu palka.

Erilist tähelepanu väärib Tasumaksmise juhendi p. 25, mille kohaselt ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest preemia mittesaamisel või ebaõigel tasumisel võib esitada kaebusi, mis lahendatakse administratiivkorras. Seega on ettepanekute rakendamisele kaasaaitajatel vaieldamatu õigus preemiale.

LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISTÖÖ JUHTIMINE

Eesmärgiga põhjalikult parandada juhtimist leiutiste ja avastuste rahvamajandusse juurutamise alal, tagada nõutaval määral töö organiseerimist leiutajatega ja tugevdada partei ja valitsuse direktiivide täitmise kontrolli leiutajate ja ratsionaliseerijate massilise liikumise edasise arendamise alal, moodustati NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures Leiutiste ja Avastuste Komitee.

Nende ülesannete kõrval pandi Komitee peale alates 1. aprillist 1956. aastast leiutiste ja avastuste avalduste tsentraliseeritud vastuvõtmine, läbivaatamine, ekspertiisi korraldamine ja nende kohta vastavate autoritunnistuste, patentide ja diplomite väljaandmine.

Ratsionaliseerimisettepanekuid ja tehnilisi täiustusi võetakse endiselt vastu ja vaadatakse läbi vahetult ettevõtete poolt, kellele need ettepanekud on määratud.

NSV Liidu ministriumide ja keskasutuste ülesandeks on: leiutusalase töö juhtimine ministriumi poolt ühendatavates tööstusharudes, igakülgse abi osutamine leiutajatele ja ratsionaliseerijatele, vastuvõetud leiutiste väljatöötamine ja rakendamine tööstusse, NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Leiutiste ja Avastuste Komitee poolt suunatud leiutiste ja avastuste ekspertiisi korraldamine kasulikkuse suhtes, leiutajatelt saabunud kaebuste läbivaatamine leiutustöö organiseerimises ning leiutiste ja tehniliste täiustuste juurutamises esinevate puuduste kohta, kogemuste vahetamise organiseerimine ettevõtete ja organisatsioonide vahel leiutamise alal.

Liiduvabariikides on leiutus-ratsionaliseerimistöö juhtimine ja vastutus selle töö organiseerimise eest pandud ministritele, peavalitsuste, valitsuste ja trustide juhatajatele, ettevõtete direktoritele ja teiste organisatsioonide juhatajatele.

Leiutajate ja ratsionaliseerijate loova initsiatiivi suunamine, ettepanekute kasulikkuse määramine, leiutus-ratsionaliseerimistöö plaanimine, ettepanekute katsetööde organiseerimine ja ettepanekute juurutamine on ettevõtete, trustide, valitsuste ja peavalitsuste peainseneride ülesandeks.

Liiduvabariikide ministriumide ja keskasutuste ülesandeks on:

a) ministriumi tehnikaosakonda saabuvate ettepanekute läbivaatamine ja nende kasulikkuse kohta otsuse tegemine;

b) eriti tähtsate leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute väljatöötamine ja nende katsetamisplaanide kinnitamine ning täitmise kontrollimine;

c) ettevõtetes eriti tähtsate leiutiste ja tehniliste täiustuste juurutamine;

d) leiutus-ratsionaliseerimistöö organiseerimine peavalitsustes, valitsustes, trustides ja ettevõtetes;

e) konkursside, ettepanekute juurutamise ühiskondlike

ülevaatuste ja teiste organisatsioonilis-massiliste ürituste organiseerimine ja läbiviimine;

f) eksperimentaalbaaside organiseerimine ja nende töö kontrollimine;

g) leiutus-ratsionaliseerimisalaste kogemuste vahetamise organiseerimine ettevõtete vahel;

h) ministeeriumi otsusel kasutusele võetud tehniliste täiustuste kohta autoritunnistuste väljaandmine;

i) leiutus-ratsionaliseerimisalal eelarvesummade plaanimine ja nende kulutamise kontrollimine peavalitsustes, valitsustes, trustides ja ettevõtetes;

j) kvartalite koondaruannete koostamine leiutus-ratsionaliseerimisalal ja nende esitamine kõrgemalseisvatele organitele;

k) leiutus-ratsionaliseerimisala tehnilise konverentsi kokkukutsumine vähemalt kord aastas;

l) leiutus-ratsionaliseerimistöõde näituse korraldamine vähemalt kord aastas.

Peavalitsuste, valitsuste ja trustide ülesandeks on:

a) peavalitsusele ja valitsusele (trustile) alluvates ettevõtetes leiutus-ratsionaliseerimistöõ organiseerimine, juhtimine ja kontrollimine;

b) autoritelt ja kõrgemalseisvatelt organisatsioonidelt läbivaatamiseks saadetud ettepanekute kasulikkuse kindlaksmääramine ja ettepanekute kasutamise kohta vastuvõetud otsuste teatamine autoritele 20 päeva jooksul, arvates ettepaneku saabumise päevast;

c) ettepanekute, mis on tähtsad kogu tööstusharus, väljatöötamise ja juurutamise plaanide koostamine ning nende esitamine kõrgemalseisvatele organisatsioonidele;

d) leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute, mis on tähtsad kogu tööstusharus, väljatöötamise organiseerimine, katsemustrite või mudelite valmistamine ja nende katsetamine;

e) ettepanekute väljatöötamiseks vajalike eksperimentaalbaaside, töökodade ja laboratooriumide organiseerimine;

f) leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimiset-

panekute, mis on tähtsad kogu antud tööstusharus, juurutamine tööstusse;

g) peavalitsuste ja valitsuste (trustide) poolt juurutatavate ettepanekute tehnilis-ökonomilise efekti kindlakstegemine ja nende kajastamine ettevõtete tootmistehnilises finantsplaanis;

h) tööstusharu leiutus-ratsionaliseerimisala temaatiliste plaanide koostamine, konkursside väljakuulutamine, näituste korraldamine ja ühiskondlike ülevaatuste läbiviimine;

i) ettevõtete vahel tehniliste kogemuste vahetamise organiseerimine;

j) massiliseks levitamiseks ettenähtud tööstusharulise tähtsusega juurutatud ettepanekute kohta materjalide koostamine ja nende saatmine „kogemuste vahetamise” brošüüris avaldamiseks;

k) leiutus-ratsionaliseerimisala eelarvete vormistamine;

l) ettevõtetele leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summade õige kulutamise kontrollimine;

m) leiutajate ja ratsionaliseerijate avalduste ja kaebuste läbivaatamine hiljemalt 7 päeva jooksul;

n) leiutus-ratsionaliseerimisala kvartalite koondaruannete esitamine kõrgemalseisvatele organisatsioonidele;

o) ettepanekute eduka ja kiire väljatöötamise ning juurutamise eest preemiade määramine.

Ettevõtte direktori ülesandeks on:

a) leiutus-ratsionaliseerimistöö organiseerimine ettevõttes ja tööliste ning insener-tehniliste töötajate loominguilise initsiatiivi suunamine aktuaalsete tootmistehniliste ülesannete täitmiseks;

b) realiseerimiseks vastuvõetud ettepanekute juurutamisplaani kinnitamine;

c) leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summade jaotamine tsehhide vahel ja nende kulutamise eelarvete koostamine;

d) realiseerimiseks vastuvõetud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissettepanekute eest autorihüvituste arvutuste kinnitamine ja autorihüvituste väljamaksmise korraldamine;

e) ettevõtte töötajate premeerimine leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute edukale väljatöötamisele ja juurutamisele kaasaaitamise eest, samuti teistest ettevõtetest või kirjandusest või kogemuste vahetamise korras võetud ettepanekute juurutamisele aktiivse kaasaaitamise eest;

f) aktuaalsematele teemadele konkursside organiseerimine;

g) kord kvartalis nõupidamise korraldamine ettevõtte tehnhide juhatajate ja peainseneri aruannete kuulamiseks leiutus-ratsionaliseerimistööküsimustes;

h) leiutajate ja ratsionaliseerijate ekskursioonide korraldamine sugulaskäitistesse kogemuste vahetamise otstarbel.

Ettevõtte peainseneri ülesandeks on:

a) leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute läbivaatamine, nende kasulikkuse otsustamine 10 päeva jooksul, arvates ettepaneku saabumise päevast ja nende väljatöötamise ning juurutamise plaanimine;

b) kollektiivsete loominguliste kogemuste ja praktika tulemusena ettevõttes väljatöötatud leiutiste avalduste vormistamine ettevõtte nimele;

c) ühe või mitme tööstusharulise tähtsusega juurutatud ettepanekute väljavalimine ja nende kohta materjalide saatmine peavalitsusele või valitsusele (trustile) „kogemuste vahetamise“ brošüüris avaldamiseks;

d) „kogemuste vahetamise“ brošüüride läbivaatamine ja neist juurutamisele kuuluvate ettepanekute väljavalimine ja nende juurutamisplaanide koostamine;

e) kompleksbrigaadide organiseerimine tähtsamate tootmistehniliste küsimuste kiiremaks läbitöötamiseks;

f) ratsionaliseerijate nõukogu (komisjoni) töö juhtimine;

g) kasutusele võetud tehnilistele täiustustele autoritunnistuste väljaandmine;

h) ettevõtte leiutus-ratsionaliseerimisala temaatiliste plaanide väljatöötamine vähemalt kaks korda aastas;

i) igas kvartalis leiutus-ratsionaliseerimisala tehnilise konverentsi või nõupidamise korraldamine;

j) kord aastas ettevõtte leiutus-ratsionaliseerimistööde näituse korraldamine;

k) ratsionaliseerijate teadmiste tõstmise korraldamine;

l) leiutajatele-ratsionaliseerijatele konsultatsioonide korraldamine;

m) leiutusinseneri (ratsionaliseerimisala eest vastutava töötaja) töö juhtimine.

Ettevõtte tsehi juhataja ülesandeks on:

a) leiutus-ratsionaliseerimisküsimustes nõupidamise korraldamine;

b) juurutamisele võetud ettepanekute realiseerimisplaani koostamine enne kvartali algust ja selle esitamine peainserile;

c) tsehi töösse kuuluvate ettepanekute juurutamine ja eksperimenteerimine.

Ettevõtte, peavalitsuse, valitsuse ja trusti leiutusinseneri (ratsionaliseerimisala eest vastutava töötaja) ülesandeks on:

a) abinõude väljatöötamine leiutus-ratsionaliseerimistöö organiseerimiseks ettevõttes;

b) ettepanekute vastuvõtmine ja arvestamine;

c) kontroll ettepanekute õigeaegse läbivaatamise üle ja läbivaatamise tulemustest autoritele teatamine;

d) ettepanekute väljatöötamise ja juurutamise kalenderplaanide koostamine ning nende täitmise kontrollimine pärast kinnitamist;

e) leiutus-ratsionaliseerimisalaste eelarvete koostamine;

f) autorihüvituse arvutamine plaaniosakonnast saadud ökonoomilise efekti arvutusandmete ja peainsenerilt saadud ettepaneku liigitamise andmete alusel ja nende arvutusandmete esitamine direktorile või peavalitsuse ja valitsuse (trusti) juhatajale kinnitamiseks;

g) käskkirjade ja korralduste projektide koostamine ettepanekute väljatöötamisele ja juurutamisele aktiivselt kaasaaidanud töötajate premeerimiseks;

- h) kasutamisele võetud tehnilistele täiustustele autori-
tunnistuste vormistamine;
- i) juurutatud tööstusharuliste ettepanekute kohta teh-
nilise dokumentatsiooni valmistamistööde organiseerimine ja
peainseneri poolt saadud korralduste kohaselt dokumentat-
siooni teistele ettevõtetele saatmine kogemuste vahetamise
korras;
- j) leiutus-ratsionaliseerimise temaatiliste plaanide välja-
töötamise organiseerimine;
- k) leiutus-ratsionaliseerimisala konkursside, ettepanekute
juurutamise ühiskondlike ülevaatuste, näituste, ratsionalisee-
rijate kabinettide (nurkade), konsultatsioonide ja ratsionali-
seerijate kvalifikatsiooni tõstmise ringide organiseeri-
mine;
- l) töölistele-ratsionaliseerijatele abi organiseerimine nende
ettepanekute vormistamisel;
- m) leiutus-ratsionaliseerimisala tehniliste konverentside
ja nõupidamiste kokkukutsumisega seoses olevate tööde
organiseerimine;
- n) leiutus-ratsionaliseerimisala aruandluse koostamine;
- o) leiutus-ratsionaliseerimisalal selgitustöö korraldamine
tööliste ja insener-tehniliste töötajate seas koos ametiühingu-
organisatsiooniga ja teaduslik-tehnilise ühingu algorgani-
satsiooniga;
- p) leiutus-ratsionaliseerimisala asjaajamise korraldamine
- Põhimääruse § 18 märkuse 2 kohaselt on leiutus-ratsio-
naliseerimistöö juhtimine kolhoosides pandud masina-trak-
torijaamadele. Vastavalt sellele suunavad kolhoosi leiutajad-
ratsionaliseerijad omad ettepanekud, vormistatult blanketil
vorm nr. 1 „Ettepanek”, kolhoosi teenindavale masina-
traktorijaamale. Leiutus-ratsionaliseerimistöö kohapealseks
korraldajaks peab masina-traktorijaamal olema igas tema
poolt teenindatavas kolhoosis nn. leiutus-ratsionaliseerimistöö
organisaator-volinik kolhoosi aktiivsemate ratsionali-
seerijate-novaatorite või insener-tehniliste töötajate hulgast.

AMETIÜHINGUORGANISATSIOONI OSAVÖTT ETTEVÖTTE LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISTÖÖST

Leiutus-ratsionaliseerimistöö juhtimises ettevõttes on tähtis koht ametiühinguorganisatsioonil. Ametiühinguorganisatsioon peab aitama kaasa töölis-ratsionaliseerimise edasisele arendamisele, toetama tööstusnovaatorite loomungulist initsiatiivi ja ratsionaliseerijate kollektiivse töö meetodeid, tagama igapäevast ühiskondlikku kontrolli ettepanekute liikumise ja realiseerimise üle ning aitama kaasa eesrindlike kogemuste levitamiseks.

ÜAÜKN Presiidiumi poolt 3. jaanuaril 1945. a. kinnitatud Ametiühingu Keskkomitee ja käitiskomitee juures asuvate massilise töölis-leiutuse ja -ratsionaliseerimise komisjonide põhimäärustes antakse ametiühinguorganisatsioonidele konkreetseid ülesanded massilise töölis-leiutuse ja -ratsionaliseerimise alal.

Ametiühinguorganisatsioonidel tuleb oma tööd leiutajate-ratsionaliseerijate hulgas korraldada mitte hüppeliselt, vaid pidevalt.

Ametiühinguorganisatsioonid peavad kindlustama leiutajatele-ratsionaliseerijatele teaduslik-tehniliste konsultatsioonide organiseerimise; koos administratsiooniga määrama kindlaks vastuvõetud ettepanekute realiseerimise tähtsajad; sisse seadma inseneride ja tehnikute šefluse töölis-ratsionaliseerijate üle.

Ametiühinguorganisatsioonid peavad pidama eriarvestust tähtsamate leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute liikumise kohta, otsustavalt võideldes bürokratismi ja viivituste vastu leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute läbivaatamisel, väljatöötamisel ja juurutamisel.

ÜAÜKN Sekretariaat kohustas ametiühinguorganisatsiooni tegema käitistes selgitustööd leiutus-ratsionaliseerimise tähtsusest tööviljakuse tõstmises ja informeerima töölisi ratsionaliseerimistöö seisukorrast ettevõttes, pannes nähtavale kohale teated vastuvõetud ettepanekutest ja nende efektiivsusest. Samuti tuleb ametiühingukomiteel vähemalt üks

kord kuus kontrollida ettepanekute liikumist ja administratsiooni poolt leiutus-ratsionaliseerimisala seadusandluse järgimist.

Leiutus-ratsionaliseerimistöö juhtimise tugevdamiseks moodustati UAÜKN Presiidiumi 3. jaanuari 1945. a. määrusega Ametiühingu Keskkomitee, vabariiklike komiteede ja käitiskomiteede juures massilise töölisleiutuse ja -ratsionaliseerimise kaastöökomisjonid, kellede ülesandeks on iga päev kontrollida leiutus-ratsionaliseerimistöö olukorda ja aidata igati kaasa leiutajatele-ratsionaliseerijatele normaalsete töötingimuste loomisel ja tagada vastuvõetud ettepanekute kiiret juurutamist.

Käitiskomiteede juures moodustatud komisjonid peavad abistama ettevõtetes leiutus-ratsionaliseerimisala konverentside, ühiskondlike ülevaatuste ja võistluste korraldamist; peavad võtma osa ettepanekute kasulikkuse kindlaksmääramisest, konfliktide lahendamisest ratsionaliseerijate ja administratsiooni vahel, näituste korraldamisest jne.

Käitiskomitee juures moodustatud komisjon valitakse 3—15-liikmeline, sõltuvalt töötajate arvust ettevõttes. Komisjon töötab käitiskomitee poolt kinnitatud tööplaani alusel.

Ametiühingu vabariikliku komitee juures moodustatud tootmis-massilise töö komisjon abistab käitiskomiteesid nende töös leiutus-ratsionaliseerimisalal, taotleb käitiskomiteede aktiivset osavõttu sellest tööst, kontrollib ettevõtetes leiutus-ratsionaliseerimistöös kehtivaist seadustest kinnipidamist ja võitleb bürokratismi, asjaajamise viivitamise ning esinevate korrarikkumiste vastu leiutus-ratsionaliseerimisalal.

Ametiühingu vabariiklikel komiteedel tuleb koos ministeeriumidega korraldada leiutajate-ratsionaliseerijate vabariiklike nõupidamisi, organiseerida sotsialistlikke võistlusi ja leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute juurutamise ühiskondlikke ülevaatusi.

Ametiühingu vabariiklikel komiteedel tuleb võtta erilise järelevalve alla väärtuslikumad leiutised ja kontrollida nende õigeaegset väljatöötamist. Ametiühingu vabariiklikud komi-

teed peavad ministeeriumidele kaasa aitama leiutajate kaadri ettevalmistamisele noorte hulgast.

Ametiühingu vabariikliku komitee juures moodustatud tootmis-massilise töö komisjon töötab ametiühingu vabariikliku komitee presiidiumi poolt kinnitatud tööplaani alusel.

Ametiühinguorganisatsioonidel on leiutus-ratsionaliseerimisalal täita suured ülesanded. Koos administratsiooniga tuleb ametiühinguorganisatsioonidel erilist rõhku panna kogemuste vahetamise organiseerimisele, selgitustöö tugevdamisele ettevõtetes ja kõikide organisatsioonilis-massilise töö vormide rakendamisele, eesmärgiga aktiveerida leiutus-ratsionaliseerimistööd kõikides ettevõtetes ja asutistes.

Lähtudes NSV Liidu ametiühingute X konverentsil vastu võetud otsustest tuleb ametiühinguorganisatsioonidel ettevõtetes igati kaasa aidata teaduse ja praktika koostöö tugevdamisele, eesmärgiga laialdasemalt kasutada teaduse saavutusi tootmise parandamiseks ja teaduse rikastamiseks eesrindlaste praktiliste kogemustega. Tuleb meeles pidada, et teaduse ja praktika koostöös tugevneb ka leiutus-ratsionaliseerimistöö.

ÜAUKN osutab suurt tähelepanu insener-tehniliste töötajate ja tööliste osavõtule ettevõtte organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamisest, kuna see aitab suuresti kaasa leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissetepanekute ning kõigi teaduse ja tehnika saavutuste tööstusse juurutamisele. Samuti peavad ametiühinguorganisatsioonid kaasa aitama organisatsioonilis-tehniliste abinõude kiirele rakendamisele.

TEADUSLIK-TEHNILISE ÜHINGU ORGANISATSIOONIDE OSAVÖTT LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISTÖÖST ETTEVÕTETES

Suurenenud nõudmisi esitatakse praegu nõukogude inseneridele, tehnikutele ja novaatoritele-ratsionaliseerijatele. Nad peavad avaldama veelgi suuremat energiat ja püsivust

teaduse ja tehnika viimaste saavutuste alusel kommunistlikule ühiskonnale materiaalse baasi loomiseks.

Suur vastutus selles asjas lasub teaduslik-tehnilistel ühingutel, kelle tegevus kõige täiuslikumalt avaldub teaduse ja tootmise koostöös.

Teaduslik-tehniliste ühingute ülesandeks on arendada oma liikmete kaudu võitlust riiklike plaanide täitmise ja ületamise eest, võidelda sotsialistliku tööstuse tehnilise progressi eest. Ühingute tähtsamaks ülesandeks on mobiliseerida oma liikmete loominguline mõte meie rahvamajanduse ees seisvate tähtsate teaduslik-tehniliste probleemide lahendamiseks, organiseerida eesrindlike kogemuste ja leiutus-ratsionaliseerimissetepanekute levitamist tööstuses.

Vastavate tööstusharuliste vabariiklike teaduslik-tehniliste ühingute kaudu ühendab Eesti NSV Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogu Eesti NSV tööstusettevõtete eesrindlike insener-tehnilisi töötajaid ja novaatoreid-ratsionaliseerijaid. Eesrindlikes ettevõtetes on teaduslik-tehnilise ühingu liikmeks astunud kõik insener-tehnilised töötajad ja aktiivsed ratsionaliseerijad ning omas ettevõttes organiseerinud teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsiooni.

Aktiivsemateks teaduslik-tehniliste ühingute algorganisatsioonideks on meil Tallinna Masinaehitustehase, Raadio-tehase „Punane Ret”, Masinaehitustehase „Ilmarine”, Tallinna Paberivabriku, kondiitrisaaduste vabrikute „Karamell” ja „Kalev”, tubakavabrikute „Säde” ja „Leek” ja teiste ettevõtete algorganisatsioonid.

UAÜKN poolt kinnitatud teaduslik-tehnilise ühingu põhimääruse kohaselt on ettevõtte juures oleva ühingu algorganisatsiooni ülesandeks mobiliseerida oma liikmete — insener-tehniliste töötajate ja novaatorite — loominguline initsiatiiv ettevõtte ees seisvate tähtsamate teaduslik-tehniliste ülesannete lahendamisele.

Algorganisatsioon peab oma liikmetele igati kaasa aitama nende loominguliste ideede, leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimissetepanekute väljatöötamises ja tööstusse uue, eesrindliku tehnika juurutamises.

Algorganisatsiooni ülesandeks on osutada ettevõtte töölisele abi nende tehniliste teadmiste tõstmises ja nende leiutus-ratsionaliseerimisetepanekute levitamises, samuti novaatorite kogemuste vahetamise organiseerimises.

Insener-tehniliste töötajate ja leiutajate-ratsionaliseerijate tehnilise kvalifikatsiooni tõstmiseks peab algorganisatsioon:

a) korraldama loenguid ettevõttes rakendamisele kuuluvatest uutest tehnikaalastest saavutustest ja teaduse ning tehnika saavutustest üldse;

b) organiseerima õpperinge, seminare ja kursusi sellise arvestusega, et need üritused tagaksid inseneride, tehnikute, noorte spetsialistide, praktikute ja samuti leiutajate, ratsionaliseerijate ja novaatorite teadmiste süstemaatilise tõusu;

c) korraldama tehnilisi konsultatsioone liikmetele ja osutama neile kaasabi tehnilise kirjanduse soetamises.

Teaduslik-tehniliste küsimuste läbitöötamises peab algorganisatsioon:

a) kaasa aitama ettevõtte tootmisprotsesside mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele, kitsaskohtade avastamisele ja materjalide ning toorainete kokkuhoiu küsimuste väljatöötamisele;

b) organiseerima oma liikmete loominguliste ettepanekute väljatöötamist ja nende laialdast juurutamist ettevõtetes;

c) organiseerima tööstusnovaatorite kogemuste tundmaõppimist, üldistamist ja juurutamist, samuti aitama kaasa nende kogemuste laialdasele populariseerimisele tööliste hulgas;

d) informeerima sugulasettevõtteid oma ettevõtte eesrindlikest kogemustest.

Teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsioon võtab ettevõttes aktiivselt osa:

a) ratsionaliseerijate nõukogu (ratsionaliseerimiskomisjoni) tööst oma esindaja kaudu;

b) novaatorite koolide organiseerimisest töölistele tööstusnovaatorite eesrindlike kogemuste tundmaõppimiseks ja üldistamiseks;

c) tähtsamate leiutus-ratsionaliseerimisetepanekute aru-

tamisest koos ratsionaliseerijate nõukoguga — laialdase tööliste osavõtuga.

Leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute juurutamise kindlustamiseks ja kiirendamiseks peab teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsioon aktiivselt osa võtma ettevõtte organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamisest ja osutama igakülgset abi selle täitmiseks.

Kaasaegne tehniline progress, täiuslikuma tehnoloogia ja üha keerukamate seadmete kasutamine esitab meie ettevõtete insener-tehnilistele töötajatele ja novaatoritele üha suurenevaid nõudmisi. Selleks, et omandada uut tehnikat ja seda edasi viia, on ettevõttes kõikidel insener-tehnilistel töötajatel ja novaatoritel vaja koonduda teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsiooni ümber ja aidata sellel maksimaalselt täita tema peale pandud õilsaid ja vägagi tähtsaid ülesandeid.

TEADUSE JA PRAKTIKA KOOSTÖÖ

NSV Liidu rahvamajanduse edasise võimsa tõusu allikaks on teaduse ja praktika koostöö pidev arenemine. Teadlased, insener-tehnilised töötajad ja tööstuse novaatorid tihedas loomingulises koostöös täiustavad kõige efektiivsemalt tööstust ja rikastavad teadust uute leiutistega.

Teaduse alal töötajate ees seisab ülesanne kaasa aidata tööstuse tehnilisele progressile ja juurutada tööstusse eesrindliku nõukogude tehnika saavutusi.

See ülesanne on kõige edukamalt lahendatav teaduse tihedas koostöös praktikaga ja tööstuse töötajate aktiivsel osavõtul teadlaste ettepanekute juurutamisest tööstusse.

Ka leiutus-ratsionaliseerimistöö arenemisele ettevõttes on suur tähtsus teaduse ja praktika loomingulisel koostööl.

Praktika näitab, et tööstus-novaatorite, töölis-ratsionaliseerijate kogemuste tundmaõppimine ja üldistamine ei soodusta mitte üksnes töö paremate meetodite laialdast levimist, vaid rikastab ühtlasi ka teadust ja seab selle ette uusi praktiliselt tähtsaid ülesandeid.

Loomingulises koostöös avaldub teooria ja praktika võimas ühtsus, selles kontrollitakse teaduslike oletuste ja teoreetiliste tulemuste õigsust.

Teaduse ja praktika koostöö vormiks on teadusalaste teadmiste propageerimine, tootmise novaatorite ja insener-tehniliste töötajate osavõtul teaduslike uurimistööde laialdane arutamine, samuti teadlaste ettekannete-loengute ja kursuste-konverentside korraldamine.

Tootmise tehnilise taseme tõstmisel Tallinna Masinaehitustehases on oluliselt kaasa aidanud tehase insener-tehniliste töötajate ja Tallinna Polütehnilise Instituudi teadlaste vaheline koostöö. Keevitamise, eriti aga automaatkeevitamise küsimustes on tehasel tihedad sidemed Kiievi kõrgema tehnilise õppeasutusega, kelle esindajad on tutvustanud tehases uut keevitustehnikat ja kust on saadud mitmesuguseid instruksioone.

Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõud uurisid teatavate tegurite mõju põlevkiviõli alusel valmistatud kärnide kuivtugevusele. Uurimise käigus tehti tehases rida katseid ja tulemused rakendati ka tootmisse. Nimelt juurutati koorikvormide ja kiiresti kuivatatavate vormide valmistamist. Kui enne nõudis kärnide ja vormide kuivatamine 30—60 minutit, siis nüüd kulub selleks üksnes 2—3 minutit.

Tihedad sidemed on tehasel Tallinna Polütehnilise Instituudi mehaanikateaduskonnaga, kelle abiga projekteeriti rohkem kui saja tonni raskused kivisöe kuivatamise trummei-kuivati hammasratasajamid ja reduktorid. Peale selle on tehasel sõlmitud Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõududega koostööleping laboratooriumi töötajate abistamiseks lõikerežiimide määramisel.

Tallinna Farmatseutilise Tehase töötajail on tihe koostöö Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keemia Instituudiga, Harkovi Farmatseutilise Instituudiga, Tallinna Polütehnilise Instituudi orgaanilise keemia kateedriga, Tartu Riikliku Ülikooli farmakoloogia kateedriga ja teistega.

Tartu Riikliku Ülikooli arvukate laboratooriumide ja kabinetide hulgas on üheks eeskujulikumaks side loomise alal

praktikaga matemaatika-loodusteaduskonna füüsika kateedri atmosfääri ionisatsiooni ja aerofikatsiooni laboratoorium. Käitistes, kus töödeldakse plahvatusohtlikke aineid (filmi-, puuvilla-, keemia- ja paljud teised tööstused), muudetakse õhk ionisatsiooni kaasabil elektrit juhtivaks, millega välditakse sädemete tekkimise võimalus. Ionisaatoreid kasutatakse edukalt ka selleks, et muuta õhk tööruumis tervislikumaks.

Eeltähendatud laboratooriumi kaasabil valmistati Tartu Riiklikus Ülikoolis metallitööstusele „Severonikel” hüdroionisaatoreid. Samuti valmistatakse hüdroionisaatoreid ka Tartu Kammivabrikule ja Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikule.

Eksperimentaalseid uurimusi ionisatsiooni alal sooritab ka Tartu Riikliku Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna juures töötav Üliõpilaste Teadusliku Ühingu atmosfääri-elektri ring.

Eesti NSV kondiitritoodete vabrikuid abistavad Üleliidulise Kondiitritööstuse Teadusliku Uurimise Instituudi teaduslikud töötajad, kes on väljasõidul Tallinna korraldanud konsultatsioone, loenguid ja nõupidamisi.

Teaduse alal töötajate kogemuste vahetamise alaseid kokusaamisi ettevõtete insener-tehniliste töötajate ja tootmise novaatoritega on korraldanud Eesti Vabariiklik Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogu paljudel erialadel.

Selliseid loomingulise koostöö näiteid teadlaste ja tootvate töötajate vahel võiks tuua palju ja kõikidest neist võib näha teadlaste suurt abi meie tööstusettevõtetele.

Kuid meil on veel palju teha selleks, et saavutada täielikku edu loomingulises koostöös. Veel kaugeltki kõik meie teadlased pole ühendanud oma teaduslikku tegevust tootmisega. Meie tööstustes on veel palju insener-tehnilisi töötajaid, kes ei kasuta teadlaste teoreetilisi saavutusi.

Meie ees seisab ülesanne tõhustada teaduse ja praktika koostööd ja saavutada, et sellest võtaksid osa kõikide tööstusharude ettevõtete insener-tehnilised töötajad ja kõik teadlased.

Vabariiklike tööstusharuliste teaduslik-tehniliste ühingute

kaudu on meil vaja loomingulisse koostöösse kaasa tõmmata kõrgemate õppeasutiste üliõpilasi, eriti vanemate kursuste üliõpilasi, kuna nende aktiivne osavõtt loomingulisest koostööst aitab kasvatada ja tööstusele ette valmistada selliseid insenere-novaatoreid, kes, omades juba teadusliku uurimise alaseid kogemusi, oskavad töötada teadlastega käsikäes.

Loomingulise koostöö organiseerimiseks peavad kõik ministeeriumid, tööstusharulised peavalitsused, valitsused ja trustid, koostöös vabariiklike tööstusharuliste teaduslik-tehniliste ühingutega, astuma ühendusse teadusliku uurimise asutistega ja kõrgemate õppeasutistega ning sõlmima nendega vastavad koostöölepingud. Koostööd organiseeritakse lepingute põhjal väljatöötatud nn. lepingute realiseerimise plaanide alusel, milles nähakse ette lepinguosaliste poolt läbiviidavad üritused ja nende täitmise tähtjad.

Ministeeriumidel, peavalitsustel, valitsustel, trustidel ja ettevõtetel on otstarbekas sõlmida koostöölepingud üleliiduliste tööstusharuliste teadusliku uurimise instituutidega, Eesti NSV Teaduste Akadeemia instituutidega ja Eesti NSV Põllumajanduse Akadeemia, Tartu Riikliku Ülikooli ning Tallinna Polütehnilise Instituudi vastavate teaduskondadega.

Teaduse ja praktika koostöö omab suurt tähtsust meie teaduse ja tehnika edasisele arengule. Nii ametiühingu- kui ka teaduslik-tehnilise ühingu organisatsioonidel tuleb igati kaasa aidata ettevõtetes koostöö tugevdamisele teadlaste ja tootvate töötajate vahel selleks, et laialdasemalt kasutada teaduse saavutusi tootmise parandamiseks ja rikastada teadust tööstusnovaatorite praktiliste kogemustega.

ETTEVÖTTE RATSIONALISEERIJATE NÕUKOGU (TOOTMISTEHNILINE NÕUKOGU)

Leiutus-ratsionaliseerimisala küsimuste kollektiivseks lahendamiseks moodustatakse ettevõtte peainseneri juures ratsionaliseerijate nõukogu (tootmistehniline nõukogu, ratsionaliseerimisbüroo või -komisjon), mis kujutab endast nõuandvat organit.

Ratsionaliseerijate nõukogu koosseis kinnitatakse ettevõtte direktori käskkirjaga ja sellesse arvatakse ettevõtte aktiivsemad ja kvalifitseeritumad leiutajad-ratsionaliseerijad ning juhtivad insener-tehnilised töötajad. Tavaliselt moodustatakse ratsionaliseerijate nõukogu 6—10 liikmest. Ratsionaliseerijate nõukogu liikmeteks tuleb kohustuslikult arvata ettevõtte käitiskomitee massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjoni esimees, tööstusharulise teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsiooni esindaja, peamehaanik, plaaniosakonna juhataja või tema asetäitja ja ettevõtte leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja).

Ratsionaliseerijate nõukogu koosseisust võib liikmeid välja arvata ainult ettevõtte direktori käskkirja alusel.

Ratsionaliseerijate nõukogu ülesandeks on:

a) ettevõtte leiutajate ja ratsionaliseerijate loomulise tegevuse üldise suunamisega seoses olevate küsimuste läbivõtmine. Siia hulka kuuluvad näiteks temaatiliste plaanide läbivaatamine ja konkursside, ühiskondlike ülevaatuste jne. organiseerimine;

b) kõrgemalseisvate organite leiutus-ratsionaliseerimisala korralduste täitmise plaanide läbivaatamine;

c) leiutajatelt-ratsionaliseerijatelt saabunud ettepanekute läbivaatamine koos autoritega ja nende efektiivsuse määramine;

d) ettepanekute eksperimenteerimis- ja juurutamisplaanide läbivaatamine ja nende täitmise jälgimine;

e) kogemuste vahetamise materjalide läbivaatamine ja kogemuste vahetamise brošüüride avaldamisele kuuluvate ettepanekute väljavalimine;

f) leiutajate-ratsionaliseerijate avalduste ja kaebuste arutamine;

g) ettevõtte leiutusinseneri (ratsionaliseerimisala eest vastutava töötaja) aruannete läbiarutamine ettepanekute läbivaatamise, proovimise ja juurutamise alal.

Ratsionaliseerijate nõukogu tegutseb direktori poolt kinnitatud kvartaliplaanide alusel.

Ratsionaliseerijate nõukogu kutsutakse kokku vähemalt kaks korda kuus.

Nõukogu koosolekutest võib vajaduse korral kutsuda osa võtma ka neid insener-tehnilisi töötajaid ja leiutajaid-ratsionaliseerijaid, kes ei ole nõukogu liikmed.

Kõik otsused ratsionaliseerijate nõukogu koosolekul võetakse vastu lihthäälteenamusega. Nõukogu liikmete eriarvamised esitatakse kirjalikult ja lisatakse protokollile juurde.

Ratsionaliseerijate nõukogu otsused kinnitab ettevõtte direktor ja need tehakse pärast seda teatavaks ettevõtte töölisele ja insener-tehnilistele töötajatele kas protokollide ära kirjade asetamisega vastavatele tahvlitele või vastavate ettekannete ja vestluste korraldamisega.

Ettevõtte direktori poolt kinnitatud tööplaanis ettenähtud ürituste täitmiseks on ratsionaliseerijate nõukogul õigus anda tsehhide ja osakondade juhatajatele ülesandeid vajalike materjalide läbitöötamiseks ja nende ettevalmistamiseks nõukogu koosolekuks.

Üksikute küsimuste läbitöötamiseks võib ratsionaliseerijate nõukogu kutsuda kokku eri nõupidamisi ja organiseerida seks otstarbeks kompleksbrigaade. Samuti võib ratsionaliseerijate nõukogu anda üksikute küsimuste läbitöötamiseks ülesandeid ettevõtte üksikutele insener-tehnilistele töötajatele.

Ratsionaliseerijate nõukogul on õigus nõutada ettevõtte tsehhidelt ja osakondadelt ülesannete täitmiseks vajalikke õiendeid, andmeid ja otsuseid.

ETTEVÕTTE ORGANISATSIOONILIS-TEHNILISTE ABINÕUDE PLAAN

Vastavalt NLKP XX kongressi direktiividele NSV Liidu rahvamajanduse arendamise plaani kohta aastaiks 1956—1960 kujuneb kuues viisaastak Nõukogude Liidu tootlike jõudude võimsa edasiarendamise viisaastakuks, majandusliku juhtimise parandamise viisaastakuks. Tööstusettevõtete ees

seisab ülesanne senisest suuremal määral pöörata tähelepanu tootmise organiseerimise ning juhtimise täiustamisele. Tähtsat osa seejuures etendab organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan mobiliseerib ettevõtte kollektiivi võitlusse tootmisplaani täitmise eest. Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan kujutab endast tehnilis-majanduslikele arvestustele rajatud abinõude süsteemi, mille ülesandeks on mobiliseerida olemasolevad tootmisreservid ettevõttes, kindlustada ettevõtte edasine tehniline progress ning tagada kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete plaaninäitajate täitmine ja ületamine.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani võetakse väljatöötamiseks ja katsetamiseks vastuvõetud toomistehnilised ettepanekud, tehnilised täiustused ja leiutised. Sellesse plaani tuleb võtta lõplikult kasulikuks tunnistatud ja juurutamiseks vastuvõetud leiutised, tehnilised täiustused ja rationaliseerimisetpanekud ning leiutiseloomuga organisatsioonilis-tehnilised abinõud ja ettepanekud, mis viiakse läbi ettevõtte administratiiv-tehnilise personali poolt ja mis parandavad üldist tootmis-majanduslikku tegevust.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan peab tagama materjalide, kütuse, elektrienergia ja tööaja säästmise, parandama võimsuste kasutamist, suurendama tootmismahtu, lühendama tootmistsükli kestust ja kiirendama käibe vahendite ringlust.

Suur tähtsus on abinõudel tootmisprotsesside ja transportoperatsioonide mehhaniseerimise ning automatiseerimise alal ning abinõudel, mis on seoses tehnoloogia täiustamisega.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan sisaldab kõigi abinõude loetelu ühes vastavate arvestuste ja põhjendustega, mis teostatakse plaaniperioodil. Plaani võetakse need abinõud, mis lahendavad mingit konkreetset tehnilist, majanduslikku või organisatsioonilist probleemi ja annavad esialgse arvestuse järgi efekti, mis katab abinõude elluviimise kulud.

Organisatsioonilis-tehnilised abinõud on soovitatav plaanis klassifitseerida alljärgnevalt: 1) abinõud toodangu väljalaske suurendamiseks; 2) abinõud toodete kvaliteedi parandamiseks ja praagi vähendamiseks; 3) abinõud materiaalsete kulutuste vähendamiseks; 4) abinõud tööjõu kulutuste vähendamiseks; 5) abinõud rahaliste kulutuste vähendamiseks; 6) abinõud töötingimuste parandamiseks; 7) abinõud kooperaerimise parandamiseks jne.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan koostatakse ettevõtte kõikide tsehhide ja osakondade poolt plaani- ja tehnikaosakondade juhtimisel, peainseneri vastutusel. Plaani kinnitab ettevõtte direktor.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamiseks moodustatakse ettevõttes üldtehaseline komisjon, kelle esimeheks on peainsener, ja tsehhikomisjonid — tsehhijuhatajatega eesotsas. Üldtehaselise komisjoni koosseisu arvatakse tehnoloogid, normeerijad, peamehaanik, peaenergeetik, plaani- ja tehnikaosakonna ning raamatupidamisosakonna esindajad, tsehhijuhatajad. Peale selle moodustatakse igas tootmisloigus brigaadid, kelle ülesandeks on abinõude üksikasjaline läbiarutamine ja leiutus-ratsionaliseerimistepanekute kogumine. Brigaadi koosseisu võetakse: konstruktor, tehnoloog, meister, plaanija, paremad tööeesrindlased-ratsionaliseerijad, partei- ja ametiühinguorganisatsioonide ning teaduslik-tehnilise ühingu esindajad.

Brigaad annab igale töölisele ja insener-tehnilisele töötajale trükitud vormid, millele need kannavad oma ettepanekud ja mille nad esitavad brigaadile.

Selline organiseerimine võimaldab organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamisest osa võtta kõikidel töötajatel.

Abinõude ammutamise allikana omab väga tähtsat kohta nii kodu- kui ka välismaine teaduslik-tehniline kirjandus ja ministeriumide poolt väljaantavad kogemuste vahetamise brošüürid.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamise aluseks on toodete omahinna tehnökonoomiline analüüs,

ettevõtte tehnilise arendamise plaan, ratsionaliseerijate nõukogu materjalid, töolistelt ja insener-tehnilistelt töötajatelt kogutud ettepanekud ja administratiiv-tehnilise personali ettepanekud.

Leiutus-ratsionaliseerimisetpanekuil on suur tähtsus ettevõtte sotsialistlikul ratsionaliseerimisel. Selleks, et väärtuslikumaid leiutisi, tehnilisi täiustusi ja ratsionaliseerimisetpanekuid kiiremini realiseerida, on vaja võtta need organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani, luua materiaalne baas nende realiseerimiseks, kontrollida juurutamise tähtsust ja määrata vastutavad täitjad.

Enne organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamisele asumist tuleb ettevõttes koostada leiutus-ratsionaliseerimise teemade plaan — ratsionaliseerijate loomingu mõtte suunamiseks „kitsaskohtade” likvideerimiseks. Teemade plaan tuleb aegsasti teatavaks teha kõikidele töölis-tele.

Pärast brigaadide poolt läbitöötatud materjalide saabumist ja nende läbiarutamist tsehhikomisjonides asub ettevõtte üldtehaseline komisjon nende materjalide alusel organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani projekti koostamisele. Plaani projekti koostamine seisneb järgmises: 1) organisatsioonilis-tehniliste abinõude valik; 2) abinõude ökonoomilise efekti ja nende realiseerimiskulutuste arvutus; 3) iga abinõu vastutava täitja määramine kooskõlastatult peainseriga; 4) abinõude realiseerimise tähtaegade määramine kooskõlastatult nende vastutavate täitjatega; 5) materjalide kulunormide, tööjõu vajaduste täpsustamine ning teiste plaaniliste normatiivide täpsustamine.

Plaaniosakond organiseerib koos ametiühinguorganisatsiooniga organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani projekti läbivaatamist tsehhide ja osakondade tootmisnõupidamistel ja teeb iga tsehhi kohta säästu ning kulutuste koondarvutused. Sama töö viivad läbi tsehhide tsehhikomisjonid tehnika- ja plaaniosakonna esindajate osavõtul.

Pärast plaani projekti arutamist tsehhide ja üldtehas-

listes komisjonides koostatakse organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan lõplikul kujul.

Ministeeriumile, peavalitsusele, valitsusele või trustile esitatavasse organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani ei võeta kõiki abinõusid, vaid ainult need, mis annavad suurt tootmisökonomilist efekti.

Üldtehaselise organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani vorm on toodud tabelis 11.

Plaanides organisatsioonilis-tehnilisi abinõusid, on vaja määrata nende täitmise tähtajad ja konkreetseid vastutavad täitjad. Tuleb hoiduda isiksusetähtajate (näiteks: tsehhi, osakond jne.) või tähtajate-dubleerijate (üheaegselt 2—3 tähtajat) määramisest.

Mis puutub abinõude täitmise tähtaegadesse, siis tuleb need määrata kuu või kvartali täpsusega.

Nende abinõude kohta, mis nõuavad realiseerimiseks mahult suuri ettevalmistustöid (detailne konstrueerimine, proovimistööde läbiviimine), näidatakse plaanis kaks tähtaega: üks tähtaeg abinõu väljatöötamiseks ja teine — abinõu juurutamiseks. Selline plaanimine soodustab plaani realiseerimise tähtaegade kontrollimist.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani koostamine on vastutusrikas töö. Selle koostamisele on vaja kaasa tõmmata ettevõtte kõik töötajad selleks, et ettevõtte sisemisi reserve võimalikult ulatuslikumalt avastada ja rakendada, millega tagatakse tootmisplaanide täitmine ja ületamine, tööviljakuse tõus ja omahinna alandamine.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanis ettenähtud ürituste täitmist peavad kontrollima kõrgemalseisvad organid, samuti ka ettevõtte ühiskondlikud organisatsioonid.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan on üks tähtsamaid lüüsid planeerimistöös ja võitlus selle plaani eeskujuliku koostamise ning elluviimise eest peab olema iga tööstusettevõtte peamisi ülesandeid, millega tagatakse tootmisreservide maksimaalne rakendamine, tehniline progress ning plaanide täitmine ja ületamine.

Organisatsioonilis-tehniliste abinõude ning leiutus-ratsionaliseerimisettepanekute teostamise plaan 19..... a.

Jrk. nr.	Abinõu nimetus ja sisu lühike kirjeldus	Teostaja	Teostamise tätpäev	Teostamise kulud ja finantseerimise allikad		Majanduslik efekt					Ökonoomia (tuh. rbl.)	
				Kulud (tuh. rbl.)	Finantseerimise allikad	Tööproduktiivsuse tõus (%)	Omahinna alane mine (t. rbl.)	Kokkuhoid materjalides	Praagi vähenemine	jne.	Aastatinglik ökonomia	Tegelik ökonomia alates abinõu rakendamise momendist kuni aasta lõpuni
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Direktor

Peainsener

Plaaniosakonna juhataja

KOGEMUSTE VAHETAMINE

Suur tähtsus on organiseeritud kogemuste vahetamisel eesrindliku tehnika alal ettevõtete ja üksikute tööstusharude vahel. Ainult sotsialistlikul maal on võimalik selline olukord, kus ühe ettevõtte saavutus muutub kogu tööstusharu omandiks. Põhimäärus kohustab ettevõtete juhatajaid teatama kõrgemalseisvale organisatsioonile kõikidest rakendatud ettepanekutest, mis on tähtsad tööstusharu jaoks. Veel enam, põhimäärus näeb ette insener-tehniliste töötajate ja tööliste premeerimise leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute teistesse huvitatud ettevõtetesse ülekandmise eest.

Tööstusharude jaoks tähtsate ettepanekute laialdaseks populariseerimiseks annavad paljud ministeeriumid välja tehniliste kogemuste vahetamise brošüüre — levitamiseks kõikides alluvates ettevõtetes.

Eesti NSV ettevõtetes kasutatakse kogemuste vahetamise korraldamiseks nn. „ettepanekute kaarte” vorm nr. 4 (tabel 17).

Üldiselt tuleb ettevõtetes kogemuste vahetamist korraldada järgmiselt.

Ettevõtetes tuleb kõikide rakendatud ettepanekute kohta koostada kogemuste vahetamise kaardid, nn. „ettepanekute kaardid” vorm nr. 4, millel tuuakse ettepaneku lühike kirjeldus ja samuti joonis, skits või foto. Kaartidest suunatakse üks eksemplar peavalitsusele või valitsusele (trustile) ja üks eksemplar ministeeriumile — kogemuste vahetamise albumite koostamiseks.

Materjalid nende ettepanekute kohta, mida on võimalik rakendada ka teistes ettevõtetes, paljundatakse peavalitsuse (trusti) poolt ja suunatakse sellistele ettevõtetele.

Iga ettevõtte on kohustatud organiseerima kogemuste laialdast vahetamist sugulaskäitistega. Selleks on vaja tellida tehniliste kogemuste vahetamise ala perioodilist kirjandust ja hankida ettevõtet huvitavate küsimuste kohta ilmuvaid tehnilise sisuga raamatuid. Igal ettevõttel peab

olema tehniline raamatukogu. Raamatute arv selles oleneb ettevõtte iseloomust ja suuruselt.

Tuleb laialdaselt praktiseerida loengute korraldamist leiutus-ratsionaliseerimisküsimustes, eesrindlike ettevõtete kogemustest, eesrindlikest töömeetoditest, teaduse ja tehnika saavutustest. Lektoriteks võivad olla ettevõtte enda spetsialistid kui ka spetsialistid vabariiklikest teaduslik-tehnilistest ühingutest, ENSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu, teadusliku uurimise instituutidest jne.

Tuleb laialdaselt korraldada ekskursioone sugulaskäitistesse. Pärast selliste ekskursioonide läbiviimist on soovitatav korraldada ratsionaliseerijate ja insener-tehniliste töötajate nõupidamisi, kus ekskursioonist osavõtjad kannavad ette ekskursiooni tulemusi.

Teiste ettevõtete kogemustega tutvumine aitab paremini omandada neid kogemusi ja peale selle juhib see ka novaatoreid uutele ideedele tootmise parandamise küsimuste lahendamisel.

Teiste ettevõtete eesrindlike kogemusi tuleb üle võtta loominguliselt. Juurutades omas ettevõttes näiteks teises ettevõttes rakendatud uut seadet või tehnoloogilist protsessi, on vaja võimalust mööda seda täiustada ja kõrvaldada esinevad puudused.

Koos eesrindlike tehniliste kogemuste ülekandmisega on vaja tutvuda ja üle kanda ka eesrindlikud organisatsioonilised vormid ja töömeetodid. Sellel on suur tähtsus ettevõtte töö muutmiseks rütmiliseks ja selles suurema kooskõla tagamiseks.

Kogemuste vahetamise vastastikusel organiseerimisel ettevõtete vahel on suur tähtsus meie tööstuse tehnilisele progressile.

Ettevõtetes tehniliste kogemuste vahetamise korras rakendatavaid ettepanekuid tuleb võtta arvele samuti nagu ettevõtte töötajate enda poolt esitatud ettepanekuid. Igas ettevõttes tuleb sisse seada selliste kogemuste vahetamise korras laekunud ettepanekute registreerimise raamat (tabel 1)

ja üldise korra kohaselt premeerida ratsionaliseerijaid, kes aitavad kaasa nende ettepanekute rakendamisele ettevõttes. Tuleb võtta arvesse, et riiklike huvide seisukohalt ei ole tähtis, kellelt saabus rakendatav ettepanek, kas vahetult antud ettevõtte töötajatelt või kogemuste vahetamise korras mõnest teisest ettevõttest. Tähtis on ettepaneku võimalikult laialdasem rakendamise ulatus ja selle kasutamisest võimalikult suurema efekti saavutamine.

ORGANISATSIOONILIS-MASSILISE TÖÖ ORGANISEERIMINE ETTEVÕTTES

Leiutus-ratsionaliseerimisalal on organisatsioonilis-massilise töö vorme väga palju. Tähtsamad neist on: leiutajatele-ratsionaliseerijatele tehniliste konsultatsioonide korraldamine, tehniliste konverentside organiseerimine, ratsionaliseerijate kabineti organiseerimine, tehnilise informatsiooni korraldamine, ettepanekute kogumise ja realiseerimise ühiskondlike ülevaatuste korraldamine, sotsialistliku võistluse organiseerimine jne.

Tehnilised konsultatsioonid

Massilise leiutus- ja ratsionaliseerimistöö alal on suur tähtsus õigesti organiseeritud tehnilistel konsultatsioonidel töölistele ja insener-tehnilistele töötajatele. Tehnilised konsultatsioonid osutavad leiutajatele-ratsionaliseerijatele konkreetsete ülesannete täitmisel suurt abi.

Konsultatsioone korraldatakse nii õiguslikes kui ka tehnilistes küsimustes.

Õiguslikes küsimustes on konsultatsioone soovitav korraldada leiutajatele-ratsionaliseerijatele gruppide viisi. Konsultatsioonid viiakse tavaliselt läbi loengute või vestluste näol järgmistel teemadel: „Nõukogude seadusandlus leiutaja-ratsionaliseerija kaitsel”, „Ettepanekute originaalsus ja uudsus”, „Autoriõigus”, „Autoritunnistuse ja patendi nõutamise

kord", „Ettepanekute vormistamine", „Autori isiklikud eesõigused ja kohustused", „Hüvituste määramise ja väljamaksmise kord", „Nõukogude leiutajate saavutused" jne.

Tehnilised konsultatsioonid korraldatakse üksikute leiutajate-ratsionaliseerijate poolt ülestõstetud küsimustes, mis pärast neil on peamiselt individuaalne iseloom. Tehnilisi konsultatsioone tuleb korraldada vähemalt 7 päeva jooksul arvates leiutaja-ratsionaliseerija sellekohase avalduse saabumisest.

Tehnilised konsultatsioonid on nii suulised kui ka kirjalikud ja neid antakse kas tehase või mõne teadusliku asutuse spetsialistide poolt. Üksikuid ülestõstetud küsimusi tuleb vajaduse korral arutada tehase ratsionaliseerijate nõukogus.

Konsultatsioone organiseerib ettevõtte ratsionaliseerijate nõukogu, peainsener või leiutusinsener.

Konsultatsioonid registreeritakse vastavas žurnalis Samasse märgib oma hinnangu saadud konsultatsiooni kohta konsultatsiooni saanud leiutaja-ratsionaliseerija.

Tehnilised konsultatsioonid toovad suurt kasu, eriti siis, kui ametiühingu- ja teaduslik-tehnilise ühingu organisatsioonid osutavad neile vajalikku tähelepanu ja aitavad neid hästi organiseerida.

Kõigepealt tuleb töölisi ja insener-tehnilisi töötajaid laialdaselt informeerida tehniliste konsultatsioonide läbiviimise ajast ja nende ülesannetest.

Tehniliste konsultatsioonide edukaks läbiviimiseks tutvuvad konsultandid õigeaegselt küsimustega, millede kallal töötavad leiutajad-ratsionaliseerijad, ja teatavad siis, milles ja missugustes küsimustes võivad nad leiutajaid-ratsionaliseerijaid tehnilise konsultatsiooni korras abistada.

Praktika on näidanud, et suurt abi osutavad konsultatsioonid, mis korraldatakse leiutajatele-ratsionaliseerijatele ja leiutus-ratsionaliseerimisala vastutavatele töötajatele küsimuste-vastuste õhtu näol. Eesti Vabariikliku Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogu poolt korraldatavad leiutus-ratsionaliseerimisala igapäevased küsimuste-vastuste õhtud leiavad suurt poolehoidu ja neil võtavad ülestõstetud küsimuste

arutamisest osa suur hulk pealinna leiutajaid-ratsionaliseerijaid ja selle ala vastutavaid töötajaid. Küsimuste-vastuste õhtule sõidavad töötajad ka teistest linnadest. Sellisel küsimuste-vastuste õhtul teeb konsultant sissejuhatava ettekande leiutus-ratsionaliseerimisalalt. Järgnevalt esitavad õhtust osavõtjad konsultantidele küsimusi nii leiutus-ratsionaliseerimisala organiseerimise kui ka tehnilistes küsimustes. Konsultandi vastused arutatakse läbi vestluse korras.

Suurt abi on osutanud leiutajatele-ratsionaliseerijatele ajalehe „Õhtuleht“ algatus, kes iga kuu organiseerib leiutus-ratsionaliseerimisalale pühendatud lehekülje.

Ratsionaliseerijate konverentsid

Kogemuste vahetamise üheks paremaks vormiks on ratsionaliseerijate konverentside korraldamine ettevõttes.

Konverentsid korraldatakse tavaliselt teatud perioodi (aasta, poolaasta, kvartali) leiutus-ratsionaliseerimisalase töö kokkuvõtete tegemiseks, leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute juurutamise ühiskondlike ülevaatuste-konkursside tulemuste arutamiseks ja ettevõtte kollektiivi ees seisva mõne raske ülesande arutamiseks.

Perioodilistel leiutus-ratsionaliseerimisalase töö kokkuvõtete ja ühiskondlike ülevaatuste-konkursside konverentsidel arutatakse töö tulemusi, kritiseeritakse igakülgsele leiutusorganite või leiutus-ratsionaliseerimisala vastutavate töötajate ja ühiskondlike organisatsioonide tööd leiutus-ratsionaliseerimistööle kaasaaitamises. Konverentsil antakse leiutajate-ratsionaliseerijate kollektiivile kindlad lähema aja ülesanded ja perspektiivid pikemaks perioodiks.

Mõne raskema ülesande arutamiseks kokkukutsutud ratsionaliseerijate konverents võib ettevõttele osutada suurt abi.

Konverentsi ajaks on ettevõttes soovitatav organiseerida leiutus-ratsionaliseerimistööde näitus. Näitusele pannakse välja leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimis-

ettepanekute konstruktsioonid ja skeemid koos ettepanekute kirjeldustega ja nende efektiivsuse tehnilis-ökonomiliste näitajatega. Näituse eksponaatideks on väljatöötatud ettepanekud või nende maketid, töötavad mudelid, joonised, kirjeldused, tehniliste uudiste skeemid, leiutus-ratsionaliseerimistöö kasvu diagrammid, kogemuste vahetamise albumid jne.

Pärast näituse lõppu paigutatakse näituse materjalid ratsionaliseerija kabinetti (tehnikakabinetti).

Kogemuste vahetamise õhtud

Paljudes eesrindlikes ettevõtetes korraldatakse ratsionaliseerimistöö kogemuste vahetamise õhtuid.

Kogemuste vahetamise õhtust võtavad osa teiste sugulaskäitiste esindajad. Kogemuste vahetamise õhtul esinevad sugulaskäitistest kutsutud novaatorid, kes jutustavad oma kogemustest leiutus-ratsionaliseerimistöös ja oma ettevõtte ratsionaliseerijate saavutustest. Peale selle võtavad sõna antud ettevõtte eesrindlikud ratsionaliseerijad, insener-tehnilised töötajad ja novaatorid, kes annavad edasi oma kogemusi. Tavaliselt järgneb sellistele sõnavõttudele elav mõtetevahetus õhtust osavõtjate vahel.

Väga kasulik on korraldada leiutus-ratsionaliseerimistöö kogemuste edasiandmise õhtuid noortöölisele. Nendel õhtudel esinevad paremad leiutajad ja ratsionaliseerijad ettevõtte noorte ees ja jutustavad oma loomingulise tegevuse kogemustest.

Sellised kogemuste vahetamise õhtud korraldatakse tavaliselt ettevõtte klubi ruumis ja lõpuks esinevad kogemuste vahetamise õhtust osavõtjate ees ettevõtte kunstilise isetegevuse ringid.

Ratsionaliseerijate teadmiste tõstmine

Suur tähtsus tööliste kaasatõmbamiseks leiutus-ratsionaliseerimistöösse on nendele massilise tootmistehnolise õppuse korraldamine. Kogemused on näidanud, et tehnilisi täiustusi esitavad ikkagi need töölised, kes on tootmistehnika juba täielikult omandanud. Ka on neis ettevõtetes, kus tootmistehnolise õppuse korraldamine on kõrgel tasemel, tagasilükatud ratsionaliseerimissetepanekute ja tehniliste täiustuste arv väiksem kui ettevõtetes, kus tootmistehniline õppus on nõrgalt läbi viidud.

Eriti suur tähtsus on leiutajate-ratsionaliseerijate kvalifikatsiooni tõstmisel. Põhimääruse § 18 kohustab ettevõtete juhatajaid osutama leiutajatele abi nende tehniliste teadmiste tõstmises.

Ettevõtetes on vaja organiseerida ringe leiutajatele-ratsionaliseerijatele tehnilise joonestamise, masinaelementide, mehaanika, füüsika jne. alal. Samuti on vaja osutada tööliste leiutajatele abi nende astumiseks mittestatsionaarsetesse tehnilistesse õppeasutistesse.

Tööliste leiutajatele on vaja selgitada teadmiste tõstmise tähtsust nende edasises leiutusalasises töös ja juhtida nende tähelepanu edasiõppimise võimalustele.

Insener-tehniliste töötajate šeflus töölistratsionaliseerijate üle

Ettepanekute parema ja kiirema väljatöötamise tagamiseks on suur tähtsus ettevõtte insener-tehniliste töötajate šefluse organiseerimisel tööliste leiutajate ja -ratsionaliseerijate üle.

Insener-tehniliste töötajate tiheda koostöö tulemusena tootmise novaatoritega on seni lahendatud hulk tehnilisi probleeme, mis tõid põhjalikke muudatusi tootmisse. On vaja laialdaselt levitada paljude nõukogude inseneride algatus, kes on võtnud oma šefluse alla töölistratsionaliseerijad ja osutavad neile laialdast tehnilist abi.

Ratsionaliseerija kabinet

Olenevalt võimalustest organiseeritakse ettevõttes ratsionaliseerija kabinet (tehnika kabinet), kas eraldi ruumis või nurgana (ratsionaliseerija nurk) mõnes üldruumis.

Ratsionaliseerija kabineti ülesandeks on teha selgitustööd leiutus-ratsionaliseerimistöö kasuks, korraldada kogemuste vahetamist ettevõtte leiutajate-ratsionaliseerijate vahel ja tutvustada töölisi ja insener-tehnilisi töötajaid uue tehnikaga, uute seadmete ehitusega ja nende ratsionaalsemate kasutamismeetoditega. Kabinetis korraldatakse leiutajatele-ratsionaliseerijatele tehnilisi konsultatsioone.

Ratsionaliseerijate kabineti töö kooskõlastatakse ettevõtte päevakohaste küsimuste lahendamise ülesannetega. Ratsionaliseerija kabinet juhib leiutajate-ratsionaliseerijate tööd perspektiivettepanekute väljatöötamise alal.

Ratsionaliseerija kabineti juures on soovitatav organiseerida ratsionaliseerijate mitme aasta saavutuste alatine näitus. Tavaliselt pannakse sellisele näitusele välja iga-aastased paremad ettepanekud, selleks et leiutajad-ratsionaliseerijad näeksid nii oma töö ajalugu kui ka selle kasvu.

Ratsionaliseerija kabinetis korraldatakse leiutajatele-ratsionaliseerijatele vestlusi ja loenguid. Viimaseid korraldatakse leiutuse ja uue tehnika küsimustes vähemalt kaks korda kuus. Kabinetis asub ka ratsionaliseerijate nõukogu poolt väljaantav seinaleht ja paremate leiutajate-ratsionaliseerijate fotovitriin.

Ratsionaliseerija kabinetis on soovitatav organiseerida tehnilise informatsiooni nurk. Tehnilise informatsiooni materjaliks on: 1) perioodilised tehnilised väljaanded (ajalehed, žurnaalid, informatsiooni-lehekesed jm.); 2) patentide ja autoritunnistuste kogumikud (üleliidulised väljaanded); 3) instituutide ja teiste organisatsioonide poolt väljaantavad „ekspress-informatsioonilehekesed“; 4) tehnikamajade informatsiooni materjalid; 5) ministeeriumi leiutusorganite poolt väljaantavad kogemuste vahetamise brošüürid; 6) väljavali-



Joon. 32. Ratsionaliseerijate autahvel.

tud tehniline kirjandus, kataloogid, leiutus-ratsionaliseerimis-
ala teemade plaanid jne.

Suuremates ettevõtetes organiseeritakse ratsionaliseerija
kabinetid vahetult tsehhides. Sellises kabinetis leidub mitte

üksnes tehniliste uudiste jooniseid, skeeme ja fotosid, vaid ka tsehhi peamiste seadmete mudelid ja makette. Samuti on siin teemade plaanid ja tähtsamate leiutiste kirjeldused.

Tööstuskeskustes organiseeritakse tehnikamajad, kus



Joon. 33. Leiutus-ratsionaliseerimistöõde teemade plaani tahvel.

insener-tehnilistel töötajatel avanevad võimalused vahetada kogemusi, tutvuda uuema tehnika saavutustega, tehnilise kirjanduse uudistega, korraldada loomingulisi diskussioone tootmise täiustamise küsimustes, leiutus-ratsionaliseerimisprobleemide üle jne.

Ettepanekute juurutamise ühiskondlike ülevaatustekonkursside korraldamine

Kõikide väärtuslike leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute maksimaalse kasutamise, kogemuste vahetamise parandamise, samuti tööliste ja insener-

tehniliste töötajate loova initsiatiivi mobiliseerimise, tootmisprotsesside automatiseerimise ja intensiivsemaks muutmise, tehnoloogia parandamise, seadmete täiustamise, toorainete parema kasutamise, tööviljakuse tõstmise, toodete kvaliteedi parandamise ja nende omahinna alandamise eesmärgil organiseeritakse tööstusettevõtetes, ehitustel, sovhoosides ja teistes organisatsioonides leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute juurutamise ühiskondlikke ülevaatusi-konkurse.

Ühiskondliku ülevaatus-konkursi ülesandeks on:

1) kontrollida leiutus-ratsionaliseerimistöö seisukorda tööstusettevõtetes, ehitustel, sovhoosides ja teistes organisatsioonides;

2) kiirendada vastuvõetud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute juurutamist;

3) laiendada leiutajate ja ratsionaliseerijate ridu;

4) organiseerida võistlusi leiutus-ratsionaliseerimistöö edasiseks parandamiseks;

5) saavutada uute leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute arvu suurenemist;

6) aidata kaasa kompleksse loomingu brigaadide ja leiutajate-ratsionaliseerijate loominguulistele kollektiivide organiseerimisele, osutades neile abi nende loominguuliste plaanide realiseerimisel;

7) parandada tootmistehnika nõukogude (ratsionaliseerijate nõukogude) tööd ettevõtetes;

8) kõrvaldada puudused, mis takistavad leiutus-ratsionaliseerimistöö massilist arenemist.

Tavaliselt nähakse ülevaatus-konkursi tagajärgede hindamiseks ette järgmised põhinäitajad:

a) ülevaatus-konkursi perioodil saabunud ettepanekute arv 100 töötaja kohta;

b) ülevaatus-konkursi perioodil juurutatud ettepanekute arv 100 töötaja kohta;

c) ettepanekute juurutamisest saavutatav ökonoomiline efekt 100 töötaja kohta.

Ühiskondliku ülevaatus-konkursi organiseerimine ette-

võtetes pannakse tavaliselt ettevõtte direktori ja ametiühingukomitee peale.

Ülevaatuse-konkursi vahetuks juhtimiseks luuakse ettevõtetes üldtehaselised ja tsehhide komisjonid.

Üldtehaseline (sovhoosi) komisjon koosneb peainsenerist (peaagronoom), käitiskomitee liikmest, ratsionaliseerijate nõukogu liikmetest ja parematest leitajatest ning ratsionaliseerijatest. Komisjoni esimeheks on peainsener. Komisjoni liikmete arv on 7—15 ja tema koosseis kinnitatakse käitiskomitee ning ettevõtte (sovhoosi) direktori poolt. Selle kohta avaldab direktor vastava käskkirja, milles toob ära ka ülevaatuse läbiviimise ürituste plaani.

Ühiskondliku ülevaatuse-konkursi läbiviimiseks moodustatakse ettevõtte direktori käskkirjaga, kooskõlastatult käitiskomiteega, igas tsehhis tsehhikomisjon, koosseisus: tsehi juhataja (esimees), tsehhikomitee esimees, tsehi inseneritehnilised töötajad, aktiivsed ratsionaliseerijad ja novatorid. Tsehhikomisjon on soovitatav moodustada 5—11-liikmelisena.

Selleks, et tõmmata üldtehaselise (sovhoosi) ülevaatuse komisjonile abiks laiemat tööliste aktiivi tootmistehnika nõukogu, plaaniosakonna, peamehaanika osakonna, samuti remondi-mehaanika- ja teiste tsehhide tegevuse kontrollimiseks leituste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute juurutamise alal, tuleb ettevõttes moodustada 3—5-liikmelised kontrollbrigaadid üldtehaselise (sovhoosi) komisjoni liikme juhtimisel. Brigaadi koosseisu kinnitab üldtehaseline ülevaatuse komisjon.

Üldtehaseline komisjon töötab välja kalenderplaani ülevaatuse läbiviimise kohta ja esitab selle kinnitamiseks ettevõtte direktorile ning käitiskomiteele. Komisjon kontrollib ettevõtte tehnilise kabineti tööd, teemade plaani koostamist ja selle täitmist, samuti vaatab läbi kaebused ja ettepanekud leituse-ratsionaliseerimistöö parandamise kohta ning võtab kasutusele abinõud avastatud puuduste kõrvaldamiseks.

Ühiskondliku ülevaatuse ülesandeid populariseeritakse

ajalehtede, seinalehtede, raadio, plakatite, loosungite, diagrammide jne. abil.

Klubides, punanurkades, ratsionaliseerijate kabinetides viiakse läbi loenguid tootmistehnilistel teemadel.



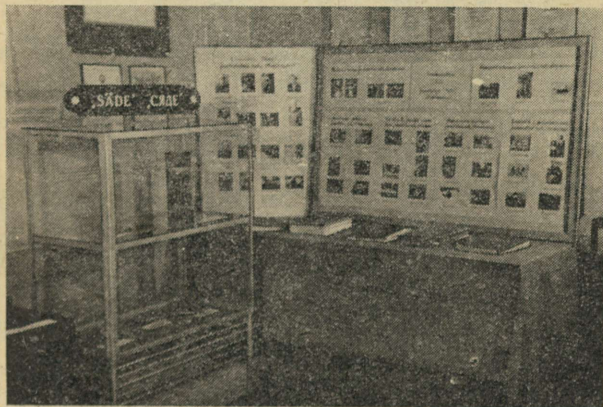
Joon. 34. Ratsionaliseerijate seinaleht.

Ühiskondliku ülevaatus ajaks töötatakse välja ja tehakse kõikidele töötajatele teatavaks temaatilised ülesanded, mis peavad suunama tööliste ja insener-tehniliste töötajate loominguulist initsiatiivi ning tähelepanu ettevõttes esinevate „kitsaskohtade“ likvideerimisele, raskete ja töömahukate tööde mehhaniseerimisele, kadude vähendamisele ja ettevõtte töö parandamisele üldse.

Samal ajal populariseeritakse kehtivat leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest tasumaksmise korda. Tsehhides korraldatakse tööliste üldkoosolekuid, kus selgitatakse massilise tööliste üldkoosoleku ja -ratsionaliseerimise tähtsust, ülevaatus eesmärke ja ülesandeid

ning demonstreeritakse üksikute leiutajate-ratsionaliseerijate töid.

Üheaegselt ettepanekute juurutamisega organiseeritakse ka ettepanekute kogumist. Kõik saabuvad ettepanekud vaadatakse läbi komisjoni poolt. Vastuvõetud ettepanekute kohta koostatakse juurutamise kalenderplaanid ja määratakse nende täitmise eest vastutavad isikud.

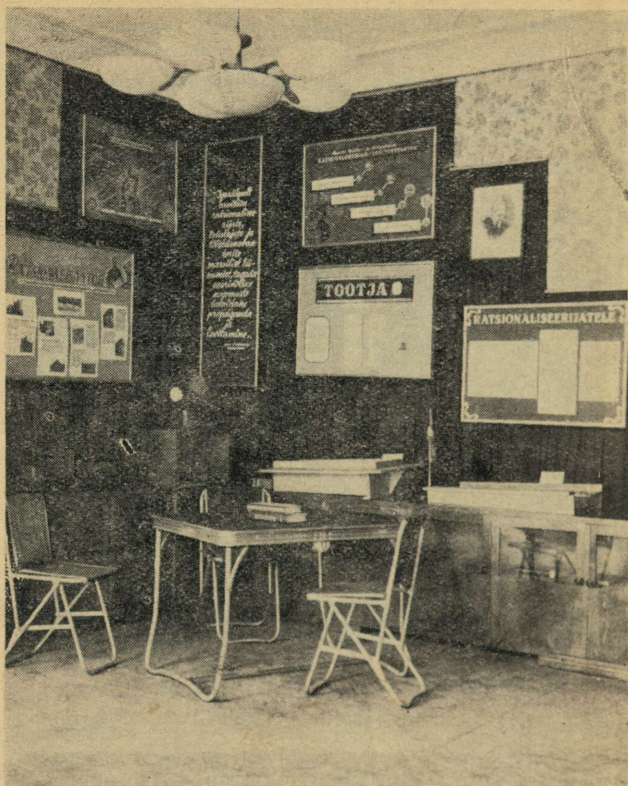


Joon. 35a. Ratsionaliseerija nurk
tubakavabrikus „Säde”.

Leiutajatele-ratsionaliseerijatele tehnilise abi osutamiseks organiseeritakse insener-tehniliste töötajate, agronomide ja mehhanisaatorite šeflus üksikute töölis-leiutajate ja -ratsionaliseerijate üle.

Klubides, punanurkades või ratsionaliseerijate kabinetides pannakse välja vitriinid ja stendid, kuhu paigutatakse ratsionaliseerijate päevapildid, nende ettepanekute kirjeldused ja ettepanekute juurutamisest saavutatud tehnilis-ökonoomilise efekti näitajad.

Ametiühingukomitee korraldab laialdaselt massilist sel-



Joon. 35b. Ratsionaliseerija nurk
Rakvere Tärklise- ja Siirupitehas.

gitustööd leituduse-ratsionaliseerimise alal vastavate nõupidamiste, näituste, loengute, konsultatsioonide jne. näol. Komitee valgustab regulaarselt ühiskondliku ülevaatuse käiku seinalehtedes.

Komisjon teeb kokkuvõtted ühiskondliku ülevaatuse-konkursi tulemustest.

Ühiskondliku ülevaatuse-konkursi tulemused arutatakse läbi tsehhide ja üldtehaseliste komisjonide koosolekul. Nendel koosolekul määratakse ka abinõud leiutus-ratsionaliseerimistöö edasise arendamise alal.

Ühiskondliku ülevaatuse-konkursi lõppedes korraldatakse ettevõttes üldtehaseline konverents, millel ettekandega ülevaatuse tulemustest esineb ettevõtte peainsener (peaagronoom).

Ühiskondliku ülevaatuse-konkursiga seosesolevad kulutused kaetakse leiutus-ratsionaliseerimistööle eraldatud summadest.

Kompleksse loomingu brigaadid

Järjest suurenev tootmine seab leiutajatele-ratsionaliseerijatele uusi ülesandeid, mis nõuab neilt üha uusi töövorme. Sageli osutuvad need ülesanded üksikutele leiutajatele-ratsionaliseerijatele üle jõu käivateks. Mõnikord on otstarbekas ühendada suuremate tööstuslike ettepanekute väljatöötamiseks inseneride, tehnikute, konstruktorite ja tootmisnovaatorite teadmisi. Millega on raske toime tulla ühel inimesel, selle võib edukalt täita kollektiiv.

Kogemused on näidanud, et suurt edu uue tehnika ja uue tehnoloogia väljatöötamises ja juurutamises võib saavutada ainult siis, kui kõiki sellega seoses olevaid küsimusi otsustatakse igakülgset, kompleksset. Nii tekkisidki ettevõtetes leiutus-ratsionaliseerimistöö kompleksse loomingu brigaadid.

Kompleksse loomingu brigaadi mõte seisab selles, et siin mitte üksnes insenerid ei õpeta tootmisnovaatoreid, vaid ka viimased esitavad oma ettepanekuid, mis aitavad insenere nii praktilises kui ka teoreetilises töös.

Kompleksse loomingu brigaadid kujutavad endast tööliste ja insener-tehniliste töötajate sotsialistliku koostöö uusi vorme.

Kompleksel loominguul on leiutus-ratsionaliseerimistöös suur tähtsus. Nõukogude Liidu vanemates ja suuremates tehastes on kuni 50% kõigist juurutatud ettepanekutest kollektiivsed, seejuures saavutatud ökonoomiline efekt moodustab kuni 70% üldisest ettevõttes saavutatud ökonoomia summast. Kõrgema efekti saamise põhjuseks on asjaolu, et kollektiivsed ettepanekud töötatakse välja hoolikamalt.

Kompleksse loomingu brigaadiks loetakse sellist brigaadi, mille iga liige on antud tehnilise ürituse autoriks. Sel juhul brigaadi ettepanek muutub kollektiivseks. Lubatud on ka, et brigaad koosneb põhiautorist ja kaasautoritest. Sel juhul viimased täiustavad oma ettepanekutega autori põhiideed.

Kompleksse loomingu brigaadile usaldatakse teatud konkreetne teema. Kõik tööd, alates ettepaneku vormistamisest, selle tehniline läbitöötamine, katseksemplari valmistamine, selle viimistlemine, kuni tööstusliku eksemplari valmistamiseni, teostatakse brigaadi enda poolt, see tähendab, et kõik tööd alates ettepaneku vormistamisest kuni selle lõpliku juurutamiseni lahendatakse komplekselt.

Lõpetatud ja viimistletud seisukorras antakse ettepanek üle tööstusele. Vajaduse korral sama brigaad instrueerib töölisi töötamiseks uuel mehhanismil või uue tehnoloogilise protsessi järgi. Brigaad on kohustatud ka edaspidi korrastama uut mehhanismi, rakist ja tehnoloogilist protsessi või selleks vastavaid töölisi ette valmistama.

Kompleksse loomingu brigaadi koosseis võib olla mitmesugune — see oleneb ettepaneku sisust ja kompleksse loomingu brigaadi kollektiivi koostööst. Tavaliselt koosneb brigaad 4—5 isikust, näiteks: tehnoloog, konstruktor, mehaanik, meister ja tööline. Ülesanded jaotatakse üksikute brigaadi liikmete vahel.

Viimasel ajal on paljudes ettevõtetes loodud ja töötavad tehnilise vahelised kompleksbrigaadid, kes töötavad välja laialdasema ulatusega teemasid. Tööstusharuliste temade väljatöötamiseks moodustatakse isegi tehnilise vahelised kompleksbrigaadid. Eriti on praktiseeritud selliste brigaadide moodustamist eesrindlike tüüp-

tehnoloogiliste protsesside väljatöötamiseks. Need kompleksbrigaadid uurivad ühtede ja samade tööoperatsioonide sooritamise kogemusi mitmes ettevõttes ja töötavad sel alusel välja täiuslikuma tüüptehnoloogia, mille siis ka juurutavad. Täiuslikuma tüüptehnoloogia väljatöötamine on muidugi tihedalt seotud ka antud tööstusloigug kasutatava tehnika täiustamisega.

Kompleksse loomingu brigaadi töö edukus tagatakse leiutus-ratsionaliseerimissummadest brigaadile makstavate hüvituste ja preemiade näol.

Kompleksse loomingu brigaadi hüvitus koosneb:

- 1) autorihüvitusest Tasumaksmise juhendi p. 9 kohaselt;
- 2) kuuekümneprotsendilisest lisatasust Tasumaksmise juhendi p. 14 alusel;
- 3) preemiast ettepaneku juurutamisele kaasaaitamise eest 11,25% suuruses hüvituse summast.

Preemiasummad jagab brigaadi liikmete vahel kompleksse loomingu brigaadi kollektiivise. Lahkarvamise juhul jaotab summad ettevõtte leiutusorgan.

Kompleksse loomingu brigaadi liikmed täidavad oma ülesandeid tööst vabal ajal. Juhul, kui ettevõttele on vaja mõni eriti tähtis ülesanne välja töötada ja juurutada lühikese aja jooksul, võib ettevõtte administratsioon lubada brigaadi liikmetel selle ürituse kallal töötada ka tööajal. vabastades neid ürituse realiseerimistööde lõpetamiseni põhilisest tööst ja makstes neile töötasu keskmise kuutöötasu alusel.

Meie maal on insener-tehniliste töötajate ja tootmisnovaatorite loominguiline koostöö saanud tehnilise progressi seaduseks. Insener-tehnilised töötajad ja novaatorid peavad kõikjal olema kompleksse loomingu brigaadide moodustamise algatajateks.

Kompleksse loomingu brigaadide osavõtt ürituse konstruktiivsest väljatöötamisest ja konstruktsiooni valmistamisest lühendab tunduvalt leiutus-ratsionaliseerimissetepanekute juurutamise kestust.

Kompleksse loomingu brigaadid omandavad ettevõtetes

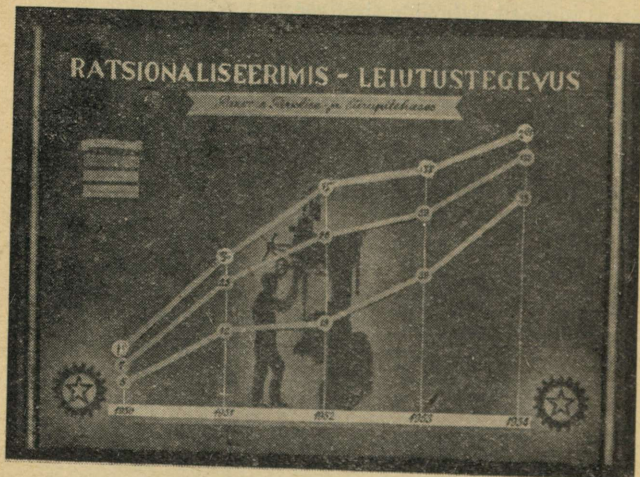
üha suurema tähtsuse. Nad aitavad igati mobiliseerida ettevõtete reserve toodangu suurendamise eesmärgil.

Ettevõttes kompleksse loomingu brigaadide moodustamisele kaasaaitamine on ettevõtte ühiskondlike organisatsioonide põhilisi ülesandeid.

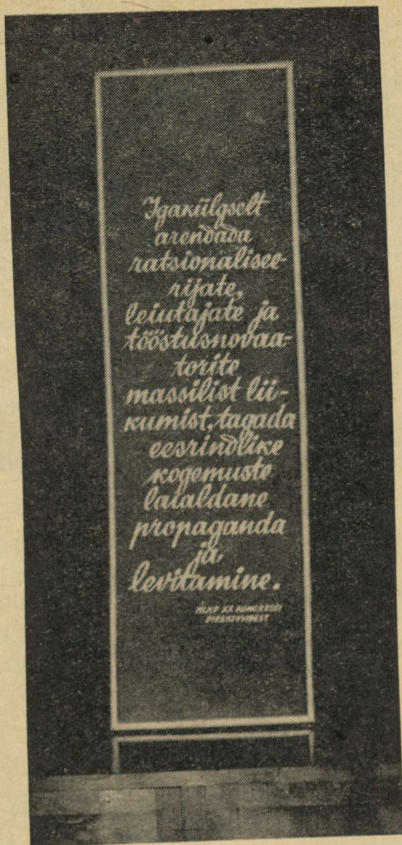
ÜAÜKN Sekretariaat oma määrusega 16. oktoobrist 1950. a. kohustas ametiühinguorganisatsioone osutama abi kompleksse loomingu brigaadide organiseerimisele ettevõttes. Sama kohustus lasub ka teaduslik-tehniliste ühingu algorganisatsioonidel.

Sotsialistliku võistluse korraldamine

Uueks leiutus-ratsionaliseerimisala sotsialistliku võistluse vormiks on tsehhi leiutus-ratsionaliseerimisala organisaatorite vahelise sotsialistliku võistluse korraldamine konkursi näol.



Joon. 36. Leiutus-ratsionaliseerimistegevuse graafik.



Joon. 37. Loosung.

Sotsialistliku võistluse võitjaks tuleb selle tsehhi organisaator, kes saavutab oma tsehhis koos leiutajate-ratsionaliseerijatega suurima efektiivsuse juures maksimaalseid tulemusi ettepanekute saabumises ja juurutamises.

Tsehhi organisaatorite vahelise sotsialistliku võistluse (konkursi) tingimused võiksid olla näiteks järgmised: saavutada vähemalt ühe leiutus-ratsionaliseerimisetpaneku saabumine kvartali jooksul iga 8 töötaja kohta tsehhis; juurutada tööstusse vähemalt 60% saabunud ettepanekutest; saavutada leiutus-ratsionaliseerimisetpanekutelt aastast plaanilist säästu vähemalt 3% tsehhi poolt aasta jooksul väljastatava toodangu koguhinnast; saavutada, et kõigi ettepanekute eest arvutataks välja sääst ja kõikidele autoritele makstaks välja hüvitused Tasumaksmise juhendi kohaselt.

Olenevalt ettevõtte töö iseloomust võivad need tingimused olla ka teisiti formuleeritud.

Kui organisaator täidab tähendatud tingimused täielikult, määratakse talle I koht. Ühe loetletud punkti mittetäitmisel, kuid selle täitmisel vähemalt 75% ulatuses, määratakse organisaatorile II koht. Kahe punkti mittetäitmisel, kuid nende täitmisel vähemalt 80% ulatuses, määratakse organisaatorile III koht.

Sotsialistlikus võistluses kohtadele tulnud tsehhi organisaatoritele määratakse tavaliselt kolm preemiat leiutus-ratsionaliseerimissummadest ja need võiksid olla järgmise suurusega: I preemia — 400—500 rubla; II preemia — 250—300 rubla ja III preemia — 150—200 rubla.

Muud üritused

Peale ülaltoodud organisatsioonilis-massilise töö vormide on ettevõttes leiutus-ratsionaliseerimistöö alal võimalik kasutada veel rida teisi töömeetodeid, mis aitavad kaasa selle tööala parandamisele.

Nii näiteks aitab leiutus-ratsionaliseerimistööle ja ratsionaliseerijate populariseerimisele kaasa leiutajale-ratsionaliseerijale „isikliku arve” koostamine raamatukese näol, millesse kantakse kõik autori juurutatud ettepanekud, saavutatud ökonoomiline efekt ja väljamakstud hüvitused.

Ratsionaliseerija „isikliku arve” raamatuke võiks olla tabelis 12 toodud vormi kohane.

Soovitav on panna ratsionaliseerimistööde näitusele välja ka ratsionaliseerijate „isikliku arve” raamatud.

Leiutus-ratsionaliseerimistöö aktiveerimisele aitab kaasa ratsionaliseerijatele ekskursioonide korraldamine teistesse eesrindlikesse ettevõtetesse.

Tabel 12

(Ettevõtte nimetus)

RATSIONALISEERIJAJA ISIKLIK ARVE

Perekonna-, ees- ja isanimi

Sünniaasta: Parteilisus:

Haridus:

Eriala:

Ametikoht:

Ettepaneku saabumise päev	Ettepaneku nimetus	Juurutamise tähtaeg ja ulatus	Ökonoo- miline efekt	Saadud hüvitu- sed

Igas ettevõttes koostatakse leiutus-ratsionaliseerimisala arendamise organisatsioonilis-massiliste abinõude läbiviimise plaan (tabel 13), mille kinnitab ettevõtte direktor.

ETTEPANEKUTE ARVESTUS JA ARUANDLUS

Kogu leiutus-ratsionaliseerimisalast asjaajamist ja kirjavahetust korraldab ettevõtte leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja).

Näide.

(Ministeeriumi, trusti, ettevõtte nimetus)
 leiutus-ratsionaliseerimisala arendamise organisatsioonilis-
 massiliste abinõude läbiviimise

PLAAN

195..... a. „.....” kvartali kohta.

Jrk. nr.	Ürituse nimetus	Läbiviimise aeg	Täitmise eest vastutaja
1	2	3	4
1.	Korraldada ratsionaliseerijate ja insener-tehniliste töötajate konvents peainseneri ettekande kuulamiseks lähimatest ülesannetest leiutuse-ratsionaliseerimise alal	8. I	Peainsener ja a/ü. komitee esimees
2.	Korraldada fotovitriiniparimatest leiutus-ratsionaliseerimisettepanekute	12. I	Ratsionaliseerimisala vastutav töötaja
3.	Korraldada tsehhides vestlusi leiutus-ratsionaliseerimistöo tähtsusest ja sotsialistliku võistluse tähtsusest ratsionaliseerimise alal	12.—15. I	Tsehhide juhatajad
4.	Organiseerida ekskursioon Tallinna Masinaehitustehasesse	16. I	Peainsener ja ratsionaliseerimisala vastutav töötaja

1	2	3	4
5.	Korraldada loeng teemal: „NSV Liidu seadusand- lus leiutaja-ratsionali- seerija huvide kaitsel”	20. I	Peainsener ja rat- sionaliseerimisala vastutav töötaja
6.	Välja anda ratsionalisee- rija seinalehe numbrid	23. I 20. II 20. III	Seinalehe toimetaja
7.	Korraldada konsultatsi- oon ratsionaliseerijatele	igal tei- sipäeval	Peainsener ja rats. ala vastutav töötaja
8.	Korraldada tsehhides koosolekud tsehhi juha- tajate ettekannete kuu- lamiseks leiutus-ratsio- naliseerimistöõ seis- korra üle	1.—6. II	Tsehhide juhatajad ja tsehhide a/ü. organisaatorid
9.	Korraldada loeng teemal: „Nõukogude leiutus ja tehniline progress”	17. II	Peainsener ja rats. ala vastutav töötaja
10.	Ratsionaliseerijate ja in- sener-tehniliste tööta- jate nõupidamine aru- ande kuulamiseks eks- kursiooni tulemuste kohta	26. II	Peainsener ja rat- sionaliseerimisala vastutav töötaja
11.	Organiseerida ratsionali- seerijatele õppering joo- nestamise alal	5. III	Ratsionaliseerimisala vastutav töötaja
12.	Organiseerida loeng teemal: „Meie kodu- maa suured leiutajad”	17. III	Ratsionaliseerimisala vastutav töötaja
13.	Organiseerida ekskursi- oon Tallinna Paberi- vabrikusse	23. III	Peainsener

Leiutusinsener registreerib kõik saabunud ja ettenähtud korras vormil nr. 1 „ettepanek” (tabel 14) vormistatud ettepanekud arvestusraamatus (žurnaalis) vorm nr. 2 (tabel 15) hoolimata sellest, kas ettepaneku autoril on õigus (ametikoha järgi) autorihüvitusele selle ettepaneku eest või mitte.

Ettepanekute arvestusraamatu lehed nummerdatakse, nõoritakse ja pitseeritakse. Arvestusraamatu lahtrid täidetakse ettepaneku liikumise kohaselt.

Kõikide saabuvate ettepanekute numeratsioon on ühtne ja see järgneb järgneval aastal.

Ettepanekute juurutamisest saavutatav sääst arvutatakse arvestuslehel vorm nr. 3 (tabel 16).

Iga realiseeritud ettepaneku kohta koostatakse „leiutus-ratsionaliseerimisetpaneku kaart” vorm nr. 4 (tabel 17). Neid kaarte kasutatakse kogemuste vahetamiseks. Ettevõtte saadab need kaardid ministeeriumi tehnikaosakonnale ja peavalitsuse (trusti) tootmis-tehnikaosakonnale, kus kaartidest koostatakse kogemuste vahetamise albumid. Ühe eksemplari sellest kaardist saadab ettevõtte vennaskäitisele.

Ettevõtte esitab iga kvartali kohta kvartalile järgneva kuu 15. päevaks Eesti NSV Statistikalitsusele ja oma peavalitsusele, valitsusele või trustile leiutus-ratsionaliseerimistöö seisukorra kohta aruande vorm nr. 4-nt (tabel 18) kohaselt.

Ettevõtte lisavad kvartali ühiskondliku ülevaatus aruannete juurde seletuskirjad. Seletuskiri peab sisaldama järgmisi andmeid:

- 1) läbiviidud organisatsioonilis-massiliste ürituste loetelu ja ürituste läbiviimise ajad;
- 2) ürituse läbiviimise tulemused;
- 3) andmed kompleksse loomingu brigaadide töö kohta;
- 4) andmed leiutajatele-ratsionaliseerijatele osutatud abi kohta (konsultatsioonid, loengud jne.);
- 5) leiutus-ratsionaliseerimistööst osavõtnute koosseis tööalade järgi;

6) teemade arv temaatilises plaanis ja kui palju nendest täidetud;

7) korraldatud konkursid, nende tingimused ja tagajärjed;

8) saabunud ettepanekute tehniline iseloomustus ja jaotus järgmistesse gruppidesse:

Jrk. nr.	Grupi nimetus	Ettepanekute arv	Ettepanekute üldarvust, protsentides
1.	Tehnoloogiliste protsesside ja töötlemisrežiimi muudatused		
2.	Tehnoloogiliste protsesside mehhaniseerimine ja automatiseerimine		
3.	Seadmete ümberpaigutused seoses tehnoloogia muutmisega		
4.	Uued kontrollimise meetodid		
5.	Toodete kvaliteedi tõstmine ja praagi parandamine .		
6.	Materjalide asendajate kasutamine		
7.	Jäätmete kasutamine		
8.	Seadmete täiustamised ja moderniseerimine		
9.	Käitisesisese transpordi mehhaniseerimine		
10.	Töötingimuste parandamine		
11.	Muud		

9) kollektiivsete ettepanekute arv, nende protsent ettepanekute üldisest arvust;

10) väljaantud tehniliste täiustuste tunnistuste arv;

11) tehnilised täiustused, mille kohta on välja antud tunnistused: ettepaneku nimetus, autor ja saavutatud ökonoomiline efekt;

12) ettepanekute realiseerimise keskmine kestus:

Enne dokumentide vormistamist juurutatud ettepanekute arv	Pärast ettepaneku saabumist juurutatud ettepanekute arv, realiseerimise kestuse järgi					
	kuni 1 kuu	1—2 kuud	2—3 kuud	3—6 kuud	6—12 kuud	üle 12 kuu

13) eksperimentaaltöökoja töö;

14) kokkuvõtte leiutus-ratsionaliseerimistöö tulemustest, esinenud puudustest ja nende kõrvaldamisest celoleval perioodil.

Seletuskirjale kirjutavad alla ettevõtte peainsener ja leiutusinsener (ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja).

Leiutajalt-ratsionaliseerijalt saabunud iga ettepaneku kohta seatakse sisse eraldi toimik.

Eri toimik seatakse sisse ka ettepanekute kohta, mis saavad organisatsioonidelt seisukoha võtmiseks, juhul, kui need on võetud juurutamisele või eksperimenteerimisele.

Seisukoha võtmiseks saadetud ettepanekud, mille kohta on tehtud eitav otsus, tagastatakse nendele organisatsioonidele, kellelt ettepanek saabus. Kirjavahetus nende ettepanekute kohta paigutatakse eri toimikusse.

Kõik dokumendid, mis käsitlevad antud ettepaneku läbi vaatamist, väljatöötamist, juurutamist, hüvituste väljamaks-

mist jne., õmmeldakse toimikusse kronoloogilises järjekorras.

Dokumendid tuleb õmmelda toimikusse selliselt, et need oleksid täielikult loetavad toimikut õmblusest lahti võtmata.

Toimiku lehed peavad olema nummerdatud lehe parempoolses ülemises nurgas kas mehaanilise numeraatoriga või musta grafiitpliatsiga. Nummerdatud lehtede arv, samuti puudused toimiku seisukorras peavad olema esitatud toimiku lõppu paigutatud puhtal lehel.

Peale saabunud ettepanekute toimikute peab leiutusinseneri (ratsionaliseerimisala eest vastutava töötaja) asjaajamises olema veel toimikud ministeeriumi poolt kehtestatud toimikute nomenklatuuri järgi.

Ettepanekute juurutamise plaanide, kulude eelarvete ja temaatiliste plaanide toimikud on alalised ja neid ei uuendata aasta vahetusel. Kui nende toimikute maht on saavutanud umbes 200 lehte, siis seatakse sisse toimiku uus kõide, vastava järjekorranumbri all.

Põhimääruse § 28 kohaselt tuleb kirjavahetust asutustega ja ettevõtetega, samuti leiutajatega leiutiste alal, mille kohta autoritunnistust pole veel avaldatud, korras pidada nagu see on ette nähtud avaldamisele mittekuuluvate materjalide suhtes.

Leiutusalsed toimikud tuleb hoida eraldi lukustatavas kapis.

Leiutusinseneri (ratsionaliseerimisala eest vastutava töötaja) puhkusele või komandeerimisele minnes, samuti töölt vabastamisel või teisele ametikohale ümberpaigutamisel tuleb tingimata koostada tema käes olevate kõikide toimikute loetelu ja need ettevõtte direktori korralduse kohaselt asetäitjale üle anda.

ETTEPANEK nr. _____

(käitise nimetus) _____

Ettepaneku liik: 1) leiutis,
2) tehniline täiustus,
3) ratsionaliseerimisettepanek (alla kriipsutada)

Perekonna-, ees- ja isanimi _____

Tsehh, osakond	Elukutse, amet	Liik, palk	Tab. nr.	Mees/ naine	Sünniaasta	Parteilisus	Tööstaaž		Lööktööline
							üldine	tehaes	

Ettepaneku sisu ja skits

Panen ette:

" " _____ 195__ a. Autori allkiri _____
(Lõikejoon)

Käitis _____ Autorikviitung.

" " _____ 195__ a. Saadud ettepanek nr. _____
Sisu (lühidalt): sm. _____

O T S U S E D: Ettepanekute elluviimise, vastuvõtmise või tagasilükkamise kohta

O T S U S T A T U D:

Elluviimise tähtaeg:

Peainsener:

" " _____ 195__ a

Tsehhi juhataja;
Osak.

Leiutusinsener:

Saavutatav kokkuvõtte:

Hüvitada autorit tabeli järgi _____ summaga rbl. _____

Ökonomist:

Leiutusinsener:

(Lõikejoon)

Ettepanekute juurde lisatud dokumendid (loetelu):

Leiutusinsener:

ARVESTUS

195 a.

Peainsener

ettepaneku nr. _____ läbi saavutatava kokkuhoiu kohta

Perekonnanimi _____

Muudatus tuleb tarvitusele toote _____ jaoks
tehnoloogilises protsessis

Sääst ühe toote kohta	Materjal _____ Tööjõud _____ Lisakulud _____
--------------------------------	--

Osakond	Detail	Operatsiooni nimetus tehnoloogilise protsessi järgi	Materjali kulu ühe toodanguühiku kohta				Ajanorm ja hinne toodanguühiku kohta			Tsehhi kulud	Normeerija ja ökonomisti märkused
			Sort	Norm. ühe toodanguüh. kohta	Hind	Summa	Tööliik	Aeg	Summa		
		Enne ettepanekut									
		Pärast ettepanekut									
Kokkuhoiud ühe toodanguühiku kohta											

Kokkuhoiu elemendid	Aastane kokkuhoiud (rublades)						
	Tingimuslik	Tegelik					
Materjal							
Tööjõud							
Tsehhi lisakulud protsentides							
Tehase üldlisakulud protsentides							
Tööriistad							
Kokkuhoiud kõikide elementide järgi							

Arvestuse kontrollis:

Arvestus on teostatud:

Plaaniülesande kohta:

Autorit premeeriti:

_____ ühiku kohta

skaala _____ järgi % _____ rbl. suuruses summas

Autorile antud avanssi

Väljamaks lõpparvestuse järgi

Kuupäev	Nimestiku nr.	Summa:
		Rbl. _____
		Rbl. _____

Ökonomist

Leitutusinsener

Leiutus-ratsionaliseerimis-	
ettepaneku kaart nr. _____	
(käitise nimetus)	
(ettepaneku nimetus)	Ettepanek sisse antud
	Ettepanek kasut. võetud
Ettepaneku autor:	Saavutatud kokkuvõid
	Väljamakstud tasu
Ettepanek, selle kasutamise ning paremuste lühike kirjeldus:	
<div data-bbox="204 733 564 878" style="border: 1px solid black; width: 200px; height: 100px; margin: 0 auto;"></div>	
Koostaja:	

Kellele väljastatakse _____ nimetus

ja saaja aadress _____

Statistiline aruandlus

Vorm nr. 4-nt

Kinnitatud NSVL SKV poolt
2. X 1957. a. nr. 630

Ettevõte, ehitus (organisatsioon) _____

Trust, kombinaat, valitsus _____

Rahvamajandusnõukogu, ministeerium (keskasutus) _____

Ettevõtte, ehituse (organisatsiooni) aadress _____

Saadetakse posti teel

15-ndal kuupäeval pärast aruandluse kvartali lõppu:

1) liiduvabariigi statistikavalitsusele;

2) kõrgemalseisvale organisatsioonile.

Aruanne leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute
saabumise ja juurutamise kohta
195__ a. _____ kvartali eest

I Leiutajate ja ratsionaliseerijate arv, kes perioodil aasta algusest arvates esitasid ettepanekuid _____

II. Ettepanekute saabumine ja juurutamine

Jäi läbivaatamata ja juurutamiseks ettepanekuid aasta alguseks	Saabus ettepanekuid aasta algusest	Üldse ettepanekuid	neist			juurutatud aasta algusest	Vastuvõetud ettepanekutest			läbitöötamisel, valmistamisel, proovimisel ja valmis juurutamiseks aruandlusperioodi lõpuks
			vastuvõetud	tagasi lüka- tud	läbivaatamisel aruandlus- kvartali lõpuks		sealhulgas			
							leiuti- si	tehnilisi täiustusi	ratsionaliseerimisetepane- kuid	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Märkus. Lahtrid 1 + 2 = lahter 3 = lahtrid 4 + 5 + 6.

III. Finantseerimine ja kulutused leiutusele ja ratsionaliseerimisele

Finantseerimine (tuh. rbl.)		Kulutused aasta algusest (tuh. rbl.)			
assigneeritud rõigeeelarvest 195___ a.	ette nähtud eelarve järgi ettevõtte summadest 195___ a.	üldse (lahtrid 4 + 5 + 6)	S e a l h u l g a s:		
			ekspertiisiks, läbitööta- miseks, valmistamiseks, katseeksemplari proovi- miseks	autorite hüvitamiseks ja premeerimiseks kaasaaitamise eest	organisatsioo- nilis-massili- teks üritusteks
1	2	3	4	5	6

IV. Säät ettepanekute juurutamisest

1. Aasta algusest juurutatud ettepanekute arv, mille järgi on arvatud aastane sääst _____
2. Juurutamise algusest kahe teistkümnne kuu eest arvatud säästu summa (tuh. rbl.) _____

Ettevõtte direktor (juhataja): _____

" " _____ 195___ a. _____

AMETIÜHINGULISED MÄÄRUSED ÜAÜKN XVI PLEENUMI OTSUSEST

(aprill 1947. a.)

6. Eesrindliku tehnika ja töömahukate protsesside mehhaniseerimise igakülgse juurutamise eesmärgil peavad käitiskomiteed ning massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjonid täielikult kasutama leiutajate ja ratsionaliseerijate loovat initsiatiivi, iga päev kontrollima kohustuste täitmist kollektiivlepingu alal leiutuse ja ratsionaliseerimise arendamiseks soodsate tingimuste loomiseks, otsustavalt võites tardumuse ja asjaajamise venitamise selles asjas.

7. Tõmbama laiemalt kaasa insenere, tehnikuid, meistreid aktiivsemale kollektiivlepingu täitmisest osavõtule ja nende abil paremini organiseerima tootmisnõupidamiste tööd, eesrindlike töömeetodite edasiandmist, leiutus- ja ratsionaliseerimissetepanekute realiseerimist, tööliste kvalifikatsiooni tõstmist...

(„Ametiühingu aktivisti käsiraamat” — Profizdat 1953)

AMETIÜHINGUORGANISATSIOONIDE TÖÖST MASSILISE TÖÖLISLEIUTUSE JA RATSIONALISEERIMISE ALAL

ÜAÜKN Presiidiumi määrusest 14. augustist
1948. a.

ÜAÜKN Presiidium määrab:

1. Panna ametiühingute kesk- ja käitiskomiteedele ette teha ratsionaliseerijatega ja leiutajatega süstemaatiliselt massilist tööd, suunates nende loova mõtte uute mehhanismide, seadeldiste ja tööriistade leiutamisele, uute tehnoloogiliste protsesside väljatöötamisele, olemasolevate seadmete

ratsionaalsele kasutamisele, töötingimuste ja töö organiseerimise parandamisele, toorainete ja materjalide säästmisele, luues seega vajalikud tingimused viie aasta plaani ennetähtaegseks täitmiseks.

2. Ametiühingute kesk- ja käitiskomiteed peavad tagama realiseerimiseks vastuvõetud ettepanekute kiireima juurutamise ja osutama ratsionaliseerijatele ja leiutajatele vajalikku abi nende loominguks töös.

3. Eesrindlike ettevõtete massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise organiseerimise ja kollektiivse loomingu brigaadide töökogemuste levitamise eesmärgil soovitada ametiühingute kesk- ja käitiskomiteedele koos ministerriumidega, leiutajate ja ratsionaliseerijate laialdasel osavõtul, läbi viia leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute tööstusse juurutamise ühiskondlikke ülevaatusi, samuti leiutajate ja ratsionaliseerijate tööstusharulisi nõupidamisi.

4. Panna ametiühingute käitiskomiteedele ette kutsuda ettevõtetes igas kvartalis kokku leiutajate ja ratsionaliseerijate aktiivid või konverentsid.

...selgitada töölistele, insener-tehnilistele töötajatele ja teenistujatele valitsuse poolt kehtestatud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest autori hüvituse maksmise korda ja määrasid.

7. Kohustada ametiühingute kesk- ja käitiskomiteesid organiseerima seminare massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjonide esimeestele; tagama leiutajatele ja ratsionaliseerijatele pidevat juriidilist konsultatsiooni, tõmmates sellele kaasa töötajaid, kes tunnevad leiutus-alast seadusandlust.

(„Ametiühingu aktivisti käsiraamat” — Profizdat 1953)

ÜAÜKN Sekretariaadi 26. mai 1951. a. määrusest

ÜAÜKN Sekretariaat määrab:

1. Kohustada ametiühingute kesk-, oblasti-, käitis- ja kohalikke komiteesid tegema ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste tööliste, inseneride, tehnikute ja teenistujate seas selgitustööd leiutusala arendamise juhtimise korra kohta.

Panna ametiühinguorganisatsioonidele ette osutada leiutajatele ja ratsionaliseerijatele abi nende ettepanekute vormistamises ja juurutamises.

2. Kohustada ametiühingute keskkomiteesid osa võtma ministeeriumides uue tehnika arendamise ja juurutamise perspektiiv- ja aastaplaanide, samuti teaduslike uurimis- ja katsetustööde plaanide projektide väljatöötamisest, kontrollima autoritunnistuste nõutamise avalduste (mis on saanud ministeeriumidele ja ametkondadele NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvalt Leiutiste ja Avastuste Komiteelt, samuti mis on saanud vahetult leiutajatelt endilt) õigeaegset läbivaatamist, leiutiste kasulikkuse ja uudsuse ekspertiisi õigeaegset tegemist, autoritunnistuste ja patentide registreerimisele esitamist ning vastuvõetud ettepanekute juurutamise plaanide realiseerimist, ettepanekute autorite kaebuste läbivaatamist majandusorganite poolt.

3. Panna ametiühingute keskkomiteedele ette võtta erilise järelevalve alla rohkem väärtuslikud leiutised, sisse seades süstemaatilise kontrolli nende leiutiste väljatöötamise üle vastavalt ministeeriumide ja ametkondade poolt kinnitatud plaanidele.

(„Ametiühingu aktivisti käsiraamat” — Profizdat 1953)

Kinnitatud
ÜAÜKN Presiidiumi 3. I
1945. a. määrusega nr. 15.

AMETIÜHINGU KESK- JA OBLASTIKOMITEE JUURES ASUVA MASSILISE TÖÖLISLEIUTUSE JA RATSIONALISEERIMISE KOMISJONI PÕHIMÄÄRUS

1. Ametiühingu kesk- (oblasti-) komitee juures asuv massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon organiseeritakse massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise igakülgseks arendamiseks ning ühiskondliku kontrolli teostamiseks leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute läbivaatamise, läbitöötamise ja realiseerimise üle.

I. Komisjoni organiseerimine

2. Massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon organiseeritakse 9—15-liikmeline vastava ametiühingu poolt teenindatavate ettevõtete ja instituutide leiutajate, töölaliste-eesrindlaste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate hulgast.

3. Komisjoni koosseisu kinnitab ametiühingu keskkomitee presiidium (oblastikomitee).

Töö alatiseks juhtimiseks valib komisjon oma koosseisust lahtisel hääletusel komisjoni esimehe ja selle ase-
tätja.

4. Massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon töötab ametiühingu keskkomitee presiidiumi (oblastikomitee) juhtimisel ja selle poolt kinnitatud plaani alusel.

II. Komisjoni töö sisu

5. Ametiühingu kesk- (oblasti-) komitee juures asuv massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon teeb järgmist tööd:

a) populariseerib laialdaselt massilist töölisleiutust puudutavate küsimuste alal partei ja valitsuse poolt antavaid juhtnööre ja viib neid kõrvalekaldumatult ellu;

b) taotleb leiutajate ja ratsionaliseerijate ridade igakülgset laiendamist, organiseerib nende hulgas sotsialistlikku võistlust aktuaalsete tootmistehniliste ülesannete lahendamiseks, kitsaskohtade kõrvaldamiseks tootmises, tootmises peituvate reservide selgitamiseks ja maksimaalse säästu saavutamiseks toorainete, materjalide, kütteaine, elektrienergia, tööriistade ning seadeldiste osas, osutades seejuures erilist tähelepanu Nõukogude armee ja laevastiku võitlustehnika täiustamise küsimustele ning majanduse taastamisele saksa fašistlike röövvalutajate alt vabastatud piirkondades;

c) abistab käitiskomiteede töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjone nende töös leiutiste ja tehniliste täiustuste realiseerimise alal ning kontrollib seda, samuti autoritele ja ratsionaliseerijatele autoritasu õigeaegset väljamaksmist kooskõlas kehtiva seadusandlusega, võitleb bürokratismi, asjaajamise venitamise ning muude korrarikumiste vastu leiutiste ja tehniliste täiustuste läbivaatamise, realiseerimise ning kasutuselevõtmise alal;

d) korraldab leiutajate konverentse ja kongresse ning võtab samuti osa majandusorganisatsioonide poolt leiutusratsionaliseerimisküsimuste alal kokkukutsutavaist kongressidest ja konverentsidest; organiseerib koos majandusorganitega võistlusi parimaile leiutus- ja ratsionaliseerimisetepanekutele ning leiutus- ja ratsionaliseerimisetepanekute ülevaatuste ning realiseerimise kuusid;

e) osutab leiutajatele ja ratsionaliseerijatele kaasabi autoriõiguse juriidilisel ja tehnilisel vormistamisel, võtab osa leiutiste kasulikkuse kindlaksmääramisest, konfliktide lahendamisest leiutajate ja majandusorganisatsioonide vahel,

samuti organiseerib leiutajatele ja ratsionaliseerijatele kvalifitseeritud tehnilist konsultatsiooni;

f) taotleb majandusorganite poolt eksperimentaalbaaside, näituste, kogemuste vahetuse, leiutustöö paremate näidiste väljapanekute organiseerimist, teemade ja organisatsioonilis-tehniliste abinõude väljatöötamist tootmistehniliste finants-aastaplaanide koostamisel, leiutusküsimuste laialdast käsitlemist ajakirjanduses, välismaise tehnilise kirjanduse kasutamise organiseerimist jne.;

g) taotleb leiutajate töö ratsionaalsemat kasutamist tootmises ning aitab kaasa leiutajate kaadri ettevalmistamisele noorte hulgas;

h) palub vastavaid organeid autasustada silmapaistvaid leiutajaid ja ratsionaliseerijaid, samuti saata ühiskonnale kasulikke paremaid leiutajaid alalisele teaduslikule tööle teadusliku uurimise instituutidesse;

i) peab arvestust eriti tähtsate leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta ning organiseerib šeflust ja kontrolli nende kasutuselevõtmise üle;

j) kontrollib tööde ja asjaajamise korraldust majandusorganite leiutusbüroodes ning kuulab ära nende ettekanded.

III. Komisjoni töö kord

6. Komisjoni koosolekuid peetakse vähemalt üks kord kuus.

7. Komisjon annab tehtud töö kohta aru ametiühingu keskkomitee presiidiumile (oblastikomiteele).

8. Asjaajamise venitamise ja bürokraatlikkuse avastamisel leiutajate suhtes, samuti leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta kehtiva seadusandluse rikkumise puhul esitab komisjon ettepaneku nende kõrvaldamise kohta ametiühingu keskkomitee presiidiumile (oblastikomiteele) läbivaatamiseks, vajaduse korral aga süüdlaste vastutuselevõtmiseks.

KÄITIS- (TSEHHI-) KOMITEE MASSILISE TÖÖLIS- LEIUTUSE JA RATSIONALISEERIMISE KOMISJONI PÕHIMÄÄRUS

1. Käitis- (tsehhi-) komitee massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon organiseeritakse tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate laiade hulkade kaasa-
tõmbamiseks osavõtule leiutus- ja ratsionaliseerimistööst,
leiutajaile ja ratsionaliseerijaile vajalike töötingimuste loo-
miseks ning ühtlasi leiutiste, tehniliste täiustuste ja rat-
sionaliseerimisettepanekute rakendamise kindlustamiseks.

I. Komisjoni organiseerimine

2. Massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komis-
jon moodustatakse nende ettevõtete käitiskomiteede ja nende
tsehhikomiteede juurde, kus on vähemalt 500 töötajat.

3. Käitise (tsehhi) komisjon valitakse lahtise hääle-
tuse teel või käitise (tsehhi) töötajate koosolekul
3—15-liikmeline, sõltuvalt töötajate arvust. Komisjon valib
oma koosseisust esimehe ja selle asetäitja.

II. Komisjoni töö sisu

4. Massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komis-
jon:

a) osutab käitiskomiteele igakülgset abi leiutajate ja
ratsionaliseerijate loova initsiatiivi arendamiseks, mobili-
seerib nende tähelepanu temaatiliste plaanide täitmisele rat-

sionaliseerimisetpanekute esitamise teel, mis on suunatud tööviljakuse ja toodangu kvaliteedi tõstmisele, tootmistehnoloogia lihtsustamisele, seadmete efektiivsele kasutamisele, raskemate tööprotsesside mehhaniseerimisele, defitsiitsete materjalide ning tööriistade asendamisele ning kokkuhoiule;

b) võtab osa leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute kasulikkuse kindlaksmääramisest, leiutajate ja majandusorganisatsioonide vahel autoriküsimuse kohta tekkinud konfliktide arutamisest, jälgib ettepanekute õigeaegset läbivõtmist, nõuab majandusorganisatsioonidelt leiutus- ja ratsionaliseerimisetpanekute rakendamiseks kindla tähtaja määramist, kontrollib süstemaatilist leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute realiseerimist, peab erilist arvestust eriti väärtuslike ettepanekute kohta ja organiseerib šeflust nende üle, kontrollib autoritasu õiget arvutamist ja õigeaegset väljamaksmist;

c) korraldab tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate konverentse ja koosolekuid ürituste arutamiseks massilise töölisteiuuse ja ratsionaliseerimise arendamise alal, kuulab ära aruandeid väärtuslikemate leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute kohta ning töötab välja abinõud nende rakendamiseks;

d) loob brigaade tööstuse kitsaskohtade tundmaõppimiseks ja likvideerimiseks, soodustab uute vormide laialdast levitamist ja süvendamist tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate kaasatõmbamiseks leiutus- ja ratsionaliseerimistööle (sotsialistlik tellimus leiutajaile, ratsionaliseerimisetpanekute fond);

c) organiseerib leiutus- ja ratsionaliseerimistöö seisukorra laialdast tutvustamist, võtab tootmisnõupidamistel arutusele tähtsamad ratsionaliseerimisetpanekud, informeerib töötajaid vastuvõetud leiutistest, tehnilistest täiustustest ja ratsionaliseerimisetpanekutest, nende rakendamise käigust ja nende majanduslikust efektiivsusest, kasutades laialdaselt käitise ajakirjandust, raadiot ja plakateid;

f) organiseerib koos majandusorganisatsioonidega klubides ja punastes nurkades tehnilisi kabinette, leiutiste näitusi, ratsionaliseerijate vitriine;

g) võtab osa temaatiliste plaanide väljatöötamisest, eksperimentaaltsehhide ja -töökodade loomisest, käitiste leiutus- ja ratsionaliseerimisbüroode tugevdamisest vastava kaadriga;

h) soodustab leiutus- ja ratsionaliseerimiskogemuste laialdast vahetamist tsehhide vahel, korraldab ekskursionid käitistesse igakülgseks tutvumiseks tootmisprotsessiga, taotleb tehnilise õppuse organiseerimist tööliste leiutajatele ja ratsionaliseerijatele;

i) tutvustab käitise töötajaid kehtiva seadusandlusega leiutajate ja ratsionaliseerijate õiguste kohta ning kindlustab seaduste täpset täitmist;

j) tõmbab insener-tehnilisi töötajaid ja teisi eriteadlasi kaasa individuaalsele šeflusele tööliste leiutajate ja ratsionaliseerijate üle;

k) kontrollib leiutiste ja tehniliste täiustuste väljatöötamiseks, katsetamiseks ning kasutuselevõtmiseks assigneeritud rahasummade õiget ja täielikku ärakasutamist;

l) kasutab ürituste väljatöötamiseks töö ratsionaliseerimise alal kutsealade järgi ja rindebrigaadide võistluses esikohale tulnud töötajate parimaid meetodeid.

III. Komisjoni töö kord

5. Massilise tööliste leiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon töötab plaani alusel, mille kinnitab käitis- (tsehhi-) komitee, ning täidab ühtlasi ka käitis- (tsehhi-) komitee üksikuid ülesandeid.

6. Tööliste leiutuse ja ratsionaliseerimise seaduste rikkumise avastamisel, vastuvõetud leiutus- ja ratsionaliseerimise ettepanekute mittetäitmisel ja teiste väärnähtuste juhtudel võtab komisjon tarvitusele abinõud väärnähtuste

kõrvaldamiseks ning tõstab vajaduse korral käitis- (tsehhi-) komitees üles küsimuse süüdlaste vastutuselevõtmiseks.

7. Massilise töölisteiuatuse ja ratsionaliseerimise komisjon peab oma koosolekuid vähemalt üks kord kuus ja annab perioodiliselt aru tehtud tööst käitis- (tsehhi-) komiteele, samuti ka ettevõtte (tsehhi) tootmisnõupidamisel või ettevõtte töötajate ja teenistujate koosolekul.

KONSULTATSIION

Kuidas jaotatakse kaasautorite vahel hüvitus kasutusele võetud ettepaneku eest?

Kui kasutusele on võetud mitme kaasautori poolt esitatud ettepanek, siis jaotavad tavaliselt hüvituse kaasautorid omavahel ise, olenevalt iga kaasautori osavõtu ulatusest selle ühise ettepaneku väljatöötamisel. Kui aga selline jaotamine tekitab raskusi, siis jaotatakse hüvitus kokkuleppe kohaselt kaasautorite vahel võrdselt ja kokkuleppes teatakse ettepaneku realiseerinud ettevõtte juhatussele. Kokkuleppe mittesaavutamisel jaotab hüvituse kaasautorite vahel kohus ühe kaasautori taotlusel. Sel juhul makstakse autoritele hüvitus välja alles pärast kohtuotsuse saabumist.

Kuidas makstakse välja hüvitus, kui üheaegselt saabusid ettevõttele analoogilised ettepanekud mitmelt autorilt?

Esineb juhtusid, kus üheaegselt saabub ühele ettevõttele ettepanekuid mitmelt töötajalt, kusjuures need ettepanekud ei erine oluliselt üksteisest. Sellest tingituna kerkib üles küsimus, missuguse ettepaneku eest tuleb hüvitust maksta. Sarnanevate ettepanekute üheaegsel saabumisel tuleb need lugeda kõik antud ettevõttele ühesuguselt uuteks ja seepärast tuleb hüvitus maksta kõikide ettepanekute autoritele, kuna nad loetakse kaasautoriteks.

Kas on autoril õigus saada hüvitust tema tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimissettepaneku kasutamise eest sama ministeeriumi teistes ja teise ministeeriumi ettevõtetes?

Isikul, kes vormistab oma tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimissettepaneku ühes ettevõttes, on õigus saada hüvitust säästu alusel, mis tekib tema ettepaneku kasutamisest

ühe (esimese) aasta jooksul sama ministeeriumi teistes ettevõtetes ainult sel juhul, kui see ettepanek on levitatud teistes ettevõtetes plaani korras ministeeriumi või selle peavalitsuse, valitsuse (trusti) korralduse alusel.

Kui enne esimese aasta möödumist, arvates ettepaneku juurutamise algusest, võetakse tehniline täiustus või rationaliseerimisettpanek kasutusele teise ministeeriumi ettevõtetes, siis on autoril õigus hüvitusele säästu alusel, mis tekib teise ministeeriumi ettevõtetes, ainult siis, kui need ettevõtted võtsid ettepaneku kasutusele autori algatusel.

Kas autoril on õigus saada hüvitust ettepaneku eest, mis sisaldab ainult ideed?

Kui autori ettepanek sisaldab ainult juhust, mida leha, ilma selle väljatöötamiseta või skeemita, tehnilise loomingu elementideta (näiteks: seada üles ja võtta kasutusele konveier, transportöör, kraana jne.), siis isikul, kes esitas sellise ettepaneku, ei ole Tasumaksmise juhendi kohaselt õigust saada hüvitust leiutustööks eraldatud summadest. Kuid ettevõtte juhataja võib sellise ettepaneku autorit premeerida oma äranägemise järgi ergutamise korras, kuid teiste summade arvel.

Kuidas tuleb määrata autorile hüvituse ettepaneku eest, mille järgi juurutatud defitsiitide detaili valmistamise kulgused ületavad sama detaili hinnakirjalise väärtuse?

Kui põhitoote väljalaskmiseks puudub pikemat aega mõni detail ja ettevõtte võtab vastu ettepaneku selle detaili valmistamise kohta oma tööjõududega autori poolt esitatud tehnoloogia kohaselt, detaili valmistamise kulud aga ületavad selle ostuhinna, siis sel juhul, vaatamata detaili valmistamise kulgustele, tuleb autorit hüvitada ja määrata hüvituse suurus Tasumaksmise juhendi p. 11 kohaselt.

Kelle poole tuleb pöörduda selgituse saamiseks Tasumaksmise juhendi üksikute punktide mitmeti tõlgendamise juhtudel?

Tasumaksmise juhendi tõlgendamisel tekkivate küsimuste selgitamiseks tuleb pöörduda kõrgemalseisva organisatsiooni (trust, peavalitsus) poole. Eriti raskete küsimuste selgita-

miseks võib pöörduda ka oma ministeeriumi leiutus-ratsionaliseerimisbüroo või tehnikaosakonna poole. Kõne all olevates küsimustes annavad seletusi ka ametiühingu käitise ja vabariiklike komiteede juures töötavad massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjonid. Peale selle antakse leiutus-alastes küsimustes konsultatsioone igal reedel kella 18 kuni 20 Eesti Vabariiklikus Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogus (Pärnu mnt. 10).

Kas on võimalik saada leiutise autoritunnistust mehhanismile, missugust kasutati katseliselt enne avalduse esitamist Leiutiste ja Avastuste Komiteele?

Uudsuse ekspertiisi tegemisel tuleb Leiutiste ja Avastuste Komiteel võtta arvesse ettepaneku kasutamine enne avalduse esitamist. Katseline kasutamine näitab, et leiutise väljatöötamine on lõppenud ja nüüd tehakse kindlaks selle praktilised omadused.

Praktiline kasutamine iseenesest, olenemata selle iseloomust, on lõpetatud leiutise kasutamine. Järelikult, kui katseline kasutamine toimub tingimustes, mis annab laiemale ringkonnale võimaluse tutvuda leiutise olemusega, siis on ekspertiisil alus avalduses esitatud ettepanekule vaadata kui leiutisele, mis ei sisalda olulise uudsuse elemente. Seoses sellega võib Leiutiste ja Avastuste Komitee teha ettepaneku suhtes eitava otsuse ja keelduda leiutise autoritunnistuse väljaandmisest.

Seejärel on autoritel soovitav oma arvatavatele leiutistele nõutada autoritunnistused enne selle katselisele kasutamisele võtmist.

Kuidas makstakse autorile hüvitus tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisetpaneku eest, kui neid kasutatakse mitme ettevõtte poolt kas plaani korras või autori enda algatusel?

Tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisetpaneku eest makstakse hüvitus olenevalt säästu suurusest, mis saadakse nende kasutamisest esimese aasta jooksul, arvates selle alguseks päeva, millal ettepanek võeti tegelikult kasutusele.

Kui neid ettepanekuid kasutatakse plaani korras või autori enda algatusel teiste ettevõtete poolt enne kasutamise

esimese aasta möödumist, siis teostatakse lõplik hüvituse arvutus ettepaneku kasutamise eest esimesel aastal. Sealjuures tuleb lähtuda säästust, mis on saadud kõikides ettevõtetes sel aastal, arvates ettepaneku kasutamise alguseks päeva, mil see tegelikult võeti kasutusele esimeses ettevõttes.

N ä i d e. Ettepanek auto-traktori detailide taastamiseks uuel efektiivsemal viisil otsustati autoremonditehases kasutusele võtta 15. jaanuaril 1955. a., kuid tegelikult rakendati see 1. märtsist 1955. a. Kõrgemalseisva organi korraldusel (või autori algatusel) võeti ettepanek kasutusele autoremonditöökojas 1. maist 1955. a., autobaasis 20. juulist 1955. a. ja traktoriremonditehases 19. novembrist 1955. a.

Sel juhul tuleb autorile maksta hüvitus järgmiselt:

1) 25% ettenähtud summast pärast ettepaneku kasutamise plaani kinnitamist enne 1. aprilli 1955. a. autoremonditehases arvatud plaanilise säästu alusel;

2) järgmine 25% — hiljemalt 1. oktoobril 1955. a., s. t. ühe kuu jooksul pärast ettepaneku kuuekuulist kasutamist autoremonditehases, samuti tehases arvatud plaanilise säästu alusel;

3) ülejäänud hüvituse osa — hiljemalt 1. mail 1956. a., s. t. kahe kuu jooksul pärast ettepaneku kasutamise esimese aasta lõppemist. Viimase osa väljamaksmisel arvutatakse hüvitus tegelikult saadud säästu alusel.

Autoremonditehases makstakse hüvitus ajavahemiku eest 1. märtsist 1955. a. kuni 1. märtsini 1956. a., autoremonditöökojas 1. maist 1955. a. kuni 1. märtsini 1956. a., autobaasis 20. juulist 1955. a. kuni 1. märtsini 1956. a. ja traktoriremonditehases 10. novembrist 1955. a. kuni 1. märtsini 1956. a.

Kuidas tehakse kindlaks, kas autoril on õigus nõuda ettevõttelt hüvitust tema leiutise kasutamise eest?

Leiutajale, kes nõuab ettevõttelt hüvitust tema leiutise kasutamise eest, tuleb maksta hüvitus ainult sel juhul, kui ettevõttes kasutatav seadis, konstruktsioon jne. tõesti vas-

tab nendele tunnustele, mis on märgitud leiutise formuleeringus.

Selleks tuleb autoritunnistusega kaitstud leiutise kirjeldust võrrelda selle seadisega, konstruktsiooniga jne., mida tegelikult kasutatakse antud ettevõttes. Kui need tunnused ühtivad, siis tuleb autori nõudmine lugeda põhjendatuks.

Peale selle tuleb autorilt järelepärimise teel või vastavates organisatsioonides selgitada, kas ei ole autor oma leiutise eest saanud juba hüvitust mõnelt teiselt organisatsioonilt, kui suur oli summa ja missuguse ministeeriumi süsteemi kuulub varemalt hüvitust maksnud organisatsioon. Need andmed, samuti andmed pretensioonide esitamise tähtsaja (aegumise) kohta, ongi aluseks autori hüvitamise õiguse kindlakstegemisel.

Kas on ettepanekut esimesena kasutusele võtnud ministeeriumil (keskasutusel) õigus pidada kinni hüvituse väljamaksmist autorile põhjusel, et sama ettepanekut rakendanud teised ministeeriumid (keskasutused) ei nõustu tasuma nendele langevat hüvituse osa?

Neil juhtudel, kui ettepanekut kasutavad mitu ministeeriumi, maksab autorile hüvituse see ministeerium (keskasutus), kes võttis ettepaneku esimesena kasutusele, kusjuures teised ministeeriumid tasuvad esimesele neile langeva osa hüvitusest.

Kuna Tasumaksmise juhendis on ette nähtud teistele ministeeriumidele langeva hüvitusosa tasumine, siis ühe või teise ministeeriumi keeldumine selle tasumisest ei anna õigust hüvituse väljamaksmise kinnipidamiseks.

Võib esineda juhus, kus ettepaneku esimesena kasutusele võtnud ministeerium viivitas hüvituse väljamaksmisega põhjusel, et temal on vaja säästu arvutust kooskõlastada teiste ministeeriumidega või teiste ministeeriumide poolt pole veel esitatud lõplikke andmeid ettepaneku rakendamisest saavutatud säästu kohta. Kui aga see viivitus muutub kestvaks, siis ettepanekut esimesena kasutusele võtnud ministeeriumil tuleb teha sääst kindlaks tema kasutuses ole-

vate andmete alusel. Vaidlused ministeeriumide vahel lahendatakse seaduses ettenähtud korras.

Kas žürii liikmel on õigus esitada ka oma ettepanekuid konkursile?

Konkursi žürii liikmetel ei ole õigust esitada konkursile oma ettepanekuid, tavaliselt on see ette nähtud konkursi tingimustes. Selline õiguste piiramine kompenseeritakse sel teel, et žürii liikmetele määratakse eri tasu konkursi materjalide läbivaatamise ja muude tööde eest.

Kas ratsionaliseerijate kompleksbrigaadi liikmed võivad juba vormistatud ühisettepaneku kõrval esitada veel omalt poolt individuaalettepanekuid samas küsimuses?

Ratsionaliseerijate kompleksbrigaadi liikmed võtavad ühiselt osa teatud ettepaneku väljatöötamisest ja rakendamisest. Selle ülesande edukaks täitmiseks on nad kohustatud rakendama kogu oma loova mõtte. Seepärast pole mõeldav, et sellise kompleksbrigaadi liige võiks esitada veel omapoolse individuaalettepaneku. Küll võib see tulla kõne alla siis, kui üks kompleksbrigaadi liikmetest on leidnud antud küsimuses sellise loomingu lahenduse, mis brigaadi ettepanekust täielikult erineb ja on teistele brigaadi liikmetele täiesti tundmatu.

Ratsionaliseerijad töötasid välja tehnoloogilise protsessi ja seadmete rekonstrueerimise ning komplekteerimise ettepaneku, mis võimaldas toota seni kasutamata jäätmetest defitsiitset toorainet. Kas sellise ettepaneku eest võib neid ratsionaliseerijaid premeerida „avaldatud initsiatiivi eest“?

Tasumaksmise juhendis on ette nähtud hüvituste määramine kasutuselevõetud ettepanekute eest, kusjuures hüvituse suurus on tehtud sõltuvaks ettepaneku rakendamisel saavutatavast aastase säästu summast (Juhendi p. 9 juures avaldatud tabeli kohaselt). Erand on tehtud selliste ettepanekute suhtes, mis parandavad tööliste töötingimusi ja ohutustehnikat või tõstavad toodangu kvaliteeti, kuid rakendamisel säästu ei anna. Selliste ettepanekute eest määratakse hüvituse suurus ettepanekut ellu viinud ettevõtte juhataja poolt vastavalt ettepaneku tegelikule väärtusele. Tasumaks-

mise juhend ei näe ette autorite „premeerimist avaldatud initsiatiivi eest”. Küll aga võib leiutus-ratsionaliseerimissummadest määrata töötajale preemiaid ettepanekute rakendamisele kaasaaitamise eest, kuid ainult 11,25% ulatuses autoritele välja makstud hüvituse summast. See tähendab, et rakendamisele kaasaaitamise preemiate määramisele peab eelnema hüvituse maksmine ettepanekute autoritele Tasumaksmise juhendi p-de 9 või 11 alusel.

Kuidas tasutakse leiutajale tema osavõtu eest leiutise proovimisest ja väljatöötamisest?

Juhul, kui ettevõtte poolt on leiutajale tehtud ülesandeks võtta osa tema ettepaneku proovimisega ja väljatöötamisega seoses olevatest töödest, siis on temal õigus Põhimääruse § 20 alusel saada selle eest vastavat tasu.

Kui leiutaja töötab samas ettevõttes, kus katsetatakse või juurutatakse tema ettepanekut, siis vajaduse korral vabastatakse ta oma põhitööst, kusjuures ettepaneku proovimise ja väljatöötamise ajaks säilitatakse temale töökoht ning keskmine töötasu.

Kui ettepanek töötatakse välja teises ettevõttes, siis saab leiutaja tasu sellelt ettevõttelt, kes kutsus teda nendest töödest osa võtma. Ka sel juhul säilitatakse autorile tema alaline töökoht. Töötasu määr tehakse kindlaks kokkuleppel leiutaja ja ettevõtte vahel, kusjuures see ei või olla madalam leiutaja keskmisest töötasust.

Selline leiutaja osavõtt võib toimuda ainult selle ettevõtte juhatuse nõusolekul, kus leiutaja töötab, ja leiutist väljatöötava ettevõtte juhatuse korraldusel.

Juhul kui leiutaja ei oma kindlat töökohta, määratakse temale töötasu ettepaneku proovimise ja väljatöötamisega seoses olevate tööde eest kokkuleppel selle ettevõtte juhatusega, kus need tööd läbi viiakse.

Viimasel juhul vormistatakse leiutaja osavõtt tema ettepaneku proovimisest ja väljatöötamisest töölepinguga, milles nähakse ette tööde iseloom, maht ja lõpetamise aeg, samuti töötasu suurus. Töötasu fikseerimisel arvestatakse leiutaja kvalifikatsiooni ja põhitöökohal saadavat töötasu,

samuti kõiki neid kulutusi, mis on seotud autori sõiduga proovimis-väljatöötamistöödele ja viibimisega väljaspool oma alalist elukohta.

Kes määrab kindlaks hüvituse suuruse ja kes maksab autorile hüvituse?

Hüvituse suuruse teeb kindlaks ja maksab autorile välja see majandusorganisatsioon, kes võttis ettepaneku kasutusele (Tasumaksmise juhend p. 5).

Kui ettepanekut kasutatakse mitme ettevõtte poolt, mis kuuluvad ühe ja sama peavalitsuse (valitsuse, trusti) koosseisu, arvestab hüvituse ja maksab selle välja peavalitsus (valitsus, trust). Kui ettepanekut kasutatakse ühe ministeeriumi mitme peavalitsuse (valitsuse, trusti) koosseisu kuuluvate ettevõtete poolt, arvutab säästu ja maksab selle välja ministeerium.

Neil juhtudel, kui ettepanekut kasutavad mitme ministeeriumi ettevõtted, pannakse ettepaneku esimesena kasutusele võtnud ministeeriumi peale:

- a) ettepaneku rakendamisest saadava säästu arvutus;
- b) hüvituse suuruse määramine, ühtlasi näidates, kui suur osa hüvitusest tuleb tasuda igal ministeeriumil;
- c) autori hüvituse väljamaksmine.

Seejuures tasuvad teised ministeeriumid neile langeva osa hüvitusest sellele ministeeriumile, kes esimesena võttis ettepaneku kasutusele ja kes korraldab hüvituse väljamaksmist.

Praktikas esitatakse sageli küsimus, kes peab arvestama ja välja maksuma hüvituse neil juhtudel, kui ettepanekuga esitatava masina konstruktsiooni valmistab üks ministeerium (tehas), kasutab aga teine ministeerium (tehas). Selle küsimuse otsustamisel on kõigepealt vaja kindlaks teha, kelle poolt võeti ettepanek vastu — kas ministeeriumi poolt, kelle ettevõtetes neid masinaid toodetakse, või ministeeriumi poolt, kelle süsteemis neid masinaid ekspluateeritakse. Nii näiteks, kui autor esitas uue auto konstruktsiooni Autotööstuse Ministeeriumile, kes, võttes ettepaneku kasutusele ja ehitades uue konstruktsiooniga auto oma tehases, andis selle

kasutamiseks Tervishoiu Ministeeriumile, siis tuleb autorile hüvitus välja maksta Autotööstuse Ministeeriumil. Kui aga autor esitas selle ettepaneku vahetult Tervishoiu Ministeeriumile ja see, võttes ettepaneku vastu, andis tellimuse uue konstruktsiooniga auto valmistamiseks Autotööstuse Ministeeriumile, siis maksab hüvituse autorile Tervishoiu Ministeerium.

Remondi-mehaanikatehase töötaja töötas välja ettepaneku, mis kuulub rakendamisele sama ministeeriumi süsteemi kuulavas võitööstuses. Kuhu tuleb ratsionaliseerijal esitada oma ettepanek, kas remondi-mehaanikatehasele või võitööstusele?

Põhimääruse § 19 kohaselt tuleb ettepanekud esitada ettevõttele, kelle tegevusalasse need puutuvad. Antud juhul tuleb remondi-mehaanikatehase töötajal oma ettepanek esitada võitööstusele.

Kas ettepaneku realiseerimisele kaasaaidanud isikutele võib preemiaid välja maksta enne, kui selle ettepaneku autorile on välja makstud hüvitus?

Tasumaksmise juhendi p-de 21 ja 22 kohaselt võib ettepaneku realiseerimisele kaasaaitamise preemiat välja maksta alles pärast selle ettepaneku eest hüvituse väljamaksmist autorile.

Kas võib ettepaneku autorile maksta üheaegselt hüvitusega ka preemia tema ettepaneku rakendamisele kaasaaitamise eest?

Kuna Põhimääruse § 10 järgi on leiutaja kohustatud aktiivselt kaasa aitama oma ettepaneku realiseerimiseks ja edasiseks arendamiseks, siis ei ole tal õigust preemiat saada oma ettepaneku rakendamisele kaasaaitamise eest. Ettepaneku autor omab õiguse üksnes hüvitusele.

Kas ettevõtte direktoril on õigus määrata preemiat ettepaneku elluviimisele kaasaaitamise eest ka ettevõtte ratsionaliseerimisala eest vastutavale töötajale (leiutusinsenerile), kes töötab sel alal kohakaasluse alusel?

Tasumaksmise juhendi p. 21 kohaselt on ettepaneku elluviimisele kaasaaitamise eest preemia saamise õigus kõikidel

töölistel ja töötajatel (kaasa arvatud ettevõtte direktor), olenemata nende teenistuslikust seisundist. Järelikult on see õigus ka ettevõtte leiutus-ratsionaliseerimisala eest vastutaval töötajal. Paljud ministeeriumid oma leiutus-ratsionaliseerimistöõ korraldamise juhendites juhivad ka sellele tähelepanu. Nii näiteks NSV Liidu kergetööstuse ministri 21. septembri 1951. a. käskkirjas nr. 1654 öeldakse, et ettevõtte direktor võib ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest premeerida ka ratsionaliseerimisala eest vastutavat töötajat.

Tasumaksmise juhendis p. 19 „b” on ette nähtud eritingimused hüvituste maksmiseks tsehhide ja osakondade juhatajatele nende poolt esitatud ettepanekute eest, mis kuuluvad rakendamisele nende töövaldkonnas. Nimelt ei saa nad hüvitusi selliste ratsionaliseerimisetpanekute eest, vaid saavad hüvitusi ainult algupäraste tehniliste täiustuste eest. Kas see kitsendus on kehtiv ka tsehhide ja osakondade juhatajate koosseisuliste asetäitjate või abide suhtes?

Tasumaksmise juhendi p. 19 „b” tingimused ei laiene tsehhide ja osakondade juhatajate asetäitjatele või abidele. Nende suhtes tuleb rakendada juhendi p. 19 „a” tingimusi, s. t. nad saavad hüvitusi tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest, mis kuuluvad nende töö valdkonda, siis, kui need kannavad algupärast iseloomu tehnilise loomingu elementide olemasolul.

Tasumaksmise juhendis p. 19 on autori töövaldkonda kuuluvate ettepanekute eest hüvituse väljamaksmise üheks tingimuseks algupärasuse olemasolu. Mida tuleb mõista ettepaneku algupärasuse all?

Ettepaneku algupärasuse all tuleb mõista selle väljatöötamist autori enda poolt, s. t. see ettepanek ei või olla võetud teiste ettevõtete praktikast või kirjandusest.

Ratsionaliseerija tegi ettepaneku hakata ettevõttes tootma uut liiki tooteid, missuguseid meie tööstus seni ei valmistanud. Kuidas arvutada autorile hüvitus sellise ettepaneku eest?

Seni mittevalmistatava uut liiki toodete valmistamisele suunatud ettepanekute eest hüvituse arutamisel tuleb arvesse võtta ettepaneku tähtsust ja selle eest makstava hüvituse suurus määrata Tasumaksmise juhendi p. 11 alusel, s. o. hüvituse suuruse määrab ettepanekut elluviinud ettevõtte juhataja vastavalt ettepaneku tegelikule väärtusele.

Siinjuures tuleb aga meeles pidada, et ettepanekute eest, mis on suunatud juba väljalastavate toodete sortimendi laiendamisele, hüvitusi Tasumaksmise juhendi alusel ei maksta.

Missuguste ratsionaliseerimisetepanekute eest võib maksta hüvitusi Tasumaksmise juhendi alusel ja selles ette nähtud määrade järgi?

Ettevõttesse saabuvaid ratsionaliseerimisetepanekuid võib jaotada kahte gruppi: a) tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisetepanekud ja b) organisatsioonilise iseloomuga ratsionaliseerimisetepanekud. Tasumaksmise juhend hõlmab ainult esimese grupi, s. o. tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisetepanekuid. Teise grupi, s. o. organisatsioonilise iseloomuga ettepanekuid ei registreerita leiutus-ratsionaliseerimisetepanekute arvestusraamatus ja nende eest ei maksta hüvitusi leiutus-ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest. Organisatsioonilise iseloomuga ettepanekute eest võib ettevõtte direktor määrata preemiaid, kuid muude summade arvel. Ratsionaliseerimisetepanekud, milliseid hõlmab Tasumaksmise juhend, peavad olema tootmistehnilise iseloomuga, nendes peab esinema autori isiklik looming, mis avaldub esitatava ettepaneku kohandamises kohapealsetele tootmistingimustele, nad peavad olema antud ettevõttele uued ja kasulikud.

Kuidas makstakse hüvitust ettepanekute eest, mis on autori poolt välja töötatud töö ajal ja ametiülesande korras?

Kui autori poolt töötati välja ettepanek töö ajal ja ametiülesande korras, makstakse temale hüvitus olenevalt ettepaneku iseloomust ja originaalsuse astmest, Tasumaksmise juhendi p. 19 kohaselt, s. o. kui ettepaneku eest, mis kuulub autori töövaldkonda.

Tasumaksmise juhendi kohaselt antakse autorile tehnilise täiustuse kohta vastav tunnistus. Kas see tunnistus antakse ka selliste tehniliste täiustuste kohta, millede eest makstakse autorile hüvitus Tasumaksmise juhendi p. 11 alusel, s. o. kui säästu mitteandva ettepaneku eest?

Autorile antakse tema poolt esitatud ja rakendatud tehnilise täiustuse kohta vastav tunnistus ka juhul, kui ettepaneku rakendamine säästu ei anna, ja autorile makstakse hüvitus Tasumaksmise juhendi p. 11 alusel.

Kuidas tuleb maksta autorile lisatasu ettepaneku eest, mis alandas brigaadi töötasu, kelle koosseisus ta töötas?

Brigaadi töötasu alandava ettepaneku autoreile tuleb säilitada endised normid kuueks kuuks. Seejuures kuulub vahe väljamaksmisele proportsionaalselt tema töötasuga, mitte aga kogu brigaadi töötasuga.

Kui aga brigaadi töötasu on ühine ja jaotatakse vastavalt tööliste kvalifikatsioonile, siis säilitatakse endised normid kogu brigaadile, kus töötas ettepaneku autor.

Kas teatud konstruktsiooni väljatöötamisest osa võttev konstruktor võib esitada ratsionaliseerimisettpaneku selle konstruktsiooni parandamise kohta pärast konstruktsiooni kinnitamist ja realiseerimisele üleandmist?

Teatud konstruktsiooni väljatöötamisest osa võttev konstruktor on kohustatud esitama ettepanekuid konstruktsiooni parandamise kohta ükskõik missugusel selle väljatöötamise staadiumil, kusjuures need ettepanekud esitatakse sellele konstrueerimisorganile, kus ratsionaliseerija-konstruktor töötab.

Selliseid ettepanekuid ei saa aga arvata Tasumaksmise juhendis käsitletavate tootmistehnilise iseloomuga ettepanekute liiki ja nende eest ei saa autoritele maksta hüvitusi Tasumaksmise juhendi alusel. Selliste konstruktsioonide parandamise ettepanekute autoreid, mille loomisest nad ise osa võtavad, võib hüvitada vaid premeerimise korras nende organisatsioonide juhatajate poolt, kus need autorid töötavad.

Kuidas tuleb maksta ratsionaliseerijale hüvitus ettepaneku eest, mille ta on võtnud kirjandusest?

Kui ratsionaliseerija võttis ettepaneku kirjandusest ja omalt poolt mingisuguseid tehnilise muudatuse või täiustamise ettepanekuid selle kohandamiseks antud ettevõtte tingimustele ei teinud, siis määratakse temale preemia Põhimääruse § 22 ja Tasumaksmise juhendi p-de 21—25 alusel kui kogemuste vahetamise korras ettepaneku rakendamisele ja selle elluviimisele kaasaaitamise eest. Kui aga ratsionaliseerija töötas kirjandusest võetud ettepaneku tehniliselt ümber, kohandades seda antud ettevõtte tingimustele, siis tuleb teda hüvitada kui selle ettepaneku autorit Tasumaksmise juhendi p. 9 või 11 alusel.

Kas autoril on õigus saata oma ettepanek konkursile, samal ajal esitades seda ka leiutise autoritunnistuse saamiseks Leiutiste ja Avastuste Komiteele?

Konkursile võib autor saata oma arvatava leiutise ettepaneku alles pärast seda, kui ta on selle kohta esitanud avalduse leiutise autoritunnistuse saamiseks ja ainult sel juhul, kui ei ole takistusi selle avaldamiseks, s. o. kui see pole Leiutiste ja Avastuste Komitee poolt tunnistatud salajaseks või avaldamisele mitte kuuluvaks.

Millal võib avaldada ajakirjanduses andmed leiutise kohta?

Põhimääruse p. 12 alusel on enne avalduse esitamist igasuguste andmete avaldamine leiutise kohta keelatud. Pärast leiutise avalduse esitamist võib selle leiutise kohta andmeid avaldada ainult Leiutiste ja Avastuste Komitee kirjaliku loa alusel.

Esimese autori poolt esitati 1955. aastal ettepanek ja see lükati ettevõtte poolt tagasi. 1957. aastal esitati samale ettevõttele ja tunnistati vastuvõetavaks teise autori poolt esitatud analoogiline ettepanek väheste konstruktiivsete muudatustega. Keda antud juhul tunnistada ettepaneku autoriks ja kuidas maksta autorile hüvitus?

Kuna hiljem teise autori poolt esitatud ettepanek osutus konstruktiivselt mõningal määral muudetuks ja sellisena

tunnistati vastuvõetavaks, tuleb esimese ja teise autori ettepanekud liita. Kui kummagi ettepaneku eest ei ole võimalik eraldi säästu arvutada, tuleb antud juhul hüvitus jaotada autorite vahel Tasumaksmise juhendi p. 7 alusel, kokkuleppel esimese ja teise ettepaneku autoritega.

Kas ja millal tuleb teostada hüvituse ümberarvutus ratsionaliseerimisetpaneku ja tehnilise täiustuse eest juhul, kui selle kasutamine laienes esimesel arvutusaastal, pärast plaanilise säästu arvutamist ja selle alusel hüvituse väljamaksmist?

Kui tehnilise täiustuse või ratsionaliseerimisetpaneku kasutamine laienes esimesel arvutusaastal, tuleb hüvitus ümber arvutada ja autorile täiendav hüvitus välja maksta kahe kuu jooksul, arvates esimese arvutusaasta möödumisest. Kui aga ettepaneku kasutamine laienes pärast 12 kuu möödumist, ei tule autorile täiendavat hüvitust maksta.

Kas ettevõtte on õigustatud maksuma hüvitust ettepaneku realiseerimisele kaasaaitamise eest (jooniste valmistamine, tehniliste arvutuste tegemine jne.) antud ettevõttes mitte-töötavatele ministriumide koosseisu kuuluvatele isikutele?

Ei ole õigustatud maksuma. Kehtiva korra kohaselt premeerib minister ministriumide koosseisu kuuluvaid isikuid ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest tema käsutuses olevast erifondist või ministriumidele määratud leivitus-ratsionaliseerimissummadest.

Kas leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest saadavad hüvitused on vabastatud lastetulumaksust?

Ei ole vabastatud. Põhimääruse p. 70 kohaselt vabastatakse leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest makstavad hüvitused kuni 10 000 rubla suuruses ainult tulumaksust.

Kas võib maksta ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest preemiat autoritele, kes Tasumaksmise juhendi p. 19 alusel ei ole õigustatud saama hüvitust, ja mis alusel tuleb selle preemia suurus määrata?

Autoritele, kes Tasumaksmise juhendi p. 19 alusel ei ole õigustatud oma ettepaneku eest autorihüvitust saama, võib maksta preemiat ettepaneku realiseerimisele kaasaaitamise eest. Preemia summa arvutatakse ettepaneku rakendamisest saadava säästu alusel väljaarvutatud, kuid väljamaksmisele mittekuuluvast hüvitusest (11,25%).

Kas kõrgemalseisev organisatsioon võib muuta ettevõtte otsust ettepaneku liigitamise kohta, kui see ettepanek kuulub rakendamisele ainult antud ettevõttes?

Ettevõttest kõrgemalseisev organisatsioon (peavalitsus, valitsus, trust) võib muuta ettevõtte otsuse ettepaneku liigitamise kohta. Kui ettevõtte ei nõustu selle otsusega, lahendab vaidlusküsimuse ministeerium. Ministri otsus antud küsimuses loetakse lõplikuks.

Kas õigus hüvitusele leiutise eest läheb üle pärijale ja keda loetakse pärijaks?

Leiutise eest hüvituse saamise õigus läheb üle pärijale. Pärijatel on õigus saada hüvitusi leiutiste eest, mis tegelikult võeti kasutusele kas enne või pärast autori surma.

Seaduse kohaselt on pärijateks lapsed, sealhulgas ka lapsendatud, samuti abikaasa ja surnu töövõimetud vanemad ning töövõimetud isikud, kes olid surnu ülalpidamisel vähemalt üks aasta enne tema surma. Kui keegi pärijatest lastest sureb enne pärandi avamist, läheb vastutav pärandi osa tema lastele (autori lapselastele), või viimaste surma puhul — nende lastele (autori lapselaste lastele). Loetletud pärijate puudumisel või kui nende poolt pärandit vastu ei võeta, loetakse pärijateks töövõimetud vanemad, nende puudumisel — surnu vennad ja õed.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. „NSVL RKN määrused leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimiseitiste kohta”. RK „Teaduslik Kirjandus” 1945. a.
2. «Основные постановления об изобретениях и технических усовершенствованиях» — Госпланиздат, 1943 г.
3. Н. А. Райгородский. Изобретательское право СССР. Государственное издательство юридической литературы, 1949 г.
4. В. А. Попов. Расцвет изобретательской мысли в СССР. Изд. «Правда» 1951 г.
5. М. Л. Каценэленбоген. Организация изобретательства и рационализации на предприятиях. Госизд. БССР, 1950 г.
6. Ф. Я. Рагузин. Организация работы по изобретательству на машиностроительном заводе. Машгиз, 1950 г.
7. И. Н. Старцев. Рационализация и изобретательство. Машгиз, 1952 г.
8. Кондратьев. За массовое изобретательство. Профиздат, 1952 г.
9. И. И. Горев. Справочник изобретателя. Профиздат, 1946 г.
10. Памятка автору-изобретателю. Министерство вооруженных сил СССР, 1949 г.
11. А. Н. Адамов. Как оформлять изобретательское и рационализаторское предложения. Москва, 1949 г.
12. «Как делается заявка о выдаче авторского свидетельства или патента на изобретение». Госпланиздат, 1944 г.

13. Справочник профсоюзного работника. Профиздат 1953 г.
14. Б. А. Новиков. Изобретателю и рационализатору строительного производства, Москва, 1954 г.
15. Н. Н. Дубровин. Пособие по рационализации и изобретательству на автотранспорте. Автотрансиздат, 1955 г.
16. А. В. Фортунатов. Экономическая эффективность рационализаторских мероприятий. Машгиз, 1956 г.
17. Juhendid leiutus- ja ratsionaliseerimistöö organiseerimiseks põllumajanduslikes ettevõtetes. Eesti Riiklik Kirjastus, 1956. a.
18. «Изобретательство в СССР» — 1956 г.
19. E. Rokk. Leiutus-ratsionaliseerimistöö organiseerimine ettevõttes. Eesti Riiklik Kirjastus, 1954. a.
20. NSV Liidu tööstusharuliste ministeeriumide juhendid leiutus-ratsionaliseerimistöö organiseerimise kohta ja nende poolt välja antud temaatilised plaanid.
21. Ajalehed „Rahva Hääl“, „Noorte Hääl“ ja „Õhtuleht“ — 1956. a.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Sotsialistliku leiutuse põhimõte	25
Leiutus-ratsionaliseerimistöö plaanimine	28
Ettepanekute kogumine ja vormistamine	36
Ettepanekute läbivaatamine ettevõttes	39
Leiutiste vormistamine ja läbivaatamine	47
Vaidlused leiutise autorluse üle	67
Leiutus-ratsionaliseerimisetpanekute liigitus	68
Abi osutamine leiutajale ja ratsionaliseerijale	84
Autoriõiguse rakendamine	86
Ettepaneku esimese avaldamise õigus	90
Ettepaneku esmasus	90
Ettepaneku autori õigus „nimele”	92
Tunnistuste andmine tehniliste täiustuste ja ratsio- naliseerimisetpanekute kohta	93
Ettepanekute juurutamine	96
Märkuse tegemine tööraamatusse	103
Autori isiklikud eesõigused	104
Autori kohustused	104
Finantseerimine	105
Hüvituse määramine	106
Säästu arvutused	122
Hüvituse määramine ettepanekute eest, mis säästu ei anna	148
Lisahüvituste määramine	150
Hüvituse määramise eritingimused	151
Hüvituste määramine kollektiivsete leiutiste eest	153
Hüvituste määramine uute seemnesortide aretamise ja olemasolevate seemnesortide parandamise eest	153
Hüvituste määramine haiguste uute ravimisviiside eest	154
Hüvituste väljamaksmise kord ja tähtajad	154
Leiutajate ja ratsionaliseerijate õigused ning nende kaitse	157

Soodustused autoritele	160
Premeerimine ettepanekute realiseerimisele kaasaaitamise eest	161
Leiutus-ratsionaliseerimistöö juhtimine	163
Ametiühinguorganisatsiooni osavõtt ettevõtte leiutus-ratsionaliseerimistööst	170
Teaduslik-tehnilise ühingu organisatsioonide osavõtt leiutus-ratsionaliseerimistööst ettevõttes	172
Teaduse ja praktika koostöö	175
Ettevõtte ratsionaliseerijate nõukogu (tootmistehniline nõukogu)	178
Ettevõtte organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan	180
Kogemuste vahetamine	186
Organisatsioonilis-massilise töö organiseerimine ettevõttes	188
Ettepanekute arvestus ja aruandlus	207
Ametiühingulised määrused	223
Konsultatsioon	233
Kasutatud kirjandus	248

Рокк, Эдмунд Юрьевич
РАБОТА ПО РАЦИОНАЛИЗАЦИИ И
ИЗОБРЕТАТЕЛЬСТВУ НА ПРЕДПРИЯТИИ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

*

Toimetaja A. O r a
Tehniline toimetaja L. U u s p õ i d
Korrektorid S. A r o n ja M. A m o n

Ladumisele antud 17. IX 1957. Trükkimisele antud 16. XII 1957.
Paber 70×92, 1/32. Trükipoognaid 7,875. Formaadile 60×92 ko-
haldatud trükipoognaid 9,21. Arvutuspoognaid 11,63 Trükiary
3000. MB-07884. Tellimise nr. 2497. Hans Heidemanni nim.
trükikoda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind rbl. 6.10.

A-21880

TÜ RAAMATUKOGU



1 0300 00389033 4

A-21880

TÜ RAAMATUKOGU



1 0300 00389033 4

LEIUTUS-RATSIONALISEERIMISTÖÖ ETTEVÖTTES

E. R O K K

LEIUTUS-
RATSIONALISEERIMISTÖÖ
ETTEVÖTTES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS